

T.C.

**YOZGAT BOZOK ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI**

**KUR'AN-I KERİM'DE EBEVEYN EVLAT İLİŞKİSİ VE
PEDAGOJİK AÇIDAN DEĞERLENDİRİLMESİ**

HADİCETÜL KÜBRA GÜLDEREN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Ali BİNOL

HAZİRAN – 2023

YOZGAT

T.C.
YOZGAT BOZOK ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

KUR'AN-I KERİM'DE EBEVEYN EVLAT İLİŞKİSİ VE
PEDAGOJİK AÇIDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

HADİCETÜL KÜBRA GÜLDEREN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Ali BİNOL

HAZİRAN – 2023

YOZGAT

YOZGAT BOZOK ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
LİSANSÜSTÜ TEZ ONAY FORMU

T.C.

YOZGAT BOZOK ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

Enstitümüzün Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Tezli Yüksek Lisans Programı öğrencisi Hadicetül Kübra Gülderen'in hazırladığı “**Kur’an-ı Kerim’de Ebeveyn Evlat İlişkisi Ve Pedagojik Açıdan Değerlendirilmesi**” başlıklı tezi ile ilgili tez savunma sınavı, Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği'nin ilgili maddeleri gereğince 15/06/2023 Perşembe günü saat 13:00'de yapılmış, tezin onayına oy birliği/oy çokluğu ile karar verilmiştir.

Başkan : Dr. Öğr. Üyesi İsmail Hilmi BİLGİ

Jüri Üyesi : Dr. Öğr. Üyesi Ali BİNOL

(Danışman)

Jüri Üyesi : Dr. Öğr. Üyesi Hasan Hüseyin Havuz

ONAY:

Bu tezin kabulü, Enstitü Yönetim Kurulu'nun ...../...../..... tarih ve ..... sayılı Enstitü Yönetim Kurulu Kararı ile onaylanmıştır.

...../...../.....

Prof. Dr. Hasan Güner BERKANT
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

TEZ BEYANI

Tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, tezin içerdiği yenilik ve sonuçların başka bir yerden alınmadığını, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan eder, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Hadicetül Kübra GÜLDEREN

15/06/2023

ÖN SÖZ

Âlemlere rahmet olarak gönderilen Hz. Peygamber'in şahsiyeti ve Kur'an-ı Kerim'in içeriğindeki tüm ifadeler insanların hayatına her alanda rehber olmaktadır. İbadetler, emirler, günlük ve sosyal yaşam çerçevesinde başvurduğumuz ilk kaynak olan Kur'an, aile içi iletişimde ve özellikle konumuzla alakalı olan ebeveyn-çocuk ilişkilerinde de dikkate alınması gereken ana kaynakların başında gelmektedir. Kur'an-ı Kerim'de çocukları ile zikredilen peygamberler, karşılıklı iletişimlerinde kullanmış oldukları dil ve üslup bu hususta ebeveynler için oldukça büyük önem arz etmektedir.

Toplumun temel yapı taşı olan aile, dini ve kültürel aktarımın yapıldığı en önemli mihenk taşıdır. Çocuğun içerisinde doğmuş olduğu ve yaşamını idame ettirdiği bu oluşum, içerisinde birçok kültürel zenginliği de barındırmaktadır. Geleceğimizin mimarı olan çocuklarımızın yetiştirilmesi hususunda en önemli kurum olan aile ve bireyler arası iletişim de oldukça önemli bir noktadadır. Kur'an-ı Kerim bağlamında devamlılığın önem verilen aile hususunda bağların daha da güçlenmesi, dini ve kültürel alanda bilinçli nesillerin yetiştirilmesi, kendi öz benliğini oluşturmuş tutarlı şahsiyetlerin devamlılığının sağlanması açısından peygamberlerin örnekliliği ve Kur'an-ı Kerim'in rehberliği temel öğreti olmalıdır.

Çalışma giriş ile birlikte üç ana bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde çalışmanın konusu, amacı, önemi ve kaynakları hakkında kısa bilgiler verilmektedir. Birinci ana bölümde kavramsal ifadeler çerçevesinde aile, çocuk ve anne-baba ile ilgili genel tanımlar, anne-baba-çocuk ekseninde birbirlerine karşı olan sorumlulukları ile bu ilişkide dikkat edilmesi gereken hususlar zikredilmiştir. İkinci bölümde ise Kur'an'da ebeveyn olarak evlatları ile ilişkileri anılan peygamberlerden bahsedilmiş olup Hz. Yakûb, Hz. Lokmân, Hz. Nûh ve Hz. İbrâhim detaylandırılarak ele alınmıştır. Üçüncü ve son bölümde ise peygamberlerin bahsi geçen ilişkilerinin pedagojik olarak değerlendirilmesi yapılmaya çalışılmıştır. Bu aşamada pedagojik olarak aile ve çocuğun önemine dikkat çekilerek geçirmiş olduğu gelişim evreleri içerisinde açıklamaları yapılmıştır.

Araştırmada ana kaynak olarak Kur'an-ı Kerim'de zikredilen peygamberlerin çocukları ile olan ilişkilerini gözlemleyebilmek ve yerinde tespitler yapabilmek adına Kur'an'ı Kerim meali ve çeşitli tefsir kitapları, konuya güncel olarak yaklaşabilmek adına yazılmış olan Türkçe eserler, makaleler ve tezlerden faydalanılmaya çalışılmıştır. Yine tanımlamalarda net ifadeler kullanabilmek adına Tdv İslam Ansiklopedisi, online ve matbu şekilde Türkçe

sözlükler ile Lisânü'l-Arab, Ta'rifât, Müfredât vb. gibi Arapça sözlüklerden yararlanılmıştır.

Çalışmanın planlanmasında ve yazıya geçirilmesi evrelerinde sorularına büyük bir özveriyle cevap veren, düzenli ilerleyiş sağlamamda katkısı olan danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Ali BİNOL'a, hazırlanma sürecinde her daim yanımda olan, özellikle evlatlarımız hususunda en büyük destekçim değerli eşim Ahmet GÜLDEREN Beyefendiye, çalışmamın her aşamasında manevi destekleriyle katkı sağlayan aile büyüklerime, çalışma alanlarımda farklı aile ve kültürel yapılarıyla bana katkı sağlayan kıymetli öğrencilerime, bilhassa kendilerine daha donanımlı bir ebeveyn olmak adına çıkmış olduğum bu yolculukta farklı karakterleriyle bana çeşitli bakış açıları kazandıran kızım S. Reyyan ve oğlum M. Eymen'e teşekkürlerimle.

Hadicetül Kübra GÜLDEREN

15/06/2023

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

KUR'AN-I KERİM'DE EBEVEYN EVLAT İLİŞKİSİ VE PEDAGOJİK AÇIDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

HADİCETÜL KÜBRRA GÜLDEREN

YOZGAT BOZOK ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

TEZ DANIŞMANI: DR: ÖĞR: ÜYESİ ALİ BİNOL

Hayat rehberimiz olan Kur'an-ı Kerim ebeveynlik yolculuğunda da en büyük dayanağımızdır. Anne-baba rolü insana oldukça ağır mesuliyetler yüklemekte ve zahmeti bol olan bu zaman dilimini rahmete döndürmek belirli ölçülerde biz ebeveynlerin elinde olmaktadır. Kur'an-ı Kerim'in peygamberler ve evlatları ile ilgili barındırdığı tutum ve davranışlar bu yolculukta bizlere ana kaynak teşkil etmektedir. Peygamber (s.a.v)'nin uygulamaları ve ayetler bağlamında ilerleme kaydedildiği müddetçe daha nezih bir gençlik ve örnek bir nesil yetiştirmek mümkün olacaktır.

Tezimizin ana temasını oluşturan ebeveyn evlat ilişkisi öncelikle aileyi oluşturan temel kavramlar çerçevesinde tanımlanmış, sonrasında peygamberler ve çocukları bağlamında ele alınmış ve pedagojik açıdan tanımlamaları ile birlikte değerlendirilerek nihayete erdirilmiştir.

Yıl 2023, x+105 Sayfa

Anahtar Kelimeler: Kur'an, Tefsir, Aile, Ebeveyn, Çocuk, Pedagoji.

ABSTRACT

MASTER THESIS

PARENT & SON RELATIONSHIP IN THE HOLY QURAN AND ITS EVALUATION IN PEDAGOGICAL PERSPECTIVE

HADİCETÜL KÜBRRA GÜLDEREN

YOZGAT BOZOK UNIVERSITY

SCHOOL OF GRADUATE STUDIES

DEPARTMENT OF BASIC ISLAMIC SCIENCES

SUPERVISOR: ASST. PROF. DR. ALİ BİNOL

The Qur'an, our life guide, is also our biggest source of support in the journey of parenthood. Being a parent imposes heavy responsibilities on people. It is in the hands of parents to a certain extent to transform this difficult role into mercy. The narratives about the prophets and their children in the Qur'an and their attitudes and behaviors are considered the main source for us on this journey. As long as progress is made in the context of the Prophet's practices and verses, it is possible to raise a more decent youth and an exemplary generation.

The parent-child relationship, which is the main theme of our thesis, has been defined primarily within the framework of the basic concepts of the family. Afterwards, this subject was discussed in the context of prophets and their children, and evaluated together with pedagogical definitions and concluded.

Year 2023, x+105 Pages

Keywords: Qur'an, Tafsir, Family, Parent, Child, Pedagogy.

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
TEZ ONAY SAYFASI	ii
TEZ BEYANI.....	iii
ÖN SÖZ.....	iv
ÖZET	vi
ABSTRACT	vii
İÇİNDEKİLER.....	viii
KISALTMALAR	x
1.GİRİŞ.....	1
1.1. Araştırmanın Amacı ve Yöntemi	1
1.2. Araştırmanın Önemi	2
2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE VE KUR’AN BAĞLAMINDA AİLEYİ OLUŞTURAN UNSURLARIN AÇIKLANMASI.....	3
2.1. Aile Kavramı	3
2.2. Ebeveyn (Anne-Baba)	5
2.3. Çocuk (Evlât).....	6
2.4. Kur’an’da Çocuklar İle İlgili İfade Edilen Kavramlar	7
2.4.1. Göz Aydınlığı Olarak Çocuk	7
2.4.2. Övünç Kaynağı Olarak Çocuk	8
2.4.3. Dünya Hayatının Süsü Olarak Çocuk	9
2.4.4. Fitne Kavramı Açısından Çocuk.....	11
2.5. Anne-Babanın Çocuklarına Karşı Sorumlulukları.....	13
2.5.1. Yaşama Hakkı Tanımak.....	14
2.5.2. Doğduğunda Kulağına Ezan ve Kâmet Okumak	17
2.5.3. Güzel İsim Koymak	18
2.5.4. Helal Rızık İle Beslemek	19
2.5.5. Sevginin Koşulsuz Hissettirilmesi	21
2.5.6. Mahremiyetin Öğretilmesi ve Mahremiyete Dikkat Edilmesi.....	22

	<u>Sayfa</u>
2.6. Çocuğun Anne-Babasına Karşı Sorumlulukları	24
3. KUR'AN-I KERİM'DE EVLATLARI İLE ZİKREDİLEN PEYGAMBERLER	28
3.1. Hz. Yakûb ve Oğulları	30
3.2. Lokmân (a.s) ve Oğlu	52
3.3. Çocuk Ve Baba Olarak Hz. İbrâhim	57
3.4. Hz. Nûh ve Oğlu	69
4. KUR'AN'DA ZİKREDİLEN EBEVEYN EVLAT İLİŞKİSİNİN PEDAGOJİK AÇIDAN DĞERLENDİRİLMESİ	77
4.1. Aile Kavramının Pedagojik Olarak Önemi	77
4.2. Pedagojik Açıdan Çocuk	79
4.2.1. Fiziksel Gelişim Dönemi	80
4.2.1.1. Bebeklik Dönemi	80
4.2.1.2. İlk Çocukluk Dönemi	80
4.2.1.3. İkinci Çocukluk Dönemi	81
4.2.1.4. Ergenlik Dönemi	81
4.2.2. Ahlak Gelişimi	82
4.2.3. Bilişsel Gelişim	83
4.2.3.1 Duyusal Motor Dönemi	83
4.2.3.2. İşlem Öncesi Dönem	84
4.2.3.3. Somut İşlem Dönemi	84
4.2.3.4. Soyut İşlem Dönemi	85
4.2.4. Dil Gelişimi	85
4.3. Peygamberlerin Çocukları İle Olan İlişkilerinin Pedagojik Açıdan Değerlendirilmesi	86
5. SONUÇ	97
6. KAYNAKLAR	100

KISALTMALAR

Bu çalışmada kullanılmış olan kısaltmalar açıklamaları ile birlikte aşağıda sunulmuştur.

Kısaltmalar	Açıklamalar
A.s.	: Aleyhisselam
Bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
H.	: Hicri
Hz.	: Hazreti
r.a.	: Radıyallahu anh
s.	: Sayfa
ss.	: Sayfa aralığı
S.a.v.	: Sallallahu aleyhi ve sellem
Tdk.	: Türk Dil Kurumu
Tdv.	: Türkiye Diyanet Vakfı
t.y.	: Tarihi yok
vb.	: Ve benzeri
vd.	: Ve diğerleri
vs.	: Vesaire

1.GİRİŞ

Dünya hayatı içerisinde barındırmış olduğu meşguliyetlerle birlikte bulunmuş olduğu dönemler çerçevesinde farklı şekillerde ilerleyiş göstermektedir. Günümüz yaşam koşullarında bu durum daha da fazlaşmakta ve ciddi bir artış göstererek devam etmektedir. Kur'an-ı Kerim'de de ifade edildiği üzere oyun ve eğlence yeri¹ olarak tanımlanan dünya hayatı bireylerin farkındalıkları noktasında hassasiyetlerinin azalmış olduğunu gözler önüne sermektedir.

Bu çerçevede özellikle aile hayatı ve çocuk hususunda dikkat edilmesi gerekenler, güncel durumlara endekslendiğinde en fazla ihmal edilen mevzulardan biri haline gelmiştir. Bu konunun ehemmiyeti azımsanamayacak ölçüde büyük ve değerlidir. Zira geleceğe yön verecek kişiler olarak ifade ettiğimiz çocuklar, içerisinde yetişmiş oldukları aile ekseninde dini ve ahlaki öğretileri görerek ve uygulayarak hayatın ilk aşamalarına hazırlanmaktadır. Almış oldukları aile terbiyesi, görmüş oldukları değer ve önem kişilik sahibi bireyler olarak yetişmelerinde en önemli faktördür.

1.1. Araştırmanın Amacı ve Yöntemi

Kur'an-ı Kerim çerçevesinde çocuk-anne-baba ilişkilerini daha düzenli hale getirebilmek, İslami hassasiyetlerle çocuğun gelişimine destek olabilmek, içerisinde bulunmuş oldukları çevresel ve kültürel unsurları da barındırarak çocuğun yetiştirilmesine katkı sağlamak amaçlanmıştır.

Peygamberlerin baba vasfıyla evlatları ile olan konuşmaları, onlara olan nasihatleri ve hitap şekilleri ele alınarak günümüzde ebeveynlik adına yapılmakta olan hataların ve eksiklerin farkına vararak Kur'an-ı Kerim metodolojisi ile çocuk eğitime ve gelişimine katkı sağlayabilmek hedeflenmiştir.

Hedefe ulaşabilmek adına Kur'an-ı Kerim meal ve tefsirleri, kitap, tez, makaleler, güncel araştırmalar, sözlük ve ansiklopedik bilgilerden yararlanılmıştır. Bahsi geçen kaynaklardan konu başlıkları ile ilgili olarak öncelikle tanımlamalar hususunda yararlanılmış detaylandırılması gereken noktalarda gerekli açıklamalar yapılarak nihayete ulaşılmıştır.

---

¹ Bkz. *el-Enâm* 6/ 32; *Ankebût* 29/ 64; *Muhammed* 47/ 36; *el-Hadîd* 57/20.

1.2. Araştırmanın Önemi

Geleceğimizin teminatı olan çocukların yetiştirilmesinde bazı geleneksel davranışlar ve ananevi dayatmalar doğru olduğu kanaati ile yapılmaktadır. Her ne kadar çocuk yetiştirme hususunda dikkatli olunmaya çalışılsa da güncel konular ve gelişmeler bu noktada ebeveynde farklı tutumların zuhur etmesine sebebiyet vermektedir. Araştırma ile birlikte Kur'an bağlamında ebeveynde ve evlat ile olan ilişkilerinde olması gereken fiiliyat ve hissiyatlar öne çıkarılarak günümüz koşulları ve yaşayış tarzları sebebiyle dikkatten kaçırdığımız, yahut tekrar tekrar gözler önüne serilmesi gereken bildiklerimizi, ya da bildiğimizi sandığımız hususları zikrederek ebeveynlere yol gösterici nitelikte olabilmesi konunun önemini ortaya çıkarmaktadır.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE VE KUR'AN BAĞLAMINDA AİLEYİ OLUŞTURAN UNSURLARIN AÇIKLANMASI

Aile mefhumu, bu kurumu oluşturan temel unsurlar ve anne, baba, çocuk ekseninde karşılıklı dikkat edilmesi ve yapılması gereken hususlar detaylandırılarak bu bölümde ele alınacaktır.

2.1. Aile Kavramı

“âl” ve “ehl” kelimeleri genel olarak İslami kaynaklarda aile mefhumu adına kullanılan ifadelerdir. “ehl” kelimesi sahip, mâlik ve karı-kocanın her biri (Cürcânî, “Ehl”, 1997, s. 44) için kullanılan ifade olup, “ehl-i beyt” terimi de Hz. Peygamber (s.a.v) ve ailesi için (el-İsfahani, “Ehl”, 2010, s. 106) zikredilen kavramdır. “Ehl” ve “beyt” kelimeleri Kur'an-ı Kerim'de de birçok ayet-i kerimede zikredilmektedir (Öz, “Ehl-i Beyt” mad. 1994, 10/498-501). Bunlardan yola çıkarak ehl kelimesi taraftar ve malik gibi anlamlarının dışında, aynı yeri paylaşmış olanlar, bir din veya peygambere tabi olanlar, zevce; beyt kelimesi de Allah'ın evi ve aile anlamlarında kullanılmıştır (Abdülbâkî, “ehl”, “byt” mad. 1950, ss. 96-140). Bir erkeğin ailesi, ev efradı (Lisânü'l-Arab, t.y., 1/124) anlamları ile birlikte farklı bir kaynaktan da akrabalık ilişkileriyle birbirlerine bağlanan fertlerin bir araya gelmesi ile oluşan topluluk (Aydın, “Aile”, 1989, 2/196) olarak ifade edilen aile kelimesi sözlükte, evlilik ve kan bağına dayanan, karı, koca, çocuklar, kardeşler arasındaki ilişkilerin oluşturduğu toplum içindeki en küçük birlik, aynı soydan gelen veya aralarında akrabalık ilişkileri bulunan kimselerin tümü olarak da ifade edilmektedir (Tdk Online Sözlük, “aile” erişim 02.02.2022).

Aile kadın ve erkeğin hukuki birleşmeleri sonucu yaptıkları evlilikle kurulan ve karı-kocadan oluşan bir beraberliktir. Aile daha sonra çocukların olmasıyla genişler. Bu yapısı itibarıyla aile, toplumun çekirdeğini oluşturur (Çetinkaya, 2014, s. 1). İlk insan Hz. Âdem ile birlikte ortaya çıkmış olan bu mefhum günümüze gelene kadar her toplumun mihenk taşı oluşturan bir yapı olmuştur. Yüzyıllar boyunca çok farklı grup ve toplulukların hayatlarını idame ettirmiş oldukları yeryüzünde çeşitli şekillerde aile yapıları göze çarpmaktadır. İlk insandan itibaren var olan aile yapısı İslamiyet öncesi cahiliye toplumunda, İslam toplumunda, batı ülkelerinde, farklı dinlerde kısacası insanın hayatını

devam ettirdiği her kara parçasında toplumsal yapıları gereği birbirinden çok farklı şekillerde oluşmuştur.

Aile hakkında genel tanım yapabilmek adına çeşitli toplumlardaki aile yapılarına göz atmak ve bu konudaki görüşlerine az da olsa değinmek konunun detaylandırılması adına bizlere yardımcı olacaktır.

Yahudi kültüründe aile kurumu sadece sosyal değil aynı zamanda dinî bir topluluktur. Geleneksel ibadeti muhafaza eden ve bunu gelecek nesillere aktaran aile olup reisi de babadır. Dolayısıyla baba ailede ruhanî bir hüviyete sahiptir ve sınırsız otoritesi de buradan kaynaklanmaktadır. Aile bağlarını koparan kimse atalarının himayesinden mahrum olmaktadır. Evlenmeyerek aile mefhumunun ortadan kalkmasına sebebiyet veren kimse ise sadece sosyal bir birimin değil bir kültürün de yok olmasına sebebiyet vermiş olur (Aydın, “Aile”, 1989, 2/196-197).

Hıristiyanlıktaki aile yapısı da Yahudi kültürüyle birçok konuda aynılık göstermektedir. Aileyi sosyal veya medenî bir kurum olarak değil sadece dinî alanda kurumsallaşmış olarak görmektedirler. Aileyi meydana getiren evlilik kurumu öyle kutsallaştırılmıştır ki evlenen çiftlerin artık tek beden olduğu ve evliliklerinin de sona ermesinin mümkün olmadığı ifadeleri bu hususu gözler önüne sermektedir (Aydın, “Aile”, 1989, 2/197).

İslam dininde aile, geleceğe yön vermesi ve sağlıklı bireylerin yetiştirilmesi bakımından ehemmiyetine dikkat çekilen müstakil bir kurumdur. İslam’a göre aile hem kişinin huzur bulduğu ortam, neslin devamı için bir vesile, hem de kişiyi dinen günah sayılan çeşitli fenalıklardan muhafaza eden bir vasıta olarak da tarif edilmiştir (Kurt, 2010, s. 57). Kur’an-ı Kerim’de Allah Teâlâ tarafından birbirinden farklı aile yapıları örnek olarak gösterilmiştir. Bu aile yapılarından yola çıkarak insanların aile konusunda dikkat etmesi gereken hususlar da açığa vurulmuş ve İslam aile yapısının nasıl olabileceği noktasında örnekler sunulmuştur. Hz. İbrahim, Hz. Lût, Hz. Nûh, Firavun ve eşleri ile ilgili hususlar Kur’an’da zikredilmiş ve onlarla ilgili hükümler de ele alınmıştır. (*el-Hûd 11/73; et-Tahrîm 66/10-11*)

Aile mefhumu İslamiyet’te önemli bir kurum olup eşlerin birbirlerine karşı olan tutum ve davranışlarında dikkatli ve özenli olunması Peygamber Efendimiz (s.a.v) tarafından tavsiye edilmiştir. Aile bütünlüğünün devam ettiği süre zarfında ebeveynler evlatları ile ilgili her konuda nasıl mesuliyet sahibi iseler olası bir ihtimalle bu bütünlüğün devamının bozulması durumunda da bu yükümlülükleri devam etmekte olup, ebeveyn olmanın vermiş olduğu

vasıflar aynen devam etmekte ve sorumluluklarının da durumun gerektirdiği şekilde yerine getirilmesi önem arz etmektedir.

2.2. Ebeveyn (Anne-Baba)

Toplum içerisinde en kabul görmüş haliyle ebeveyn, toplumsal yapısının temeli olan ailenin kurucusu, çocuğun doğumu itibariyle ona bakan, onu büyüten ve çeşitli ihtiyaçlarını karşılamakla yükümlü anne babası veya onu yetiştiren büyükleri olarak ifade edilmektedir. Anne ve baba terimlerini tek tek ele almak gerekirse anne, çocuğu olan kadın, ana, valide (Tdk Online Sözlük, “anne”, 03.02.2022), babanın mukabili, çocuğu dünyaya getiren kişi ve anneanne için de kullanılan bir ifade olmuştur (el-İsfahanî, “emm”, 2010, s. 92). Baba ise Arapçada ebeveyn kelimesinin tekil hali olan “eb” kelimesinden türemiş olup, çocuk kendinden olan erkek anlamına gelmektedir (Akyüz, “Anne-Baba”, 1991, 3/103). Çocuğu olan, çocuğun dünyaya gelmesinde etken olan erkek (Tdk Online Sözlük, “baba” 03.02.2022) ise kullanılan sözlük ifadeleridir. İsfahanî el-Müfredât adlı eserinde ise bir şeyin icat, ıslah veya zuhuruna sebebiyet veren herkese baba denilir ifadelerini kullanmıştır. Kur’an-ı Kerim’de ise baba kelimesi bazen amca, bazen de ilim ile eğitilen âlim manalarında da kullanılan bir ifade olmuştur. (bkz. *el-Bakara 2/133; Zuhruf 43/22*)

Evlilik kurumu ile birbirlerine eş olan bireyler, çocuk sahibi olmakla birlikte ebeveynlik sürecine adım atmış olurlar. Dışarıdan bakıldığında çok kolay ve basit gibi görünen bu süreç, özünde ebeveynlere farklı yükümlülükler getirmekte ve çocuklarına karşı yerine getirilmesi gereken birbirinden farklı görevleri de onlara yüklemektedir. Ebeveynlerin ikili ilişkileri, çocuğun gelişme sürecinde şahit olduğu her durum onun fiziksel ve zihinsel gelişimini etkilemektedir. Dolayısıyla bu zaman diliminde karşılıklı ilişki, konuşma, hal ve tavırlar çocuğun geleceği ile ilgili karakteristik özelliklerinin ortaya çıkmasında etkili olacaktır.

Ebeveynlik sürecinde Kur’an’da zikredilen peygamberlerin çocukları ile ilgili tutumları ve Hz. Peygamberin torunları ile olan ilişkilerindeki tutum, tavır ve davranışları, anne ve babalar için en büyük rehber kaynağı olmalıdır.

2.3. Çocuk (Evlât)

Doğum ile başlayarak ergenlik dönemine kadar geçen süreçte kişiyi çocuk olarak nitelendirmek uygun bir ifade olacaktır. Birleşmiş Milletler genel kurulu tarafından kabul edilen sözleşmenin birinci maddesine göre on sekiz yaşına gelene kadar her insan çocuk sayılmaktadır (Unicef, Erişim: 04.02.2022). Fıkhi açıdan değerlendirildiğinde ise, biyolojik ergenliğe kadar olan süreç çocukluk dönemi olarak ifade edilmektedir. Ebû Hanîfe'ye göre bu süreç erkek çocuklarda 18, kız çocuklarda 17 iken genel çoğunluğa göre her ikisi için de 15 yaştır. Bu yaşa gelinceye kadar kişi çocuk olarak kabul edilmektedir (Tdv Mütevelli Heyeti 2010, s. 159). Gelişim dönemleri göz önüne alındığında ise 0-2 yaş arası bebeklik, 3-6 yaş aralığı ilk çocukluk yani oyun dönemi, 7-11 yaş arası ilkököl dönemini de içinde barındıran ikinci çocukluk ve 12-18 yaş aralığı da ergenlik dönemi olarak kabul edilmektedir (Çadem Akademi 30.08.2015 Çocuk Gelişim Dönemleri Erişim:14 Mart 2022). Bu süreçler çocuğun zihinsel ve bedensel gelişimi açısından önemli olup aile desteğinin ehemmiyeti ve ailenin çocukla olan diyalogu bu dönemlerin daha sağlıklı ve kolay geçmesine zemin hazırlamakta, geleceğe sağlam adımlarla ilerlemesine en büyük destek olmaktadır.

Kur'an-ı Kerim'de Türkçe'de kullanılan çocuk kelimesinin karşılığı olarak "tıfl" ve "sabî" kelimeleri sadece birkaç ayet içerisinde geçmektedir. Bunun yanı sıra çocuk anlamında zikredilen birçok kelime kullanılmaktadır. İbn, veled, zürriyet, âl, yetîm, ehl vb. kelimeler bunların bazılarıdır. Kullanılmış oldukları yerlere bakıldığında ise henüz ergenlik çağına gelmemiş insan kastedilmektedir (Hökelekli, "Çocuk", 1993, 8/ 355).

Arapça'da "çocuk" manasındaki veled yeni doğmuş kız veya erkek çocuğu nitelerken (Lisânü'l-Arab, "vld" mad. t.y., 3/980) çoğul hali olan evlâd, yine kız erkek ayrımı yapılmadan "çocuklar" anlamında kullanılmaktadır. Kur'an-ı Kerim'de veled ve evlâd kelimeleri altmışa yakın ayette, aynı veya yakın anlam ifade eden vildân, velîd, mevlûd, tıfl-etfâl kelimeleri ise on küsur ayette geçmektedir (Aktan, "Evlât", 1995, 11/526).

Çocuk evlilik hayatı ile birlikte ebeveyne sunulan en güzel emanettir. İslami hassasiyetlerle yetiştirilen çocuklar ilerleyen zamanlarda hem ebeveynleri hem de bulunmuş oldukları ev, iş vs. ortamlar açısından faydalı bireyler olarak hayatlarına devam edecekler ve örnek şahsiyetler olacaklardır.

2.4. Kur'an'da Çocuklar İle İlgili İfade Edilen Kavramlar

Hayat rehberimiz olan Kur'an-ı Kerim her konuda olduğu gibi çocuklar konusunda da bizlere açıklamalarda bulunmaktadır. Birbirinden farklı ifadelerle ele alınan evlat ayet-i kerimelerde göz aydınlığı, övünç kaynağı, dünya hayatının süsü ve fitne gibi lafızlarla zikredilmiştir. İçeriğinde bu lafızların geçmiş olduğu ayetlerin ele alınması, konunun tam olarak anlaşılabilmesi adına çalışmamıza fayda sağlayacaktır.

2.4.1. Göz Aydınlığı Olarak Çocuk

Göz aydınlığı kelimesi günlük yaşantımızda kültürel geleneğin de etkisi ile birçok alanda kullanılan bir lafızdır. Yeni bir iş başlangıcı, beklenen bir haber veya müjdenin gelmesi, sona gelmiş bir eğitim hayatı ya da yeni doğmuş bir bebek. Kullanım alanı olarak çokça sıralamalar yapabileceğimiz bir kavram olarak karşılırmaktadır bizleri. Karşı tarafa olan iyi dileklerle birlikte samimiyetin ve muhabbetin de göstergesidir aynı zamanda. Sözlük terimi olarak baktığımızda ise deyim olarak karşımıza çıkmakta ve sevinçli bir olay dolayısıyla kullanılan bir kutlama sözü olarak ifade edilmektedir (Tdk Online Sözlük, “gözün aydın”, erişim 05.05.2022).

Ayet-i kerime bağlamında ele almak gerekirse Kur'an-ı Kerim'de قُرَّةَ أَعْيُنٍ kelimesi tam bu haliyle üç yerde zikredilmiş olup farklı kalıplarla çeşitli şekillerde de kullanılmıştır.

وَالَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا هَبْ لَنَا مِنْ أَرْوَاجِنَا وَذُرِّيَّاتِنَا قُرَّةَ أَعْيُنٍ وَاجْعَلْنَا لِلْمُتَّقِينَ إِمَامًا

“Ve onlar: ‘Ey Rabbimiz, bize eşlerimizden ve zürriyetimizden göz aydınlığı olacak (evlatlar) armağan et ve bizi takva sahiplerine önder kıl’ diyenlerdir.” (*el-Furkân* 25/74)

وَقَالَتِ امْرَأَتُ فِرْعَوْنَ قُرَّتْ عَيْنِي لِي وَكَأَنِّي لَأَفْتُلُوهُ عَسَىٰ أَنْ يَنْفَعَنَا أَوْ نَتَّخِذَهُ وَادًّا وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ

“Firavun’un karısı “Â! Ne de güzel bir bebek! Benim için de senin için de göz aydınlığı! Onu öldürmeyin, belki bize faydası dokunur ya da onu evlât ediniz.” dedi... Farkında değillerdi.” (*el-Kasas* 28/9)

فَلَا تَعْلَمُ نَفْسٌ مَّا أُخْفِيَ لَهُمْ مِنْ قُرَّةِ أَعْيُنٍ جَزَاءً بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ

“Yapmış olduklarına karşın onlar için nasıl mutluluklar saklandığını hiçbir kimse bilemez.” (*Secde* 32/17)

فَكُلِّي وَاشْرَبِي وَقَرِّي عَيْنًا

“Ye-iç, gözün aydın olsun.” (el-Meryem 19/26)

قُرَّةَ أَعْيُنٍ kelimesini içerisinde barındıran bu ayetlere bakıldığında Furkân Suresi ve Kasas Suresinin ifade ettiği manalar göz aydınlığı, sürur ve sevinç olarak ele alınmakta ve direk evlat için kullanılagelmiş bir ifadeyi temsil etmektedir. Secde Suresinde yine aynı şekilde kullanımı bulunan bu kelime öncesi ve sonrasındaki ayetlerle birlikte ele alındığında ve ayetin içerisinde geçen yapmış olduklarına karşılık olarak ifadeleri ahiret hayatına ve cennet nimetlerine götüren bir mana taşınması hasebiyle daha muhtemel bir açıklama olacaktır. Meryem Suresini ele aldığımızda ise وَقَرِّي عَيْنًا kelimesi ve ayet içerisindeki diğer muhteviyatlara göz atıldığında “sana ayağının altından akan dere ve taze meyvede iki fayda birlikte sağlanmıştır. İlki yeme-içme, ikincisi ise mucize olmaları hasebiyle gönül tesellisi bulmasıdır ve buradaki ye-iç gözün aydın olsun ifadesi gönlünü ferah tut, kederden uzak ol ve seni hüzne garkedici şeyleri de bırak” (ez-Zemahşerî, 2018, 4/168) ifadeleriyle gözün aydın kelimesiyle kastedilen mana açıklanmıştır.

2.4.2. Övünç Kaynağı Olarak Çocuk

Övünç kelimesi kavram olarak bu şekilde çok fazla kullanılsa da eş anlamlı kelimeler itibariyle günlük dilimizde ve özellikle de büyüklerimiz tarafından oldukça fazla kullanılmaktadır. Kelime olarak övünme, kıvanç duyma, iftihar etme vb. anlamlarda dilimize yerleşmiş olan bir kelimedir (Tdk Online Sözlük, “övünme” 29.06.2022). Kur’an-ı Kerim kullanımında ise birçok ayet-i kerimede karşımıza çıkan bu ifade kök olarak “فخر” kelimesine karşılık gelmektedir. Sözlüklere baktığımızda bir kimsenin fazilet ve meziyetlerini ifade eden menkıbeleri sayıp dökmekle etrafındakilere karşı büyülenmesi (Cürçânî, “fahır” 1997, s. 170) olarak ifade edilmiştir. Farklı kullanım şekilleriyle yine çok övünen, kendini çokça metheden ve karşılıklı övünme olarak da ele alınmıştır (Çanga, “فخر” 2016, s. 372). Mal ve makam gibi insanın kendi dışındaki şeylerle övünmesi (el-İsfahanî, “f-h-r”, 2010, s. 783) ifadeleri de konu ile ilgili zikredilen açıklamalardan bir diğeridir.

Ebeveynin evlatları sebebiyle övünme ihtiyacı hissetmesi ve bunu dile getirmesi çalışmamızla ilgili olan kısımdır. Hadîd sûresi 20. Ayet üzerinden bu hususu ele almamız gerekirse;

اعْلَمُوا أَنَّمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا لَعِبٌ وَلَهُمْ زِينَةٌ وَتَفَاخُرٌ بَيْنَكُمْ وَتَكَاثُرٌ فِي الْأَمْوَالِ وَالْأَوْلَادِ كَمَثَلِ غَيْثٍ أَعْجَبَ الْكُفَّارَ نَبَاتُهُ ثُمَّ يَهِيجُ فَتْرَابَهُ مُصْفَرًّا ثُمَّ يَكُونُ حُطَامًا وَفِي الْآخِرَةِ عَذَابٌ شَدِيدٌ وَمَغْفِرَةٌ مِنَ اللَّهِ وَرِضْوَانٌ

“Bilin ki dünya hayatı oyun, oyalanma, süslenme, aranızda övünme ve daha fazla mal ile çocuk sahibi olma davasından ibarettir. Bu yağmurun bitirdiği, çiftçilerin de hoşuna giden bir bitkiye benzer; sonra kurur, sonra sapsarı olduğunu görürsün, sonra da çer çöp olur. Ahirette çetin bir azap, Allah’ın hoşnutluğu ve bağışlaması da vardır. Dünya hayatı ise sadece aldatıcı bir yaralanmadan ibarettir.” (el-Hadîd 57/20)

Ayet-i kerimede zikredilen hususları tam manasıyla oturabilmek adına farklı ayetlere de göz atmak gerekmektedir.² Hadîd Sûresi 20. ayet ve bahsi geçen diğer ayetler bağlamında hepsinin anlamlarına baktığımızda genel olarak ortak olan görüş, insanoğlunun içerisinde bulunmuş olduğu dünya hayatının fâni ve geçici olduğu ifadeleridir. Bu dünyadaki hayat ve hayatın içerisinde barınan iniş ve çıkışlar geçicidir. Her ne kadar dünyada hoşnut olduğumuz şeyler çok fazla görünüyorsa da aslen onların hepsi hakir, asılsız ve aldatmacadır (el-Mevdûdî, 1996, 6/133). Tefhimu’l Kur’an adlı eserde zikredilen bu söylemler bizlere fâni âlemin tüm gerçekliğini en yalın ve can alıcı şekliyle ifade etmiştir. Dünya hayatını güzel hale getirdiğini düşündüğümüz mal ve evlatlar da aslında geçici olan güzelliklerdir. Dünya hayatının aldatmacasının fazla olduğu ve insanoğlunun da bu aldatmacaya her durumda kandığının net ifadeleri de ayetlerde yer almaktadır. Ayet-i kerimenin devamında genelde tüm bitkiler özelde ekin olarak ifade edilen açıklama aslında evlat için de geçerlidir. Evladın da bir dünya keyfiyeti olduğu ve çok fazla bel bağlanmaması gerektiği zihinlerde canlı olmalıdır. Bu tutum çerçevesinde de kulluk vazifelerinde daha nizamlı ve takva üzere devamlılık sağlanması bir nebze de olsa kolaylaşacaktır. Verilen her nimetin bir sonunun olacağı ve bu sonun ardında ebedî olan ahiret hayatının başlangıcının variyeti de bu hususta ebeveynlere destek olacaktır.

2.4.3. Dünya Hayatının Süsü Olarak Çocuk

İlk insan ve ilk peygamber olan Hz. Âdem döneminden itibaren yaşam alanı insanlar için hep bir meşguliyet sahası olmuştur. İnsanın yaşamını idame ettirmesi kolay bir durum olmamakla birlikte içerisinde bulunulan dünya hayatı da farklı meşakkatleri içerisinde barındırmaktadır. Bu meşakkatler bazen iş ve işleyiş durumları, bazen de aile hayatı ve sosyal yaşam gibi imkânlardan dolayı ortaya çıkabilmektedir. Zamanla bu durumların

² bkz. Al-i İmrân 3/14, Yûnus 10/ 24, el-Kehf 18/45

üstesinden geldiğini düşünen bireyler dünya hayatını ve bu hayata geliş amacını unutup farklı alanlara meyletmeye başlamaktadır. Daha rahat ve ferah bir yaşam, konfor alanının daha da genişletilmesi ve var olan tüm imkânların fazlasıyla artırılarak yaşam biçiminin değiştirilmeye çalışılması bu durumların en başında olan sıralamalardır.

İnsanın yaratılış gayesinin ne olduğu Kur'an-ı Kerim'de en açık şekliyle belirtilmiştir.

“Ben cinleri ve insanları ancak bana ibadet etsinler diye yarattım.” (*Zâriyât 51/56*)

“Hanginizin daha güzel davranacağını denemek için yeri ve göğü altı günde yaratan O'dur.” (*el-Hûd 11/7*)

“O ki, hanginizin ameli daha güzeldir diye sizi imtihan etmek için hayatı ve ölümü yaratandır. O Azîz ve Ğafur olandır.” (*el-Mülk 67/2*)

“Biz emaneti yere, göğe ve dağlara teklif ettik ama onlar bunu yüklenmekten uzak durdular, ondan korkup titrediler ve insan onu yükledi. İnsan hakikaten çok cahil ve zalimdir (üzerine almış olduğu şeyin getirdiği yükümlülüğünün farkında değildir)” (*el-Ahzâb 33/72*)

İnsanın yüklenmiş olduğu şeyin tam manasıyla farkında olmadığı ve bu bilinçsiz haliyle de çokça cehalet içerisinde olduğu vurgulanmıştır.

Ayet-i kerimelere dikkat edildiğinde anlatılmak istenen ifadeler açıkça göze çarpmaktadır. Allah Teâlâ kullarından istediğini ayetlerde net olarak ifade etmiştir. Son ayet olan Ahzâb Sûresi 72 ile de insanın dünya hayatındaki konumunun farkına varması gerektiğini bildirmektedir. Yine burada kullanılan “emânet” kavramının insana yeryüzünde verilen “hilâfet” görevi yerinde kullanıldığı da söylenmektedir (*el-Mevdûdî, 1996, 4/465*).

Gaflet içerisine düşerek bu durumların görmezden gelinmeye çalışılması aslında içerisinde bulunulan durumun vehametinin en belirgin göstergesidir. Şahıslar üzerlerine almış oldukları yükümlülüğün tam manasıyla farkında olmamakla birlikte bilinçsizce üzerine eklemiş oldukları farklı durumlar da mevcuttur.

İnsanın dünyaya geliş amacının ne olduğu ile ilgili ayetleri ele alındığında kişilerin bu hayatı oyun-eğlence ve daha farklı birçok şekilde kategorize edebileceği şeylerle doldurmaya çalıştığı aşikârdır. Bunlardan bir tanesini de evlat olarak dile getirmek ve ele almak mümkündür. Bireylerin evlilik hayatı ile birlikte başlayan çekirdek aile mefhumu, çocuğun dünyaya gelişi ile birlikte ebeveynlik rolünün de hayatlarına dâhil olmasına imkân sağlamaktadır. Ebeveynlik kişiler tarafından hiç tecrübe edilememiş bir alan olması

hasebiyle çeşitli zorlukları ve tedirginlikleri de beraberinde getirmektedir aslında. Küçük bir bebeğin sorumluluğu, onun yaşamı ve geleceği ile ilgili tedirginlikler, farkında olmadan yapılan hatalar ve çocuğa yüklenen, aşırıya kaçan anlamlandırmalar. Bu durumlar ebeveynlik rolünü kimi zaman çok zorlaştırmakta kimi zaman da aşırı tutumlarla birlikte anne babaları çıkmaz sokaklara sürükleyebilmektedir.

الْمَالُ وَالْبَنُونَ زِينَةُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَالْبَاقِيَاتُ الصَّالِحَاتُ خَيْرٌ عِنْدَ رَبِّكَ ثَوَابًا وَخَيْرٌ أَمَلًا

“Mal ve evlatlar dünya hayatının süsüdür, baki kalacak salih ameller ise Rabbinin katında daha hayırlıdır.” (el-Kehf 18/46)

Bu ayet Âl-i İmrân sûresi 14. ayetle de benzerlik göstermektedir. Her iki ayette de mal ve evlatların insanlar için süslenip hoş görünmesi ele alınmıştır. Mal ve evlatlar kabir azığı ve ahiret hazırlığı değil, dünya hayatının süsleridir. Kalıcı olan güzel işler ise faydası insanda bâki olan hayır işleridir (en-Nesefî, t.y., 6/457). “Kalıcı salih ameller” ifadesiyle meyvesi, insana faydası kalıcı olan -nefsin arzuladığı dünyevi menfaatlerin tamamının onlar yanında fâni olduğu, yok olup gittiği-hayırlı amellerdir (ez-Zemahşerî, 2018, 4/70) açıklaması yapılmıştır.

2.4.4. Fitne Kavramı Açısından Çocuk

Fitne, günlük hayatımızda çok fazla kullanılagelen lâkin Kur’an-ı Kerim’deki ifadeleriyle pek fazla örtüşmeyen manada dilimizde yer edinmiş bir kelimedir. Genellikle bulunduğu ortamda laf söz çıkarmaya çalışan insanları tasvir eden ve bu ikiliği çıkarmak adına ortaya atılan, güvenilirliği olmayan söz veya sözcükleri ifade eden bir tanımlama yapmak mümkündür. Dilimizde bu şekildeki kullanımlarıyla halk arasında çok fazla duyduğumuz “fitne” kelimesi genel tabirle asli kullanımını dışına çıkmış olarak görülmektedir.

Fitne kelimesi Kur’an-ı Kerim’de bulunmuş olduğu ayet-i kerimelerde çok farklı kullanımlara sahip olup aynı kökten gelen altmış kelime zikredilmektedir (Abdülbâkî “f-t-n” H.1364, ss. 511-512). Yakmak, ateşe atmak, işkence etmek, denemek, imtihan, harb açmak, sınamak, meftûn olmak ve fitneye düşürmek gibi anlamlara gelecek şekillerde kullanılmıştır (Çanga, “fitne”, 2016, s. 370).

Sözlükte bir şeyden çok hoşlanmak, delilik, kargaşa, denemek, imtihana tâbi tutmak, şaşırtmak, musibet, bela, kötülük ve mihnet gibi birçok farklı manayı da içerisinde barındırmaktadır fitne kelimesi. Çoğul kullanımını ise “fiten” kavramı ile ifade edilmektedir

(Karaman vd., “fitne”, 2007, s.188). Yine fitne, kendisiyle kişinin iyilik ve kötülük halinin açıklandığı, deneme ve sınamadır. Altının saf mı yoksa karışık mı olduğunu anlamak adına ateşte yakılıp eritilmesi için de aynı kelime kullanılmaktadır (Cürcânî, “fitne”, 1997, s. 170). Farklı bir kalemde, sağlam olanın çürüğünden ayrılması için altının ateşe sokulması olarak nitelendirilmiştir. Bu kelime insanın ateşe sokulması manasında da kullanılmıştır, ifadeleriyle dile getirilmiştir (el-İsfahani, “f-t-n”, 2010, s. 778). (bkz. *ez-Zariyat*, 51/ 13-14; *en-Nisa*, 4/56; *el-Mü'min*, 40/46)

Günümüz Türkçesine de baktığımızda mevcut kelimenin baştan çıkarma, ara bozma, musibet, ihtilaf, fesat, cânilik, dinsizlik gibi birçok manada kullanılageldiği görülmektedir (Karaman vd., “fitne”, 1997, s. 188).

Fitne kelimesinin kullanılmış olduğu ayetler ve içermiş olduğu manalar göz önüne alındığında ana başlığımızla ilişkili olarak Teğabun Sûresi 15 ve Enfâl Sûresi 28. ayet-i kerimelerini ele almak uygun olacaktır.

إِنَّمَا أَمْوَالُكُمْ وَأَوْلَادُكُمْ فِتْنَةٌ وَاللَّهُ عِنْدَهُ أَجْرٌ عَظِيمٌ

“Doğrusu mallarınız ve evlatlarınız sizler için bir imtihandır. Büyük ecir ise Allah’ın yanındadır.” (*et-Teğâbûn* 64/15)

وَاعْلَمُوا أَنَّمَا أَمْوَالُكُمْ وَأَوْلَادُكُمْ فِتْنَةٌ وَأَنَّ اللَّهَ عِنْدَهُ أَجْرٌ عَظِيمٌ

“Biliniz ki mallarınız ve çocuklarınız birer deneme aracıdır. Allah katında ise sizlere büyük bir mükâfat vardır.” (*el-Enfâl* 8/28)

Yüce Allah her iki ayette de aynı konuya vurgu yapmış ve ifade edilen hususlar da birebir aynıdır. Ayetlerde bulunan فِتْنَةٌ kelimesi imtihan ve deneme manasında kullanılmıştır. Enfâl Sûresi 28. ayette mal ve evlatların fitne olarak ifade edilmesi bu iki unsurun fitneye, günaha veya azaba düşmeye sebebiyet olmalarından ileri gelmektedir. Veyahut bunlar Allah’ın bir sınavı olup sınırlar çerçevesinde onları muhafaza edip edemeyeceğinizi görebilmek içindir (ez-Zemahşerî, 2017, 2/1120). Ayetin devamında zikredilen “Büyük mükâfat Allah katındadır” ifadeleriyle de, kişilerin görevinin bu büyük ecri istemede hırslılığı ve kararlılığı olmalıdır. Bu minvalde dünyaya çok fazla ehemmiyet vermemeleri ve kendilerini bu dünya hayatına çok fazla kaptırmamaları gerekmektedir (en-Nesefî, (t.y)., 4/417).

Dünya hayatını eğlenceli ve hoş hale getiren en önemli iki unsurdur aslında mal ve evlat. Allah katından insanlara sunulmuş bir mükâfat olmakla birlikte aynı zamanda imtihanların

da en büyüğü olarak karşımıza çıkmaktadır. İkisinden de ne tamamen vaz geçilebilmekte ne de bütün hayat ve düzen sadece bu ikisi arasında imar edilebilmektedir. İkisinin arasında var olan dengeyi tam manasıyla oluşturmaya çalışmak insanoğlu için de epey zorlayıcı bir durumdur. Fâni âlemin ışıltılı devâmiyeti bizleri zora sokmuş olsa da ebedi âlemin variyeti bu noktada kişilerin kendisini frenlemesine ve daha mütedeyyin bir yol izlemesine olanak sağlamaktadır. Yüce Allah her iki ayette de, kullarına vermiş olduğu nimetlere nazaran bir imtihan içerisinde bulunduğunu hatırlatmaktadır. Bu imtihanlar ne kadar güzel ve düzgün bir şekilde verilebilirse gelecek olan mükâfat tahminlerin çok daha ötesinde, hiçbir şekilde tahayyül dahi edilemeyecek kadar büyük derecede ve güzelliğindedir. Ebeveynlerin üzerine düşen, evlat ve mal konusunda dünya hayatına çok fazla meyletmeden bu mükâfata nail olabilmek için canla başla çalışmak, kendilerini tehlikeye atmamak adına da bu iki hususta haris olmadan orta yolu bularak devam etme yolunda ilerleyiş kaydetmek olmalıdır.

2.5. Anne-Babanın Çocuklarına Karşı Sorumlulukları

Kur'an-ı Kerim'de evlat için zikredilen ayetlerin bir kısmının ele alınmasıyla birlikte bir ebeveynin evlâdına karşı takınması gereken tutum ve davranışları üzerine de konuya dikkat çekmek gerekmektedir. Dünya hayatı kendisine evlat nimetiyle daha da hoş gösterilen ebeveynin evlâdına karşı yerine getirmesi gereken tutum ve davranışları vardır. Bunlar hem insan olmanın hem de ebeveyn olmanın kişiye yüklemiş olduğu vazifelerdir. Kur'an-ı Kerim insanlara şahısları dolayısıyla birçok sorumluluk yüklemekte ve bunların içerisinde ebeveyn olarak da kişiye yüklenmiş olan hususlar göze çarpmaktadır. Nitekim bu konuda Kur'an-ı Kerim'de;

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا قُوا أَنْفُسَكُمْ وَأَهْلِيكُمْ نَارًا وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ عَلَيْهَا مَلَائِكَةٌ غِلَاظٌ شِدَادٌ لَا يَعْصُونَ اللَّهَ مَا أَمَرَهُمْ وَيَفْعَلُونَ مَا يُؤْمَرُونَ

“Ey iman edenler! Kendinizi ve ehlinizi, yakıtı insanlardan ve taşlardan olan ateşten koruyun. Onun başında acımasız, güçlü, Allah'ın kendilerine buyurduklarına karşı gelmeyen ve emr olunduklarını yapan melekler vardır.” (et-Tahrîm 66/6) ifadeleri yer almaktadır.

Ayet-i Kerime'de ana hatlarıyla Müslüman bir ailenin ve aile reisinin sorumlulukları ile ilgili ciddi bir uyarı yapılmaktadır. Kişinin ehli olarak ifade edilen eş, evlat, anne, baba gibi

ailesinden ve bunların dışında aile içerisinde bulunan diğer bireylerden bahsedilmekte ve onları cehennem azabına karşı her konuda tedbirli davranmaları konusunda uyarılması istenmektedir. Yapılan uyarılar ile birlikte böyle bir sorumluluk anlayışının sadece manevi hedeflerle sınırlı kalmadığı, sağlam bağlar ile birbirine bağlanmış bir aile yapısı amaçlandığı da muhtemeldir (Karaman vd., 2007, 5/409).

Günümüzde geniş aileden uzak olarak imar edilmeye çalışılan çekirdek aile modelinde, kentsel yaşamın da etkisiyle birlikte evlâdın anlamlandırılması eskiye nazaran farklılık göstermeye başlamıştır. Evlat nimeti anne-babaya bahşedilmiş bir emanet olarak değil de kişinin kendisine verilmiş ve kullanım hakkının kendisine ait olduğu düşünülen bir obje haline getirilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda da günümüz yaşantısına dönüldüğünde ebeveyn-evlat arasındaki ilişkide ve birbirlerine karşı olan tutum ve davranışlarda ister istemez değişiklikler meydana gelmiştir.

Bir ebeveynin evladına karşı üzerine düşen sorumlulukları oldukça fazladır. Çalışmamızda her birinin üzerinde ayrı ayrı durmamız oldukça yoğun bir zaman gerektireceğinden, belli başlı konular üzerinden ilerleyerek konuyu ana hatlarıyla ifade etmeye çalışmak hem çalışma açısından hem de ilerleyiş açısından daha verimli olacaktır. Yine bu alanda Kur'an'da zikredilen ifadelerden de fazlasıyla istifade edilecektir.

2.5.1. Yaşama Hakkı Tanımak

Yaşama hakkı bir çocuğun ana rahmine düşmüş olduğu ilk andan itibaren edinmiş olduğu en temel ve dokunulmaz hakkıdır. Bu hakkın herhangi bir sebeple onun elinden alınması veya alınmaya çalışılması yaşam hakkına direk olarak yapılmış olan bir saldırı ve alan ihlalidir. Konu başlangıcında dile getirmiş olduğumuz ifadeyi burada da tekrar ele almak yerinde olacaktır. Çocuk ebeveynlere Allah tarafından emanet olarak verilen bir hediyedir, onun yaşam hakkına daha dünyaya gelmeden ebeveyn olarak bizlerin karar vermeye çalışması, onun bir birey veya emanet olarak görülmediğinin bir göstergesi olmaktadır.

Günümüz yaşam koşulları, insanların içerisinde bulunmuş oldukları maddi ve manevi çevre, kültürel farklılıklar, talep ve isteklerin zamana ve mekâna göre farklılık arz etmesi gibi hususlar ebeveynleri evlada tanımış oldukları veya tanıyacak yaşam hakkını belirleyici en temel unsurlar haline getirmiştir. Bu şekilde ifade etmek bile insanı derinden düşündürürken böyle bir durumda temel unsur haline gelmek kişiyi hem bedenlen hem de ruhen negatif yönde etkilemektedir.

Ayet-i kerime çerçevesinde de konuyu ele almak gerekirse;

وَلَا تَقْتُلُوا أَوْلَادَكُمْ خَشْيَةَ إِمْلَاقٍ نَحْنُ نَرْزُقُهُمْ وَإِيَّاكُمْ إِنَّ قَتْلَهُمْ كَانَ خِطْئًا كَبِيرًا

“Geçim endişesi ile evlatlarınızın canına kıymayın. Biz, onların da sizin de rızkınızı elbet veririz. Onları öldürmek gerçekten de büyük bir suçtur.” (*el-İsrâ* 17/31)

Geçim endişesi ile evlatlarınızı öldürmeyin ile ifade edilen husus, bu kimselerin kız evlatlarını diri diri gömerek öldürmeleri durumudur. *إملاق* kelimesi ile ifade edilen mana tam olarak budur. Devamında zikredilen hem sizin hem de onların rızkını veririz ifadeleri ile de Yüce Allah, evlatların rızkını garanti altına almakta, böylelikle ebeveyni olmadık nedenlerden ötürü evladını öldürmekten de men etmiş olmaktadır (ez-Zemahşerî, 2018, 3/1110; en-Nesefî, t.y., 6/334). Her ne sebeple olursa olsun böyle bir şeye kalkışmak büyük günah olarak ifade edilmiş ve bunu ima etmekte bu minvalde günahı doğuran eylemler olarak görülmüştür.

Geçmiş tarihimizde sadece kız çocuklarının değil erkek çocuklarının da bir dönemde öldürüldüğü ifadeleri yer almaktadır. Ayet-i kerimeler ile bu konuyu da ele almamız gerekirse;

وَإِذْ أَنْجَيْنَاكُم مِّنْ آلِ فِرْعَوْنَ يَسُومُونَكُمْ سُوءَ الْعَذَابِ يُقْتُلُونَ أَبْنَاءَكُمْ وَيَسْتَحْيُونَ نِسَاءَكُمْ وَفِي ذَلِكُمْ بَلَاءٌ مِّنْ رَبِّكُمْ عَظِيمٌ

“Hani Firavun’un adamlarından sizi kurtarmıştık. Onlar size işkencelerin en kötüsünü yapıyorlar, oğullarınızı öldürüp kızlarınızı ise sağ bırakıyorlardı. İşte bu durumda Rabbinizden size büyük bir imtihan vardır.” (*el-A’râf* 7/141)

Firavun’un erkek çocuklarını öldürmesi ile ilgili Kur’an-ı Kerim’de farklı ayetler de mevcuttur (bkz. *el-Kasas* 28/4; *el-Bakara* 2/49). Bu suretle bahsedilen dönem içerisinde dokuz yüz doksan bine yakın erkek çocuğun katlinden bahsedilmektedir. Fiiliyata sebebiyet veren durumun ise bunların neslinden gelen bir erkek çocuğunun Firavun’un hükümrانlığını mahvedeceği hususunda kâhinlerin vermiş olduğu bir haber veya Firavun’un gördüğü bir rüya olduğu evvelden beri bilinen bir durumdur (Yazır, 2021, 1/460). Allah Teâlâ bu durumla birlikte ibretlik bir konuyu daha gözler önüne sermiştir. Hz. Musa, öz annesinin sütanne olarak yanına alındığı, Firavun’un kendi sarayında onun himayesinde büyümüş ve yetişkinlik çağına gelip bir şahsın ölümü ile ifade edilen saraydan kaçış dönemine kadar da bu şekilde devam etmiştir (*el-Kasas* 28/9-12-15).

Ana konudan uzaklaşmadan devam edecek ayetler eşliğinde son olarak farklı bir konuya daha değinmek isabetli olacaktır.

لِلّٰهِ مُلْكُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ۗ مَا يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ ۗ يَهَبُ لِمَنْ يَشَاءُ اِنَاثًا وَيَهَبُ لِمَنْ يَشَاءُ الذُّكُوْرَ

“Göklere ve yerin hükümlerini Allah’a aittir. O dilediğini yaratır, dilediğine kız çocuklar dilediğine de erkek çocuklar bahşeder.” (eş-Şûrâ, 42/49)

اَوْ يُرْوِجُهُمْ ذُكْرَانًا وَاِنَاثًا وَيَجْعَلُ مَنْ يَشَاءُ عَقِيْمًا ۗ اِنَّهُ عَلِيْمٌ قَدِيْرٌ

“Yahut erkek ve kız çocuklarını birlikte verir. Dilediğini de çocuksuz bırakır. O her şeyi bilen her şeye gücü yetendir.” (eş-Şûrâ, 42/50)

İlk ayette yüce Allah’ın azametinden ve kudretinden bahsedilerek mâlik olduğu yer ve göğün arasında hayat süren insanoğluna da dilediğini verme hususunda hükmün kendisine ait olduğu vurgulanmıştır. İkinci ayette de yine aynı konuya değinilmiş ve dilediğini de çocuksuz bırakabileceği ifadeleri yer almıştır.

Kişi her ne kadar mal, mülk, makam, mevki sahibi olsa da gücünün yetemeyeceği şeyler hususunda kendinin farkında olmalıdır. Evlat istemek ve ona sahip olabilmek her ebeveynin en büyük hayalidir. Fakat Allah’ın kendilerine nasip edeceği durum konusunda bireysel olarak yapabileceği hiçbir şey yoktur. Hüküm Allah’ındır ve O dilediğine evlat verirken dilediğinin de evlat sahibi olmadan hayatını idame etmesini istemiştir. Bir evlada sahip olmak ile ilgili bizim elimizden gelen bir şey olmazken, cinsiyeti ile alakalı bir durumun bizlerin elinde olması da imkân dışı bir husustur. Bu konuda her hangi bir dahli olamayan insanoğlunun Allah’ın kendilerine emanet olarak sunduğu bir evladın yaşama hakkı ile ilgili hüküm verebilme olasılığı da olmamaktadır.

Bir bebeğin cenin halinde, daha anne karnındayken var olan bir rahatsızlık veya görülen bir kusur sebebiyle yaşamının sonlandırılması hususunda, annenin hayatının korunması gibi haklı ve kesin bir zaruret olmaksızın gebeliğe son vermek caiz değildir (Din İşleri Yüksek Kurulu, s. 519) ifadelerine yer verilmektedir. Bu görüşten yola çıkarak da doğum öncesi süreçte olursa bile yaşam hakkı ile ilgili ebeveynin karar mercii olmadığı net olarak görülmektedir.

2.5.2. Doğduğunda Kulağına Ezan ve Kâmet Okumak

Dünyaya gelen bir bebek onu bekleyenler için büyük bir sevinç ve sürur vesilesidir. Hem Allah'ın kendilerine vermiş olduğu bir nimet hem de üzerine ehemmiyetle titrenilmesi gereken en büyük emanettir. Şüphesiz bu emanetin dünya hayatına geldiği andan itibaren duyacağı birçok ses olacaktır. Ebeveyn olarak kişilerin istedikleri de evlatlarının ömrü boyunca güzel ve hoş olan şeyler duymasıdır. Ezan da dünyaya yeni gözlerini açmış masum yavruların duyacağı en güzel nidalardan biri olacaktır.

Ezan kelimesi lügatte genel manası ile ilam etmek, bildirmek demektir. Şeriatta ise bilinen me'sur lafızlar çerçevesinde namaz vaktini bildirmektir (Cürcânî, "Ehl", 1997, s. 16). Ezan kelimesi bir yerde bildiri, ilam manasında kullanılırken (*et-Tevbe* 9/3) terim manasında ise nîda kökünden gelen türevleri ile iki ayette zikredilmiştir. (*el-Maide* 5/58; *el-Cum'a* 62/9).

Ezan dini olarak önemli bir yere sahip olmakla birlikte kültürel olarak da toplumumuzda bir simge haline gelmiştir. Ezana duyulan saygı, okunurken mümkün merteye edele eşlik edilmesi, sessiz olarak dinlenilmeye çalışılması bunun göstergelerindedir. Dini ve kültürel olarak bu denli değer verilen bir mefhumun bir bebeğin dünyaya gelişi ile birlikte dinleyeceği ilk nidalardan olması da onun hayatına güzellikler katabilmesi vesilesiyledir.

Yeni doğan bir bebeğin sağ kulağına ezan, sol kulağına kâmet okunması müstehap olarak görülmüştür. Ezan okumanın hikmeti olarak da çocuğun duyacağı ilk sözlerin Allah'ın büyüklüğü ve yüceliğini ifade eden kelimeler ile İslamiyet'e girişin anahtarı olan kelime-i şahadet olması istenmektedir. Farklı bir husus olarak da çocuğun Allah'a, dini olan İslam'a ve O'na kulluğa şeytanın davetinden önce davet edilmesidir ifadeleri kullanılmaktadır (el-Cevziyye, 2014, ss. 43-45).

Ebû Râfî' (r.a)'dan rivayet edilen;

"Hz. Fâtıma oğlu Hasan'ı dünyaya getirdiği zaman, Rasûlallah (sav)'nin Hasan'ın kulağına ezan okuduğunu gördüm" (Ebû Dâvud, Edeb, 116 (5105)) hadis-i şerif-i de bu konunun Hz. Peygamber tarafından uygulandığını ve onu örnek alarak ebeveynlerinde bu minvalde devam etmesi gerektiğini gösterir niteliktedir.

2.5.3. Güzel İsim Koymak

İsim, bir insanın toplum hayatında temsil edildiği ilk nidadır. Seslenildiğinde güzel manalar ifade eden güzel bir isme sahip olmak da şüphesiz her bireyin öz hakkı olan bir konudur.

Kur'an-ı Kerim'de ilk insan Hz. Âdem'e isimlerin Allah Teâlâ tarafından öğretildiği açık bir dille ifade edilmiştir. (*el-Bakara 2/31*) Böylelikle kendisine öğretilen isimler ve kavramlar çerçevesinde Hz. Âdem'den başlayarak insanlık, dünya hayatını imar etmeye ve yaşanılabilir bir mekân haline getirmeye başlamıştır (Hadislerle İslam, 4/119). Bu şekilde başlayan isimlendirme durumu insanoğlunun geniş çerçevelere ulaşması ve hayatını idame ettirdiği alanların artması ile genişlemiş ve gelişmiştir. Kültürel unsurların da etkisiyle isimlendirmeler bulunduğu coğrafyaya göre şekil almıştır.

Hz. Peygamber kulluğu temsil eden isimlerin hoşluğu dolayısıyla kullanılmasını uygun görmüştür. “Allah'ın en çok sevdiği isimleriniz Abdullah ve Abdurrahman'dır” (M5587, Müslim, Âdâb, 2) buyurarak bu ifadeyi de tescillemiştir. Yine Hz. Peygambere duyulan sevgi ve hürmet dolayısı ile zaman içerisinde şahsını ifade eden isimler de halk arasında en fazla kullanılan isimler haline gelmiştir. Sadece Hz. Peygamber özelinde değil diğer tüm peygamberlerin isimleri de toplumumuz içerisinde büyük önem arz etmekte ve çocuklarda da sıklıkla kullanılmaktadır. Peygamberlerin isimleri dışında salih kimselerin de isimlerinin kullanılması hoş giden davranışlardan olmuştur. Yine bu konuda Hz. Peygamber'in Necran'lılar ile geçen diyalogu bizlere bu konuda rehberlik etmektedir.

Kız çocuklarında da aynı şekilde isimlendirmeler mevcuttur. Kur'an'da ismi geçen kadın isimleri, Hz. Peygamberin eşleri ve kızlarının isimleri ile hanım sahabilerin isimleri halk arasında çokça kullanılmaktadır.

Ebevenlere kulağa hoş gelmeyen, manası hoş olmayan isimler noktasında da dikkatli davranılması telkin edilmiştir. Bu hususla ilgili olarak Hz. Aişe'nin belirttiğine göre Allah Resûlü zihinde kötü çağrışım yapan isimleri değiştirmiş ve bu isimlerin kullanılmamasını istemiştir (T2839, Tirmizî, Edeb, 66).

Hz. Peygamber (s.a.v) yeni doğan çocuğa yedinci gününde isim verilmesini, saçlarının tıraş edilerek temizlenmesini ve akika kurbanın kesilmesini emretmiştir (T2832, Tirmizî, Edeb, 63; D2838, Ebû Dâvûd, Dahâyâ, 20-21). Bu süreçte bebeğin ağzına hurma ile tahnik yapılması da toplum arasında bilinen ve mümkün mertebe yapılmaya çalışılan bir uygulamadır (Müslim, Âdâb, 22).

Dünyaya henüz gözlerini açmış bir bebek için isimlendirilmesi, içerisinde bulunmuş olduğu toplum ve kültürle ilk tanışma anıdır. Bu isim hem içinde bulunduğu toplum hem de kültürel geçmişi ile arasında güçlü bir bağ kuracak ve ismin her tekrar edilişiyle de onun vasıflarıyla vasıflanacaktır. Hatta toplumumuzda kişinin anılmış olduğu ismin koyulmasına vesile olan bir peygamber, sahabe, evliya ismi ise ve onların vasıfları düşünülerek konulmuşsa bu şahsiyetlerin bünyelerinde bulunan iyi hasletlerden biri muhakkak isim verilen çocuğa sirayet eder düşüncesi vardır. Verilen isim şahsın gönlünü hoş etmeli, dışarıdan söylendiğinde kulakta hoş bir seda bırakmalı ve mana bakımından da güzel bir içeriğe sahip olmalıdır. Kulağa hoş gelmeyen isim ve lakaplar, toplum içerisinde çocukluk dönemi ile başlayarak devam eden dalga geçme ve küçümseme durumlarına sebebiyet verebilmektedir. Bu durumlar bireyin topluluk içerisinde silik bir karakter haline gelmesine ve özgüven eksikliğine neden olmaktadır. Toplum kuralları olarak düşündüğümüzde ise bir kimseye yapılan en güzel seslenişin onun isminin güzel ve doğru bir şekilde ifade edilmesiyle olacağı kanaatidir. Bu hususta Kur'an-ı Kerim;

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا يَسْخَرْ قَوْمٌ مِنْ قَوْمٍ عَسَىٰ أَنْ يَكُونُوا خَيْرًا مِنْهُمْ وَلَا نِسَاءٌ مِنْ نِسَاءٍ عَسَىٰ أَنْ يَكُنَّ خَيْرًا مِنْهُنَّ وَلَا تَلْمِزُوا أَنْفُسَكُمْ وَلَا تَنَابَزُوا بِالْأَلْقَابِ بِئْسَ الْأَسْمُ الْفُسُوقُ بَعْدَ الْإِيمَانِ وَمَنْ لَمْ يَتُبْ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ

“Ey Mü’minler! Bir topluluk diğer bir topluluğu alaya almasın. Belki de onlar kendilerinden daha da iyidirler. Kadınlar da bir başka kadınları alaya almasınlar, belki onlar da kendilerinden daha iyidirler. Kendi kendinizi ayıplamayın, birbirinizi kötü lakaplarla çağırmayın. İmandan sonra fasıklık ne kötü bir isimdir! Kim de tövbe etmezse işte onlar zalimlerdendir.” (*el-Hucurât, 49/11*)

Hucurât Sûresinde topluluk ve fert olarak alaycı ve aşağılayıcı tavırların kullanılması fasıklık olarak nitelendirilmiştir. Her ne şekilde ve konuda olursa olsun şahısların birbirlerine karşı bu şekilde hitapları hoş karşılanmamış ve kişiler bu husustan men edilmişlerdir. Kişiye verilen isim ve lakap duyulduğunda hoşça gidecek şekilde güzelliğe sahip olmalı ve kendisine seslenildiğinde kişiyi de mutlu etmelidir.

2.5.4. Helal Rızık İle Beslemek

Bir evladın dünyaya gözlerini açtığı andan itibaren en temel ihtiyaçlarından bir tanesi de şüphesiz beslenmesidir. Doğumun gerçekleşmesi itibarıyla anne sütü gibi mucizevî bir

besin kaynağı bu yolculukta kendisine eşlik etmektedir. Bebek için en mükemmel besin maddesiysen anne ile bebek arasındaki bağlanmayı da en güzel hale getirecek olan fiiliyattır. Belirli bir zaman dilimine kadar devam edilmesi ve mümkün merteye bebeğin bu haktan mahrum bırakılmaması gerekmektedir. Hem fizyolojik hem de psikolojik açıdan gelişimine sağlamış olduğu katkı ise hiçbir şekilde ölçülemeyecek kadar fazladır. Bebeğin emzirilme süreci ile ilgili olarak Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyrulmuştur;

وَالْوَالِدَاتُ يُرْضِعْنَ أَوْلَادَهُنَّ حَوْلَيْنِ كَامِلَيْنِ لِمَنْ أَرَادَ أَنْ يُتِمَّ الرَّضَاعَةَ وَعَلَى الْمَوْلُودِ لَهُ رِزْقُهُنَّ
وَكَسْوَتُهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ لَا تُكَلَّفُ نَفْسٌ إِلَّا وُسْعَهَا لَا تُضَارَّ وَالِدَةٌ بَوْلِهَا وَلَا مَوْلُودٌ لَهُ بِوَالِدِهِ وَعَلَى
الْوَارِثِ مِثْلُ ذَلِكَ فَإِنْ أَرَادَا فِصَالًا عَنْ تَرَاضٍ مِنْهُمَا وَتَشَاوُرٍ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا وَإِنْ أَرَدْتُمْ أَنْ
تَسْتَرْضِعُوا أَوْلَادَكُمْ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِذَا سَلَّمْتُمْ مَا اتَّيْتُم بِالْمَعْرُوفِ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ
بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ

“Emzirmeyi tam olarak tamamlamak isteyen anneler evlatlarını tam olarak iki yıl emzirirler. Onların normal ölçülerde yiyecek ve giyeceklerini sağlamak da evladın kendisinden olanın borcudur. Hiç kimse gücünü aşan bir şey ile yükümlü kılınmaz. Çocuğu yüzünden ne anne zarara uğratılsın ne de baba bundan dolayı bir zarar görsün. Kendisine miras kalan kimseye de aynı yükümlülükler vardır. Anne ve baba karşılıklı danışıp anlaşarak çocuğu süttan kesmek isterlerse bundan sebep onlar için bir sıkıntı yoktur. Çocuklarınızı süttaneye emzirtmek isterseniz uygun olan ücreti verdiğiniz takdirde sizin için bir günah yoktur. Allah'ın koyduğu kurallara aykırı davranmaktan sakınınız ve biliniz ki Allah yaptıklarınızın hepsini görmektedir.” (el-Bakara, 2/233)

Ayet-i Kerime ortaya çıkabilecek olasılıkları da ele alarak bizlere net bir açıklama yapmıştır. Bebeğin kız veya erkek olsun emzirilme sürelerinin aynı ve iki yıl olduğu, gerekli görüldüğü takdirde anne baba arasında mutabakat sağlanarak daha öncesinde de emzirme sürecinin sonlandırılabilceği ve genel durumlar göz önünde bulundurulduğunda ihtiyaç dâhilinde süttan tarafından bebeğin beslenmesinin ve bakımının üstlenilebileceği ifadeleri yer almaktadır.³

Bebeğin doğumu itibariyle beslenme süreci ilk zamanlar anne veya süttan aracılığı ile olsa dahi bünyeye alınan her yiyeceğe titizlikle yaklaşılması gerekmektedir. Bu süreçte bebeğe verilen besinin helal yollardan kazanılmış olmasına dikkat edilmelidir. Bu zaman

³ Bebeklerin emzirilme süreçleri ile ilgili olarak halk arasında kız çocuğunun daha erken süttan kesilmesi gerektiği, erkek çocuğunun ise iki yaşından sonraya kadar emzirilmesi gerektiği gibi bir inanış mevcuttur.

diliminde ve sonrasında giyecek ve yiyeceklerinin sağlanması bebeğin babasının yükümlülüğündedir. Dolayısıyla baba rolünde bulunan kişiye fazlasıyla sorumluluk düşmektedir. Çünkü bu konu oldukça mühim olup çokça dikkat ve özeni beraberinde gerektirmektedir.

Allah'ın yeryüzünde yaratmış olduğu ve bizlerin istifadesine sunmuş olduğu sayısız nimetleri vardır. Bu konuda istemiş olduğu hassasiyeti ise ayetler ışığında bizlere sunmuştur. “Allah'ın size vermiş olduğu helal ve temiz rızıklardan yiyin ve iman etmiş olduğunuz Allah'ın yasaklarından uzak durun” (*el-Mâide*, 5/88) buyrulurken bu konuda dikkatli davranmamız vurgulanmıştır. Birden fazla ayette aynı şekilde bu cümleler tekrar edilmektedir. Helal ve temiz rızık hayatımızın her noktasında dikkate almamız gereken bir husustur. Evladın boğazından geçecek olan her bir haram lokma onun karakterine, kişiliğine, yaşamına olumsuz etki edecektir ve bu etki yaşamının her alanında, farkında olmadan önüne çıkabilecek bir engel durumuna gelecektir. Hiçbir ebeveyn evladı için böyle bir durumun gerçekleşmesini elbette ki istemez. Dolayısıyla gerekli hassasiyeti evladın daha dünyaya gelmeden önceki zamanlarında göstermeye başlamış olması ve bu hassasiyeti artırarak devam etmiş olması ebeveynin en büyük sorumluluklarından biridir.

2.5.5. Sevginin Koşulsuz Hissettirilmesi

Yeryüzünde yaşamını idame ettiren her canlının ihtiyaç hissettiği duygudur sevgi. Ne şekilde olursa olsun sevginin hissettirilmesi ve bunun karşılıksız olarak yerine getirilmesi bireylerin gelişimlerine olumlu yönde katkı sağlamaktadır. Küçük yaşlardan itibaren bunun bünyede hissedilmesi duygusal ve fiziksel yönden de gelişimi destekler niteliktedir.

Doğum anından itibaren anneye olan ten teması sayesinde bebek, bu hissiyatı en derin şekilde yaşamaya başlamaktadır. Zaman ilerledikçe artarak devam eden bu his bebeğin zihinsel gelişimini de destekleyerek öğrenme gücünü kolaylaştırmakta, motor becerileri ve kas gelişimi noktasında da destek sağlamaktadır. Bir ebeveynin evladına koşulsuz, şartsız, herhangi bir bedel ödemediği en güzel şeydir sevgisini hissettirebilmek. Hissettirmiş olduğu bu duygu ararlarındaki bağı kuvvetli hale getirecek ve ilerleyen zaman zarfında ikili ilişkilerinin daha da sağlam olması muhtemel durumlar arasında olacaktır.

Ebeveyn olma yolunda da en büyük rehberimiz olan Hz. Peygamber çocuklarına ve torunlarına karşı sevgisini ve ilgisini göstermekten hiçbir zaman geri durmamıştır. Kızı Hz. Fâtıma yanına geldiğinde onun için ayağa kalkar, elinden tutar onu öper ve kendi yerine

oturttuğu ifadeleri büyük önem arz etmektedir. Hz. Peygamberde Kızı Fâtıma'nın yanına geldiğinde kendisine aynı ile mukabele edildiği (D5217 Ebû Dâvûd, Edeb, 143, 144; T3872 Tirmizî, Menâkıb, 60) hadislerde vurgulanmıştır. Hz. Peygamber çocuklarını mutlu etmekten hoşnut olmakta ve onlara karşı son derece sevecen, merhametli tavırlarla yaklaşmıştır. Terbiyelerine çok ihtimam vermiş onları incitmemeye özen göstermiştir. Her zaman şefkatle davranmış, uyarı yapacağı hususlarda dahi kırmadan, yumuşaklıkla onları ikaz etmiştir.

Hz. Peygamber evlatlarına karşı göstermiş olduğu bu tutum ve davranışlarıyla ümmetine de yol göstermektedir. Ebeveyn olarak yapılması gerekenlerin yerinde ve zamanında yapılması her hususta anne-babalara yardımcı olacaktır. Sevginin, merhametin, şefkatin gösterilmekten kaçınılmaması, bir evladın gelişiminde ona verilebilecek en büyük hediye olduğu da aşikârdır. Sevginin derinden hissettirilmesi ile birlikte evladın ebeveyne karşı olan tutum ve tavırları daha uyumlu ve olumlu olurken aynı zamanda evlat onları üzmemekten ve incitmekten de kaçınır hale gelmektedir. Böylelikle aile içi iletişim ve değerler koruma altına alınmış, hem bireysel olarak hem de ailevi olarak iç huzur sağlanmış olmaktadır.

2.5.6. Mahremiyetin Öğretilmesi ve Mahremiyete Dikkat Edilmesi

Mahremiyet konusu fazlasıyla hassas olan ve ebeveyn ile çocuk arasındaki ilişkide oldukça dikkat edilmesi gereken hususlardan bir diğeridir. Zira erken çocukluk döneminde bunların öğrenilmesi anne, baba, çocuk arasında bu minvaldeki sınırları belirleyecek ve ilerleyen yaşlarda dikkat edilmesi gereken konularda erken öğrenilmişlik sebebiyle sıkıntı yaşanmasının önünü kapatıcı rol oynayacaktır.

Mahremiyet denildiğinde halk arasında ilk akla gelen husus genellikle beden mahremiyeti konusunda olmaktadır. Fakat bu konuda beden mahremiyeti dışında dikkate alınması gereken birçok farklı alan da mevcuttur. Aile fertleri arasındaki mahremiyet hususu da bunlardan biridir. Aile hayatının cerayan ettiği ev, insanın helal dairesidir ve belirli serbestlikleri içerisinde barındırmaktadır. Lakin aile içi bireylerle ve çocukla ilgili davranışlarda bu alana dikkat etmek gerekmektedir. Helal çerçevede birçok şeyin serbest olması anne, baba, çocuk ilişkilerinin de sınırsız olabileceği manasına gelmemelidir.

Bebeğin doğumuyla birlikte mahremiyet konularına dikkat edilmesinin gerekliliği aşikârdır. Dünyaya gözlerini açtığı ilk andan itibaren ebeveyn bakımına muhtaç olan

bebeğin belirli bir yıla kadar özel gereksinimleri de ebevyn tarafından giderilmektedir. Bu dönemde çocuğun anlama kabiliyetinin gelişmesiyle birlikte utanma duygusu da gün yüzüne çıkmaktadır. Gelişimsel ilerleyişle birlikte mahremiyetin ne olduğunun farkındalığı başlar ve her konuda daha ihtiyatlı davranılması gereken döneme giriş yapılmış olmaktadır.

Anlamlandırma sürecinde ilk olarak alan mahremiyetine dikkat edilmesi önemli konulardandır. Özel alan mefhumu bu dönem itibariyle çocuğa kazandırılmalı ve beklenen davranışların aynıyla da çocuğa muamele edilmelidir. Kur'an-ı Kerim birçok konuda olduğu gibi bu konuda da ebeveynlere tavsiyelerde bulunmaktadır. Konuyla ilgili ayetlere bakmak gerekirse Allah Teâlâ;

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لِيَسْتَأْذِنَكُمْ الدِّينَ مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ وَالَّذِينَ لَمْ يَبْلُغُوا الْحُلُمَ مِنْكُمْ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ مِنْ قَبْلِ صَلَاةِ الْفَجْرِ وَحِينَ تَضَعُونَ ثِيَابَكُمْ مِنَ الظَّهِيرَةِ وَمِنْ بَعْدِ صَلَاةِ الْعِشَاءِ ثَلَاثُ عَوْرَاتٍ لَكُمْ لَيْسَ عَلَيْكُمْ وَلَا عَلَيْهِمْ جُنَاحٌ بَعْدَهُنَّ طَوَافُونَ عَلَيْكُمْ بَعْضُكُمْ عَلَى بَعْضٍ كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ الْآيَاتِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ

“Ey iman edenler! Ellerinizi altında bulunanlar ile henüz ergenlik zamanına ulaşmamış olanlar yanınıza gelmek için sizden üç zamanda izin alsınlar. Sabah namazından önce, öğlen sıcak sebebiyle elbisenizi çıkardığınızda ve yatsı namazından sonra. Bunlar örtünmesi gereken yerlerinizin açık olabileceği zamanlardır. Bunların dışında ne size ne de onlara bir sakınca vardır. Bunlar sıklıkla yanınıza girip çıkan, birbirlerinize iç içe olduğunuz kimselerdir. Allah size ayetlerini işte böyle açıklar. Allah hakkıyla bilen ve yerli yerinde yapandır.” (en-Nûr 24/58)

وَإِذَا بَلَغَ الْأَطْفَالُ مِنْكُمُ الْحُلُمَ فَلْيَسْتَأْذِنُوا كَمَا اسْتَأْذَنَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ

“Çocuklarınız ergenlik dönemine ulaştıkları zaman, onlardan önceki ergenler nasıl izin almışlarsa onlar da öyle izin alsınlar. Allah ayetlerini işte sizlere böyle açıklıyor. O, her şeyi bilen ve yerli yerinde yapandır.” (en-Nûr 24/59)

buyurarak odalara nasıl ve ne şekilde girileceği hususundaki hükümleri ayrıntılı olarak zikretmiş ve mahremiyet anlayışının bir Müslüman açısından ne kadar mühim olduğunu ortaya koymuştur (Havuz, 2023, s. 82).

Ayetler açıkça yapılması gereken uygulamayı dile getirmiştir. Çocukların ergenlik çağına gelmeden önce 58. ayette ifade dildiği üzere belirtilen üç vakitte izin alarak ebevyn odalarına girebilecekleri söylenmiştir. Bu vakitler insanın dinlenme, üzerini değiştirme zamanı olabileceğinden özenli davranılması önemlidir. Toplumda aile mahremiyeti ve

saygınlığının korunması adına bu görgü kurallarının getirildiği belirtilmiş, bunların dışında olan vakitlerin hayatın olağan akışı içerisinde olduğu da beyan edilmiştir. Ergenlik çağına ulaşmış çocukların ise 59. ayette ifade edildiği üzere her zaman diliminde izin isteyerek ebeveyn odalarına girebilecekleri özellikle vurgulanmıştır (Ateş, 2013, 6/210).

Anne, babası dahi olsa başkasına ait olan bir odanın âfaki bir şekilde kapısının açılmayacağı konusunda kesin tutum sergilenmeli ve bu çocuğa da öğretilmelidir. Çocuğun karşılaşabileceği farklı bir durum sebebiyle bu konularda zamanında davranışların yerine oturtulması psikolojik ve fizyolojik açıdan çocuk gelişimini de desteklemektedir. Bu davranışların kazanılmasıyla birlikte özel alan mahremiyetinin bilincinde bireyler yetiştirilerek toplum ahlakı, düzeni ve mahremiyeti noktasında hassas davranışlar sergilenecektir.

Ele almış olduğumuz başlıklar dışında ebeveyn olarak bireylerin yerine getirmesi gereken farklı hususlar da mevcuttur. Çocuğun iyi bir eğitim alması, güzel terbiye edilmesi konusunda özen gösterilmesi, birden fazla evlâda sahip olunması durumunda aralarında adaletle muamele edilmesi, evlenme çağına geldiğinde İslami usullere göre evlendirilmesi ve bu hususta gerekli olanakların ellerinden geldiği ölçüde hazırlanması vb. gibi durumlar da ebeveyn olarak anne babaların görevleri arasında sayılabilmektedir.

2.6. Çocuğun Anne-Babasına Karşı Sorumlulukları

Bir evladın dünyaya gelme vesilesi olan anne-babası yaşamış olduğu müddetçe kendisi için en kıymetli varlıklardan biri olmaktadır. Yaşamları boyunca evladı için ellerinden geleni en iyi şekliyle yapmaya çalışan ebeveynlerin evlatları hususunda görev ve sorumlulukları olduğu gibi evladın da ebeveyni noktasında dikkat etmesi gereken görevleri ve sorumlulukları mevcuttur. Ataerkil bir toplum kültürüne sahip olduğumuz yaşam biçimimizde bu tür konulara oldukça ehemmiyet verilmekte ve hassasiyet gösterilmektedir. Kur'an-ı Kerim'de yüce Allah'ın emrettiği hususlar arasına ana-babaya iyilik yapmayı da aldığı görülmektedir. (*el-Bakara* 2/83; *el-Enâm* 6/151)

وَوَصَّيْنَا الْإِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ حَمَلَتْهُ أُمُّهُ وَهَذَا عَلَىٰ وَهْنٍ وَفِصَالُهُ فِي عَامَيْنِ أَنِ اشْكُرْ لِي وَلِوَالِدَيْكَ
إِلَى الْمَصِيرِ

“Biz insana anne-babasına iyi davranmasını tavsiye ettik. Çünkü annesi onu nice sıkıntılarla taşımıştır. Sütten ayrılışı da iki yıl içerisinde olur. İşte bunun için önce bana,

sonra da anne-babana şükret diye tavsiyede bulunduk. Dönüş ancak banadır.” (Lokmân 31/14)

Allah Teâlâ ayet-i kerimede hamilelik sürecinde çekilen zorluğa ve zahmete işaret etmektedir. Bu süreç anneyi bedenen çok zahmetli bir duruma getirmekle birlikte güç-kuvvet konusunda da zayıflığa götürmektedir. Yüce Allah’ın ayette bu şekilde zikretmesi sırf annenin çocuğa geçen iyiliklerini hatırlatmak içindir (İbn-Kesîr, 1990, 4/1897). Konu ile ilgili olarak, bir hadis-i şerifte, Efendimiz (s.a.v)’ye “iyilik ve hoş sohbetle bulunmamıza en çok kim hak sahibi olur?” diye sorulduğunda Hz. Peygamber üç defa “Annene”, ardından “Babana” ve sonra da takip eden diğer yakınlarına, diyerek cevap vermiştir (Buharî, Edeb, 2). Bu ifadelerin annenin hamilelik dönemindeki zahmetinden ve sonraki zorlu süreçlerden ötürü kullanılmış olduğu aşikârdır (Canan, 1995, ss. 478-479).

وَأِنْ جَاهَدَاكَ عَلَىٰ أَنْ تُشْرِكَ بِي مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ فَلَا تُطِعْهُمَا وَصَاحِبُهُمَا فِي الدُّنْيَا مَعْرُوفًا وَاتَّبِعْ سَبِيلَ
مَنْ آتَاكَ إِلَيْنِ ثُمَّ إِلَيْنِ مَرْجِعُكُمْ فَأُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ

“Eğer annen ve baban seni hakkında bilgin olmayan herhangi bir şeyi benim için zorla ortak koşmanı isterlerse bu sebepten dolayı onlara uygunluk gösterme ama dünya hayatındayken onlara hoş davranışlarda bulun. Bana yönelmiş bulunan kimselerin yoluna uy, dönüşünüz yalnızca bana olacaktır. O vakit yaptıklarınızı sizlere bildireceğim.” (Lokmân 31/15)

Zikredilen ayet-i kerime net bir ifade ile anne-baba hususunda sadece nerede itaatsizlik yapılabileceğinin örneğini vermiştir. Devamında da “ama” ifadesi ile birlikte konuyu yanlış anlaşılmasına adına desteklemiştir. Ebeveynin bu şekilde olsa dahi ona karşı iyilikten ve hoşgörülülükten uzak olma diyerek asıl uyarı yapılmıştır.

Allah Teâlâ bu ayet ile birlikte kişinin dünya hayatında ebeveyni ile muhabbetinde ve onlarla arasındaki sosyal ilişkilerinde yerine getirmesi gereken; anne-baba haklarına riayet ve saygıda kusur etmeme gibi davranışları, onlara karşı çiğnenmesi uygun görülmeyen ahlâki görevlerin ve zorunlulukların hükümlerini beyan etmiştir. Sonrasında da bunlarla ilgili ebedi âlemdeki hükümleri dile getirmiştir (ez-Zemahşerî, 2018, 5/274). Yine konu ile ilgili farklı bir ayette;

وَقَضَىٰ رَبُّكَ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا إِيَّاهُ وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا إِمَّا يَبُلُغَنَّ عِنْدَكَ الْكِبَرَ أَحَدُهُمَا أَوْ كِلَاهُمَا فَلَا تَقُلْ لَهُمَا
أُفٍّ وَلَا تَنْهَرْهُمَا وَقُلْ لَهُمَا قَوْلًا كَرِيمًا

“Rabbin sadece kendisine kulluk etmenizi, anne-babanıza iyi davranmanızı emretti. Onlardan biri veya ikisi senin yanında yaşlanırlarsa onlara öf bile deme. Onları azarlama, ikisine de gönül alıcı sözler söyle.” (el-İsrâ 17/23) buyrulmuştur.

Ayette açıkça ifade edildiği üzere Allah Teâlâ kendisine olan kulluk görevinin hemen ardından anne-babaya karşı olması gereken tutum ve davranışı zikretmiştir. Ebeveyne karşı bırakın kötü her hangi bir davranışı, tek bir öf kelimesinin dahi sarf edilmesi uygun görülmemiştir. Bu durum kişinin hem insanlık vasfına ters hem de dini bir gereklilik olması hasebiyle Allah nazarında hoş olmayan tutum ve davranışlardandır. “Senin yanında yaşlanırlarsa” ifadesiyle de aslında can alıcı bir konu daha dile getirilmiştir. İnsanların yaş aldıkça çocukluk evresine geri döndüğü, bedeni olarak çok farklı görülseler de, ruhi olarak tam bir çocuk vasfına büründükleri bilinen bir durumdur. Nasıl ki ebeveynler küçüklük yaşlarında çocuklara karşı kol kanat gerip, her türlü ihtiyaçlarında yanlarında oluyorsa yaşlılık zamanına geldiklerinde onlara karşı da bu şekilde davranılması, evlatların üzerine düşen birincil görevlerdendir. Onları her konuda hoş tutmaya çalışmak, istek ve arzularına imkânlar ölçüsünde kırmadan cevap vermek ve onlara son zamanlarına doğru ilerleyen bu yolda incitmeden yoldaş olabilmek, evlatlar için cennet vesilesi olabilecek zamanlardır.

Ayet-i kerimeler ile birlikte hadis-i şerifler de göz önüne alındığında birbirinden farklı ifadeler gün yüzüne çıkmaktadır. Her biri barındırmış olduğu manalar itibariyle insanlara önemli hususlarda kapılar aralamakta, neyin nasıl yapıldığında yolun daha aydınlık ve güzel olacağı ifadelerine yer vermektedir.

رَضَى الرَّبُّ فِي رِضَى الْوَالِدِ، وَسَخَطُ الرَّبِّ فِي سَخَطِ الْوَالِدِ

“Allah’ın rızası anne babanın rızasında, Allah’ın gazabı da anne-babanın gazabındadır.” (Tirmizî, Birr 3)

İsrâ Sûresi 23. ayette Allah’ın kendine kulluktan sonra anne babayı zikretmesinin önemini destekler nitelikte olan bu hadis-i şerif ebeveyn hususunda daha da dikkatli olmamızı bizlere öğütlemektedir. Rıza ve gazap konusunda anne-babaya karşı tavırlarımızda özenimizi artırmamızı tavsiye etmekte ve onlara karşı yaptığımız her davranışın sanki Allah’a karşı yapılmıyormuşçasına hassasiyet içerisinde olmasını bildirmektedir.

إِذَا مَاتَ الْإِنْسَانُ انْقَطَعَ عَنْهُ عَمَلُهُ إِلَّا مِنْ ثَلَاثَةٍ إِلَّا مِنْ صَدَقَةٍ جَارِيَةٍ أَوْ عِلْمٍ يُنْتَفَعُ بِهِ أَوْ وَلَدٍ صَالِحٍ يَدْعُو لَهُ

“Kişi vefat ettiği zaman şu üç şey dışında ameli kesilir, sadaka-ı cariye, kendisinden faydalanılan ilim ve kendisine dua eden salih evlat.” (M4223 Müslim, Vasiyye, 14)

Dünya hayatındayken kendilerine izzet-i ikramda bulunmaya çalışarak hayır duasına talip olduğumuz ebeveynlere karşı ebedi âleme irtihal ettikten sonra da vazifeler devam etmektedir. Hadis-i şerifte Hz. Peygamber buna vurgu yapmış ve bu minvalde yapılabilecek olanları da en öz haliyle ifade etmiştir. Sadaka-ı cariye her zaman yapılmasına dikkat edilmesi gereken husustur. Kişinin henüz hayattayken imkânlar dâhilinde şahsi olarak yaptığı bu güzel haslet, kişinin vefatı sonrasında da ailesinin diğer fertleri tarafından devam ettirilerek amel defterine katkı sağlamaya devam edilmelidir. İlim, dünya hayatında insanı en derinden meşgul eden ve karşı tarafa aktarımıyla da ahiret hayatını daha da güzel hale getiren ve kişinin ardında bırakabileceği en büyük nimetlerdendir. Faydalanılan ilim, nesilden nesile aktarıldıkça ilme vesile olan ilk şahsa da bu sevaptan muhakkak bir pay düşmektedir. Dünya hayatındayken evladının düzgün bir şekilde yetişebilmesi, hem İslami hem de ilmi alanda donanımlı hale gelebilmesi adına elinden gelen gayreti gösteren ebeveynin ahiret hayatına göç ettikten sonra ardında bırakabileceği en değerli mirasıdır. Salih evlat kişinin dünya hayatında en gurur duyabileceği ve ölümden sonra en güzel şekilde kendine mukabele edeceğinden emin olduğu kişi konumundadır.

Konuyu genel hatlarıyla toparlamamız gerekirse, ayet-i kerime ve hadis-i şerifler çerçevesinde ele aldığımızda ebeveynle aramızdaki ilişkilerde dikkat etmemiz gereken hususlar oldukça önemlidir. Kültürel ve geleneksel olarak da bu konuya mümkün mertebe dikkat edilmeye çalışılmaktadır. Fakat yeni dünya anlayışı ile birlikte, geniş aileden çekirdek aileye dönüş, metropöl şehirlerde bireysel yaşantı, maddi kaygıların milli ve manevi değerlerden önce gelmesi vs. gibi durumlar aile içi bireylerin birbirlerinden uzaklaşmasına sebebiyet vermektedir. Birçok konuda dini hassasiyetlerin de zedelenmeye başladığı bu zaman diliminde bahsettiğimiz hususlara dikkat etmek biraz zor olmaya başlasa da, Allah inancı, Hz. Peygamberin bu konudaki söylemleri ve cennet-cehennem bilinci kişileri daha dikkatli olmaya sevk etmektedir. Ebeveyne karşı olan tutum ve davranışlar sadece dünya hayatını değil ahiret hayatını da belirleyici unsur olacağından bu konuya fazlasıyla hassasiyet gösterilmesi gerekmektedir.

3. KUR'AN-I KERİM'DE EVLATLARI İLE ZİKREDİLEN PEYGAMBERLER

Kur'an-ı Kerim her alanda olduğu gibi ebeveyn evlat ilişkisinde de bizlere rehberlik yapmaktadır. Peygamberlerin evlatları ile olan ilişkileri, sağlıklı nesiller yetiştirebilmek adına ebeveynler için oldukça büyük önem arz etmektedir. Onların evlatlarına karşı kullandıkları hitap şekilleri, iman noktasında farklılık içerisinde olsalar dahî ebeveyn veya evlat olarak karşı tarafı asla aşağılamadan bir şeyleri anlatmaya ve izah etmeye çalışmaları, Allah'ın kendilerine bahsetmiş olduğu ulvi görevin tamamen bilincinde olarak ehline karşı sergilemiş oldukları tutum ve davranışlar ile bunlar gibi sıralayabileceğimiz birçok konu hem aile olma yolunda hem de ebeveynlik yolculuğunda yol gösterici temel unsurlar olacaktır.

Kur'an-ı Kerim'de toplamda 28 peygamber ve nebi isminden bahsedilmektedir. Bu isimlere bakıldığında ise neredeyse on dört peygamberin kıssasında çocuğa dair işaretler ve ilgili anlatımlar mevcuttur (Acar, 2021, ss. 58-72). Bu konuda isimleri zikredilen peygamberlerin bazıları evlatları ile iman noktasında bir araya gelebilmişken, bazıları da bu hususta ayrılıklara düşerek îmani olarak birlikteliğe ulaşamamışlardır. Ebeveyn veya evlat olarak düşünüldüğünde çok ağır bir imtihan olarak görülen bu durumlar anne-babalar için de ibret alınması gereken durumlardır. Peygamberlerin de evlatları ile imtihanlarının olduğu, dünya hayatının kullar için de birçok sınava gebe olduğu unutulmamalı ve karşılaşılabilecek her zorluk ve imtihanda bu durumlar hatıra getirilerek Allah'a teslimiyet bir kez daha tazelenmeli ve diri tutulmalıdır.

İlk insan ve ilk peygamber olan Hz. Âdem, yeryüzündeki ilk ebeveyn olarak karşılamaktadır bizi. Evlatları ile olan münasebeti Kur'an-ı Kerim'de isim zikredilmeksizin ele alınmıştır. Çocuklarının Allah'a kurban sunmaları, birinin kabul edilip diğerinin edilmeyişi ve sonrasında kıskançlık ile birlikte şeytanın vesvesesi sonucu ortaya çıkan katletme olayının zuhuru ayetlerde ifade edilmiştir. (*el-Mâide* 5/27-31)

Hız. Nûh ve oğlu ile Hız. İbrâhim ve babası iman noktasında bir araya gelememiş olan peygamberlerdendir. Hız. Nûh evladı ile bu ayrılığı yaşarken (*el-Hûd* 11/42-43) Hız. İbrâhim babası ile ayrılığa düşmüştür. (*Enâm* 6/74; *el-Meryem* 19/42) Hız. Nûh evldını çoğu kez imana davet etmiş fakat bunlar karşılıksız kalmıştır. Hız. İbrâhim ise babası ile düştüğü bu ayrılığa babasının kendisini devamlı olarak azarlayıcı bir tavır takınmasına nazaran, ona karşı olan davet ve tebliğinde kullanmış olduğu yumuşak üslûbundan asla

vazgeçmemiş, halim bir tavır sergileyerek merhametten de uzaklaşmamıştır. (*el-Meryem* 19/43-48)

Hiz. Zekeriyâ ve evlâdı Hiz. Yahyâ da bu minvalde Kur'an'da zikredilen isimlerdendir. Allah'ın ilerleyen yaşlarda kendisine bir evlat bahşetmesi Kur'an ifadeleriyle ele alınmış ve açıklanmıştır. (*Âli- İmrân* 3/38-4; *el-Enbiyâ* 21/89-90)

Ebeveyn evlat ilişkisi kapsamında Hiz. Musa ve annesi de ele alınabilecek durumlar arasındadır. Anne-evlat olarak aralarındaki geçenler direk zikredilmemiş olsa da bir annenin evladını korumak adına yapmış oldukları ve yaşamış olduğu üzüntü, endişe dile getirilmiş ve duyulan korku en hissedilir şekilde ifade edilmiştir. (*el-Kasas* 7/4-7-13)

Dâvûd (a.s) evladı Süleyman (a.s) ile aralarında geçen münasebetle zikredilmiştir. Peygamberlik tarihinde ilk defa nübüvvet ve hükümrânlık bir arada kendisine verilmiş olan Hiz. Dâvûd (İbn-Kesîr, 1982, ss. 248-267), zuhur eden bir olay üzerine karar aşamasında oğlu Süleyman'ın kendisine sunmuş olduğu düşünce ile hüküm vermiştir. (*el-Enbiyâ* 21/78-79) Böylelikle çocuğunun fikirlerine verdiği değer ve hata yapabilme durumlarının açık örneği sergilenmiştir.

Kısa bir hadise içerisinde Lût (a.s)'nin kızlarından da bahsedilmektedir. Kavminin sapkın fiiliyatları ve kendisine misafir olarak gelmiş elçiler sebebiyle haddi aşmaları üzerine Hiz. Lût onları meşru bir alana teşvik etmek için "işte benim kızlarım" ifadelerini kullanmıştır. (*el-Hûd* 11/77-78; *el-Hicr* 15/68-72)

Hiz. Meryem de oğlu Hiz. İsâ ile anılmaktadır yüce kitabımızda. Hiz. Meryem ve oğlu İsâ'nın doğumu, öncesi ve sonrası yaşananlar Kur'an-ı Kerim'in 19. sûresi olan Meryem sûresinde beyan edilmiştir. (*el-Meryem* 19/16-33)

Yine Hiz. Şuayb da kız evlatları ile olan ebeveyn evlat ilişkisi noktasında Kur'an-ı Kerim'de zikredilen peygamberler arasındadır. Hiz. Şuayb'ın yaşlı olması hasebiyle hayvanların su kuyularına götürülmesi işlerini kız evlatları yapmaktadır. Hiz. Musa ile karşılaşmaları bu sebebiyetle olmuş ve sonrasında gelişen olaylar da Kur'an-ı Kerim'de detaylıca zikredilmiştir. (*el-Kasas* 28/23-26) Bahsi geçen ayetlerde kızların iffetleri noktasındaki hassasiyetleri, yetiştirilmeleri gereği önsezilerinin güçlülüğü, isabetli karar verme yetenekleri, en önemli husus ise babalarına olan biteni açık bir şekilde anlatarak düşüncelerini rahatlıkla dile getirmeleri olarak göze çarpmaktadır. Hiz. Şuayb ve kızları arasındaki ilişki günümüz örf-adetlerinden çok farklı olarak cereyan etmiştir. Yaşadığımız toplumda kültürel bağlamda kız çocukları ile ilgili önyargılar maalesef hala devam

etmektedir. Kur'an ifadeleriyle bu hususun dile getirilmesi kız evladı olan ebeveynlere de örnek teşkil etmesi bakımından önemlidir.

Kısa anlatımlarla dile getirdiğimiz Hz. Âdem, Hz. Nuh, Hz. İbrahim, Hz. Musa, Hz. Şuayb, Hz. Lût ve Hz. İsâ peygamberlerin dışında Hz. Yakûb ve Lokmân (a.s)'de Kur'an-ı Kerim'de evlatları ile zikredilen peygamberlerden olmuşlardır. Çalışmamızın bu bölümde peygamberlerin evlatları ile arasındaki ilişkiler, bu ilişkilerde kullanılan hitaplar, lafızlar vb. konular ele alınarak ebeveyn-evlat arasındaki iletişim noktasında dikkat edilmesi gereken hususlar belirli isimler çerçevesinde detaylandırılarak ele alınacaktır.

3.1. Hz. Yakûb ve Oğulları

İshak peygamberin oğlu olarak dünyaya gelen Hz. Yakûb Kur'an-ı Kerim'de zikredilen ifadelerle göre bir peygamber, Yahudi inancına göre ise İsrail'in ataları olarak ifade edilen üç kişiden biridir. Rivayetlere göre kardeşinin topuğunu kavramış bir şekilde dünyaya geldiği için kendisine takip eden anlamına gelen bu isim verilmiştir (Harman, "Ya'kûb", 2013, 43/274).

Hz. Yakûb Kur'an-ı Kerim'de hem bu ismiyle hem de İsrâil diye anılmaktadır. Yakûb ismi on sûrede on altı defa zikredilirken⁴, İsrâil olarak iki (*Âli İmrân* 3/93; *el-Meryem* 19/58), Benî İsrâil olarak da kırk bir yerde geçmektedir.

Yakûb aleyhisselam ve oğulları arasındaki münasebet genel hatlarıyla Kur'an-ı Kerim'in on ikinci sırasında bulunan Yûsuf Sûresinde geçmektedir. Sûre Mekke'de nazil olmuş olup toplamda 111 ayetten oluşmaktadır. Adını 4. ayetten başlayarak 101. ayetin sonuna kadar kıssası zikredilen Yûsuf (a.s)'den almıştır. İlk üç ayette bu sûredeki âyetlerin Kur'an-ı Kerim'in ayetleri olduğu, Kur'an-ı Kerim'in Arap diliyle indirildiği ve sûrede kıssaların en güzelinin anlatılacağı bildirilmektedir.

Kur'an-ı Kerim'de bulunan kıssaların tamamının içeriğinde birçok hikmetler gizlidir. Nitekim Yûsuf Sûresinde de "Andolsun ki Yûsuf ve kardeşlerinde almak isteyenler için ibretler vardır" (*Yûsuf*; 12/7) ayet-i kerimesi ile bu kıssadan payımıza düşenlerin alınması gerektiği ifadeleri yer almaktadır.

إِذْ قَالَ يُوسُفُ لِأَبِيهِ يَا أَبَتِ إِنِّي رَأَيْتُ أَحَدَ عَشَرَ كَوْكَبًا وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ رَأَيْتُهُمْ لِي سَاجِدِينَ

⁴ Bkz. *el-Bakara* 2/132, 133, 136, 140; *Âli İmrân* 3/84; *en-Nisâ* 4/163; *el-En'âm* 6/84; *Hûd* 11/71; *Yûsuf* 12/6, 38, 68; *Meryem* 19/6, 49; *el-Enbiyâ* 21/72; *el-Ankebût* 29/27; *Sâd* 38/45.

“Hani Yûsuf babasına, "Babacığım! Gerçekten ben (rüyada) on bir yıldız, güneşi ve ayı gördüm. Gördüm ki onlar bana boyun eğiyorlardı" demişti.” (Yûsuf; 12/4)

قَالَ يَا بُنَيَّ لَا تَقْصُصْ رُءْيَاكَ عَلَىٰ إِخْوَتِكَ فَيَكِيدُوا لَكَ كَيْدًا إِنَّ الشَّيْطَانَ لِلْإِنْسَانِ عَدُوٌّ مُّبِينٌ

“Babası, şöyle dedi: "Yavrucuğum! Rüyanı kardeşlerine anlatma. Yoksa sana tuzak kururlar. Çünkü şeytan, insanın apaçık düşmanıdır.” (Yûsuf; 12/5)

Her iki ayete de baktığımızda Yakûb (a.s)’nin evladına karşı yüreğinde var olan hassasiyeti ile Yûsuf (a.s)’nin babasına karşı kullanmış olduğu hitabındaki naifliği görebilmek mümkündür. Yûsuf (a.s)’nin bu rüyayı gördüğünde on iki yaşında olduğu bildirilmektedir. 4. Ayette zikredilen güneş ile ay ifadeleriyle kastedilenin anne ve babası veya babası ve teyzesi, 11 yıldız olarak ifade edilen durumun da kardeşleri olduğudur (en-Nesefî, t.y., 5/420).

Yûsuf (a.s)’nin rüyasını babasına anlatımı olan bu ayetten sonra 5. ayet Yakûb (a.s)’nin vermiş olduğu cevap olmuştur. Ayetin mealine baktığımızda Hz. Yakûb’dan evladına karşı yapılan direk bir ikaz görülmektedir. Bir babanın evlâdına karşı kullanmış olduğu böyle bir ifadenin altında yatan haklı bir sebep muhakkak vardır. Ayetin tefsir âlimleri tarafından açıklamalarına baktığımızda da bu hususun temel nedenini görmek çok zor olmayacaktır. Yakûb (a.s) peygamber olması hasebiyle rüyanın te’vilini bilmiştir (Emiroğlu, 1972, 6/161). Rüyanın dalaleti ile Yûsuf (a.s)’ye Allah’ın hüküm ve hikmet vereceğini, onu hikmet sahibi yöneticiler makamına ulaştıracağını ve peygamberlik görevi için seçeceğini, tıpkı önceki atalarına yapmış olduğu gibi ona da iki cihan şerefini lütfedeceğini anlamış ve büyük kardeşlerinin kendisini kıskanarak ona her hangi bir kötülük yapmalarından endişe duymuştur (ez-Zemahşerî, 3/528).

إِذْ قَالُوا لَيُوسُفُ وَأَخُوهُ أَحَبُّ إِلَىٰ آبَائِنَا مِنَّا وَنَحْنُ عُصْبَةٌ إِنَّ آبَاءَنَا لَفِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ

“Kardeşleri dediler ki: "Biz güçlü bir topluluk olduğumuz halde Yûsuf ve kardeşi babamıza bizden daha sevgilidir. Doğrusu babamız açık bir yanılğı içindedir.” (Yûsuf, 12/8)

Ayet-i kerimenin mealine baktığımızda apaçık bir şekilde kardeşler arasında var olan kıskançlığı ve çekememezliği görmemiz mümkündür. Yûsuf (a.s)’nin kardeşleri burada geçen ifadeler ile babalarının o ikisine karşı var olan sevgisinin sabit ve su götürmez bir konu olduğunu ifade etmeye çalışmışlardır. O ikisi olarak ifade edilen kişiler ise Yûsuf (a.s) ve kardeşi Bünyamin’dir. Aslında hepsi birbirleriyle kardeş oldukları halde

kardeşlerini o ikisi ifadeleriyle ayrıma tabi tutmaları babaları bir olmalarına nazaran Yûsuf (a.s) ve kardeşi Bünyamin'in annelerinin farklı bir hanım olmasından kaynaklanmaktadır (ez-Zemahşerî, 2017, 3/536).

Ayetin meali kısa olarak görülse de içerisinde barındırmış olduğu kelimelerle birlikte derin anlamlar ifade etmektedir aslında. “Biz güçlü bir topluluk olduğumuz halde” ifadesinin başında bulunan “و” harfi hâliyye olup buradaki manâ; “babamız o ikisini bize tercih etmiştir ve onları daha çok sevmektedir, oysaki biz yetişkin insanlar olup tuttuğumuzu koparmakta ve babamızın her işine koşmaktayız. Ona faydalı ve çok sayıda olduğumuzdan dolayı sevgiye o ikisinden daha fazla layık olmalıyız” şeklindedir (ez-Zemahşerî, 2017, 3/536). Devamında zikredilen “doğrusu babamız apaçık bir yanılığ içerisindedir” ifadeleriyle de babamız dünyevi işlerini nizama koyma noktasında büyük bir yanılığ içerisindedir açıklamaları yapılmaktadır (en-Nesefî, t.y., 5/427).

Meal ve tefsir açıklamalarında kardeşler arasında zuhur eden bu kıskançlık durumundan dolayı evlatların babalarını sorgulayıcı tutumları görülmektedir. Kültürel olarak günümüz yaşantısına da bakıldığında ailelerin en küçük çocuklarına karşı sevgilerini gösterme ve hissettirme hususunda daha cömert davrandıkları görülmektedir. Bu davranışla da ister istemez aile içi bireyler arasında kıskançlık gibi duyguların artmasına ve kendisine hissettirilen sevgi durumuna acabalar ile yaklaşmasına sebebiyet vermektedir.

أَقْتُلُوا يُوسُفَ أَوْ اطْرَحُوهُ أَرْضاً يَخْلُ لَكُمْ وَجْهُ أَبِيكُمْ وَتَكُونُوا مِنْ بَعْدِهِ قَوْمًا صَالِحِينَ

“Sonra birbirlerine dediler ki; Yûsuf’u öldürün veyahutta onu kolaylıkla bulunamayacak bir yere atın ki babanızın ilgisi ve sevgisi tamamıyla size yönelsin. Ondan sonra da tevbe ederek salih kimselerden olursunuz. ” (Yûsuf, 12/9)

Yakûb (a.s)’nin Yûsuf ve kardeşi Bünyamin’e karşı olan sevgisi karşılığında kardeşler arasında açığa çıkan kıskançlık, husumet noktasına gelmiş ve ondan kurtulmanın tek yol olduğu kanaatine varılmıştır. Kardeşlerini öldürme hususunda birçoğu hem fikir olmuştur fakat ayetin devamında zikredilen “veya onu uzak bir yere atın” kelimeleriyle de öldürme fiiliyatından ziyade kardeşleri Yûsuf’tan kurtulma isteğinin olduğu görülmektedir. Onların düşüncelerine göre böyle yaptıkları takdirde “babanızın ilgisi ve sevgisi tamamıyla size yönelsin” ifadeleri günlük yaşantılarında zuhur edecektir. Bu konuda asıl amaç sevgide kendilerine ortak olduğunu düşündüklerinin bundan uzaklaştırılması, ebeveynleri tarafından sadece kendilerinin sevildiğini ve sevimleri gerektiğini sağlamaya çalışmaktır.

Kendileri dışında hiç bir kimsenin bu sevgi ve muhabbete iştirakçi olmayacağını teminidir (en-Neseffî, t.y., 5/428).

Sonrasında ifade edilen tevbe ederek salih kullardan olursunuz ibaresi, heva ve hevesinden ödün vermeyen lakin aynı zamanda din ve itikattan tümüyle ayrılmak istemeyenlerin psikolojilerini yansıtmaktadır. Bu düşüncede olan kişiler bir günaha itildiklerinde önce bunu yapmaya karar verir, anlık olarak itikâdi gerekçeleri kenara bırakır ve eğer vicdanı kendini rahatsız ederse de kendince gerekçeler sunarak vicdanını susturmayı tercih eder. Yûsuf (a.s)’nin kardeşleri de bu düşünce yapısına sahip kimselerden olmuşlar ve vicdanlarının sesini susturup şu düşünceye kapılmışlardır; “Önce yolumuzun üzerinde duran Yûsuf engelini ortadan kaldıralım, sonra nasıl olsa tekrar iyi kimselerden oluruz.” (el-Mevdûdî, 1996, 2/445) açıklamalarıyla da bahsi geçen eserde yerini almıştır.

Sûrenin 10. ayetinde ise kardeşe karşı merhametli tutum ile hadiseyi farklı hale getirecek olan ifadeler yer almaktadır. Kardeşlerden biri (Yahuda), “öldürmek çok ağır olan bir iştir, amacınızın hâsıl olacağı şeyi yapmaya karar vermişseniz o halde bu en isabetli olan görüştür, onu kuyunun derinliklerine bırakın ki yoldan geçen kişiler onu bulup kendilerine alsınlar” (ez-Zemahşerî, 2017, 3/539-540) diyerek kardeşlerinden kurtulma fikrinin bu şekilde cereyan etmesiyle onun tarafından rahata ereceklerini ve öldürmeye gerek olmadığını ifade etmiştir. Ve Allah’ın takdiriyle olay ifade edildiği şekilde cereyan edecektir (İbn-Kesîr, 1990, 2/1076).

قَالُوا يَا أَبَانَا مَا لَكَ لَا تَأْمَنَّا عَلَى يُوسُفَ وَإِنَّا لَهُ لَنَاصِحُونَ

“Dediler ki; “Ey babamız, neden Yûsuf hakkında bize güvenmiyorsun? Hâlbuki biz onun iyiliğini isteyen kimseleriz.” (Yûsuf 12/11)

أَرْسَلَهُ مَعَنَا غَدًا يَزْتَعُ وَيَلْعَبُ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ

“Yarın onu bizler ile birlikte gönder ki gezip oynasın, muhakkak ki biz onu koruyup kolluyoruz.” (Yûsuf, 12/12)

قَالَ إِنِّي لَيَحْزُنُنِي أَنْ تَذْهَبُوا بِهِ وَأَخَافُ أَنْ يَأْكُلَهُ الذِّئْبُ وَأَنْتُمْ عَنْهُ غَافِلُونَ

“Dedi ki; “ Sizin kardeşinizi götürmüş olmanız beni tasaya düşürür, sizin farkında olmadığınız bir anda onu kurdun yemesinden korkarım.” (Yûsuf 12/13)

Yakûb (a.s) ile yapmış oldukları konuşmalar kardeşlerin fiiliyata dökmeye hazır oldukları planlarını uygulayabilmek adına atmış oldukları bir adımdır (İbn-Kesîr, 1990, 2/1077).

Kardeşlerin “Yûsuf hakkında neden bize güvenmiyorsun” şeklinde sormuş oldukları sorularından da anlaşılmaktadır ki, önceki zamanlarda babalarından bu şekilde talepte bulunmuşlar fakat babaları kendilerine güven duymadığı için buna izin vermemiştir. Sûrenin on üçüncü ayet-i kerimesinde evlatlara yapılan hitap dikkat çekmektedir. Yakûb (a.s) oğullarına güven duymadığı halde onlara bunu direk söylemekten geri durmuş “ bu şekilde olması beni üzer, tasaya sevk eder” ifadeleriyle naif bir söylemle bunu dile getirmiştir (Karaman vd., 2007, 3/220). Yakûb (a.s) oğullarına iki mazeret sunmuştur aslında. Biri Yûsuf’u götürmeleri hasebiyle ondan ayrı olmanın kendisini hüzne götüreceği, ikincisi de oğullarının hayvanlarla ilgilenirken ve oyuna daldıkları zaman diliminde Yûsuf’tan gafil kalarak onu yeteri kadar önemsememeleri sonucu kurdun kapabilmesi ihtimali, göndermeme konusundaki sebebiyetleri olarak zikredilmektedir. Hz. Yakûb’un ifadelerinde kullanmış olduğu “kurdun onu kapmasından korkarım” sözü farkında olmadan kardeşlere yapmış oldukları plan sonucunda onu nasıl örtbas edecekleri hususunda da ipucu vermiştir. Nitekim bu konu sûrenin on yedinci ayetinde açıkça zikredilmiş ve kardeşlerin de bu ipucundan faydalandığı görülmektedir (*Yûsuf 12/13*). Yine kullanılan aynı tabir ile ilgili olarak ifade edildiğine göre Yakûb (a.s) düşünde bir kurdun Yûsuf’a saldırdığını görmüş, bu rüya kendisine bir uyarı niteliğinde olmuş ve istemeyerek de olsa bunu bir sebebiyet olarak dile getirmiştir (ez-Zemahşerî, 2017, 3/542) söylemleri de konu ile ilgili yapılmış olan dikkat çekici açıklamalardandır.

İlerleyen birkaç ayette kurt saldırmasına karşı kardeşlerini elbette koruyacakları ve böyle bir durum gerçekleşirse kendilerinin hüsrana uğrayacakları, kurmuş oldukları plan sonucunda fiiliyatın gerçekleştiği, ağlayarak hüznün içerisinde babalarının yanına geldikleri ve kardeşlerini kurdun kaptığını söylemeleri hususları ele alınmıştır (bkz. *Yûsuf 12/11-17*).

“Biz her ne kadar doğruyu söylüyor olsak da sen yine de bize inanacak değilsin” (*Yûsuf 12/17*). Ayette geçen bu ifade yapılan yanlış fiiliyatın yumuşatılarak dile dökülmesi sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Yûsuf’un kardeşleri kendilerinin olaydan tamamen bağımsız olduklarını gösterebilmek adına babalarına karşı şu ifadeleri kullanmışlardır. “Biz sana doğruları söylüyor olanalardan olsaydık dahi, senin kardeşimiz Yûsuf’a karşı olan muhabbetinden ve sevginden dolayı bizi doğrulayıp, bize inanmayacağını biliyoruz”

diyerek kendilerince delillerini sunarak bir nevi savunmalarını da yapmışlardır. Bu durum da ⁵

وَجَاؤُ عَلَى قَمِيصِهِ بِدَمٍ كَذِبٍ قَالَ بَلْ سَوَّلَتْ لَكُمْ أَنْفُسُكُمْ أَمْرًا فَصَبِرْ جَمِيلًا وَاللَّهُ الْمُسْتَعَانُ عَلَى مَا تَصِفُونَ

“Onlar sahte bir kan ile gömleği getirdiler. Yakûb dedi ki; hayır, nefisleriniz sizi yanıltıp bu işe sürüklemiş, bundan sonra bana düşen güzel bir sabırdır. Şüphesiz Allah yapmış olduklarımız karşısında bana yardımcı olacak olandır.” (Yûsuf 12/18)

Rivayete göre kardeşler Yûsuf’un gömleğini farklı bir kana bulayarak yanlarına almışlar, kardeşlerine bir kurt tarafından zarar verildiğini ifade ederek bu gömleği babalarına vermişlerdir. Yakûb (a.s)’nin bundan sonra yüksek sesle ağladığı ve ardından vahşi bir hayvan olmasına nazaran kurdun evladına zarar verdiği halde gömleğinde hiçbir emare görülmemesini hayretle dile getirdiği, söylemiş oldukları şeyler konusunda onlara inanmaması dolayısıyla bu düşüncede olduğu mevcut ifadelerde yerini almaktadır (ez-Zemahşerî, 2017, 3/550; en-Nesefî, t.y., 5/437; İbn-Kesîr, 1990, 2/1079).

Yûsuf (a.s)’nin gömleği ile ilgili olarak üç alamet olduğundan bahsedilmektedir. Bunlardan ilki oğullarının yalan söylemiş olmalarına karşın Yakûb (a.s)’nin buna inanmaması olarak dile getirilmiştir (ez-Zemahşerî, 2017, 3/552; en-Nesefî, t.y., 5/537). Yakûb (a.s) oğullarının söylemiş oldukları şeylere inanmadığını açık bir dille kendilerine ima etmiş ve onlara “nefisleriniz yapmış olduğunuz bu kötü işi size süslü, kolay ve güzel bir şeymiş gibi gösterdi. Hâlbuki yapmış olduğunuz bu şey çok büyük bir fenalıktır ” diyerek yapmış olduklarının farkında olduğunu tekrar etmiştir. Bunları dile getirdikten sonra “artık bana düşen hakkıyla sabretmektir” ifadeleriyle bir peygamber olmanın kendisine yüklemiş olduğu metanet çerçevesinde sabretmesi gerektiğini vurgulamış olsa da bir baba olarak hüznünü açıkça dile getirmiştir ve bu yaratılanlara değil sadece yaratıcıya karşı yapılan şikâyeti içerisine alan bir sabır gösterme eylemi olmuştur (en-Nesefî, t.y., 5/437). Ayetin devamı ile ilgili olarak “Sizin birlik sağlamış ve işlemiş olduğunuz işe karşılık ben güzel

---

⁵ Bu söylemler yapılan davranışın üzerini örtebilmek veya muhatabın zihninde farklı sebebiyetler uyandırarak kendilerini temize çıkarabilmek adına ortaya çıkan davranışlardır. Karşı tarafı direk suçlayıcı ifadeler de barındırdığından sanki söylenmek istenen şey “ Ey babamız, sen bir evlat olarak bize zaten güven içerisinde değildin, biz sana olan biten her şeyi anlatsak dahi sen buna inanmayacak ve bizi suçlayacaksın. Olan biten bu şekilde inanıp inanmamak senin nazarına kalmış durumdur. Olan biten şeylerde tamamen tevafuk ” şeklinde zihinlerimize gelmektedir. Kıskançlık duygusunun aşırı olması ile birlikte bu tür davranışlar günümüz terimleriyle de ifade edilmesi gerekirse narsist kişilik dediğimiz yapı olarak değerlendirilebilir.

bir şekilde sabredeceğim. Sonunda Allah'ın lütfu ve yardımı ile bu keder benden gidecektir. Sizin anlatmış olduğunuz yalan ve olmayacak olan şeylere karşın yardımına sığınılacak olan da Allah'tır", sözleriyle sığınağının bir tek Allah olacağını ve yardımın da muhakkak O'ndan geleceğini ve beklediğini söylemiştir (İbn-Kesîr, 1990, 2/1079).

Sûrenin ilk kısmı olarak nitelendirebileceğimiz 1-20. ayetler arası, Yûsuf (a.s)'nin rüyası ile başlamakta olup kardeşlerinin yapmış olduğu fenalıktan sonra Allah'ın takdiri ile yoldan geçen bir kervan tarafından kuyudan alınması, Mısır'a götürülerek orada yeni bir yaşama başlaması arasında zuhur eden olaylar bütünü olarak sıralanmaktadır (Kutub, 1986, 8/360). Ayetlerin işleyişindeki genel duruma bakıldığında var olan bu durumların hepsinin Allah'ın takdiri üzere olduğunun nazarları görülmektedir. Nitekim 21. ayette yer alan " Mısır'da onu satın alan adam (Mısır veziri veya baş veziri) hanımına ona iyi bak ve değer ver, belki bize bir faydası dokunur. İşte böylece adaletle Mısır'da hükmetmesi ve kendisine rüyaların yorumlarını öğretmemiz için Yûsuf'u oraya yerleştirdik" ifadeleriyle yüce Allah ilk önce Yûsuf'u vezirin yüreğine ve sarayına yerleştirmiş ve bu hususu ileride kendisine lütfedilecek makam ve mevkiinin müjdecisi kılmıştır (Kutub, 1986, 8/378).

Yakûb (a.s)'nin sınavı oldukça zorluydu. Evlatları arasında zuhur eden kıskançlık, muhabbette biraz daha fazla üzerine düştüğü evlâdı Yûsuf'u kaybetmesine sebebiyet vermişti. Kayıp yaşamanın vermiş olduğu hüznü ile Hz. Yakûb'un görme yetisini kaybetmiş olması kederinin ne denli büyük olduğunun da bir göstergesiydi aslında. " Bana düşen hakkıyla sabretmektir" ifadeleriyle metanetini korumaya çalışmış ve uzun geçen senelerle birlikte yaşamış olduğu hüznü ve sabrı harmanlayarak yaşamına devam etmiştir. Bulunmuş oldukları bölgede kralın görmüş olduğu rüyanın Hz. Yûsuf tarafından yorumlanması ile birlikte zamanı geldiğinde zuhur eden kıtlık olayı üzerine kardeşleri erzak talebinde bulunmak üzere Mısır'a doğru yolculuk düzenlemişlerdir. Bu yolculuk sonrasında Hz. Yûsuf tekrar erzak alımı için geldiklerinde kardeşleri Bünyamin'i de yanlarında getirmelerini, getirmezlerse de bir daha kendilerine erzak taksimi yapılmayacağını bildirmiştir (bkz. *Yûsuf* 12/43-47-57-59-60). Konu üzerine memleketlerine döndükten sonra babalarına bu talebi şu şekilde dile getirmişlerdir;

فَلَمَّا رَجَعُوا إِلَىٰ أَبِيهِمْ قَالُوا يَا أَبَانَا مُنِعَ مِنَّا الْكَيْلُ فَأَرْسِلْ مَعَنَا آخَانَا نَكْتَلْ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ

"Ey babamız, artık bize zahire verilmeyecek. Kardeşimizi bizimle birlikte gönder ki erzağımız ölçülsün. Şüphesiz biz onu korur ve kollarız. " (*Yûsuf* 12/63)

Bu konunun Hz. Yakûb'a iletilmesiyle birlikte baba yüreği tekrar hüzünlenmiş ve tasaları da tazelenmiş hale gelmiştir. Çünkü oğulları vakt-i zamanında Yûsuf için de aynı talebi dile getirmişlerdi ve babalarına vermiş oldukları vaatler de aynıydı. Hz. Yakûb evlatlarının bu vaatleri üzerine bir dışa vurum yaşamış (Kutub, 1986, 8/452) ve dudaklarından şu sözler dökülürmüş;

قَالَ هَلْ أَمْنُكُمْ عَلَيْهِ إِلَّا كَمَا أَمْنُكُمْ عَلَىٰ أَخِيهِ مِنْ قَبْلُ فَأَلَّ اللَّهُ خَيْرٌ حَافِظًا وَهُوَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ

“Yakûb dedi ki: Önceleri kardeşiniz Yûsuf hakkında size ne kadar güven duyduysam bu hususta da size ancak o kadar güvenebilirim. Allah koruyanların en hayırlısı ve merhametlerin de en merhametlisidir.” (Yûsuf 12/64)

Bir ebeveynin yaşamış olduğu hazin olayın üzerinden yıllar geçmiş olsa dahi acısının ilk günündeki gibi derinden hissedilmesi, cereyan eden olayın tekrar vuku bulması ihtimalinin olması bile tedirgin etmeye yeterli bir sebeptir. Yakûb (a.s) oğullarına açık bir dil ile şu sözleri sarf etmişti aslında. “ Zamanında kardeşiniz Yûsuf için de bana aynı sözleri vermiş olduğunuz halde (bkz. Yûsuf 12/12) sözünüzde durmayarak bana ihanet ettiniz. Şimdi de aynılarını kardeşiniz Bünyamin için söylemektесiniz. Böyle bir geçmişe sahip olmanız sebebiyle ben sizlere nasıl güvenebilirim” (en-Neseî, t.y., 5/502). “Sanki ona önceki dönemlerde kardeşinize yaptıklarınızdan başka bir şey mi yapacaksınız? Onu kaybedip ikimizin arasına girmediniz mi?” (İbn-Kesîr, 1990, 2/1098). Hz. Yakûb'un dilinden bir baba yüreğiyle dökülen bu sözler, evlâdın ebeveyninden duyabileceği en acı ithamlardan, hitaplardan biri olup baba ile çocuk arasındaki güven ilişkisinin zedelenmiş olduğunun da en açık göstergelerindendir.

Hz. Yakûb'un evlatlarına karşı sitemkâr bu sözlerinden sonra kelimadan zuhur eden şu ifadelere yer verilmiştir. “Allah Teâlâ koruyup kollayanların en hayırlısı ve merhamet edenlerin de en merhametlisidir.” Bu sebepten dolayı, ben Allah'ın beni muhafaza ederek bana nimet ihsanında bulunmasını ve bana iki musibeti bir arada yaşatmamasını ümit ediyorum (ez-Zemahşerî, 2017, 3/642) diyerek Allah'ın kendini yalnız bırakmayacağını ve bu konuda da kendisini feraha çıkaracağını dile getirmiştir. Kullanmış olduğu bu ifadeler ile Hz. Yakûb'un oğlu Bünyamin'i kardeşleri ile gönderme hususunda bir nebze de olsa yumuşadığı da (es-Sa'di, 2014, 3/548) söylenmektedir.

Devam eden ayet-i kerimede oğullarının kardeşleri ile birlikte gitme hususunu Yakûb (a.s)'ye tekrar zikrettikleri görülmektedir. “Ey babamız, bizlere müsaade et ki tekrar gidip ailemiz için erzak alabilelim. Bizler kardeşimizi muhafaza eder, koruyup kollarız.” (Yûsuf

12/65) Evlatlarının bu talepleri üzerine Hz. Yakûb Bünyamin'i onlarla birlikte gönderme konusunda olumlu karara varmıştır. Lâkin bu kararı verme noktasında etkili olduğu düşünülen bazı hususlar mevcuttur. Yakûb (a.s) oğullarının artık büyümüş, hayır ve salahiyyete yönelmiş olduklarını düşünmekteydi. Onları müşahede ettiğinde Yûsuf'a karşı hissettikleri kıskançlık ve öfkenin Bünyamin'e karşı duyduklarından daha fazla olduğunu görmüştü. İçerisinde buldukları kıtlık dönemi de (et-Taberi, 1996, 5/38) bu konuyu destekler nitelikteydi ki, kardeşler tarafından dile getirilen en önemli durumlardan biri de buydu (er-Razi, 2002, 13/282). Bu düşüncelerle birlikte Yakûb (a.s) evladı Bünyamin'i diğer kardeşleri ile birlikte gönderecekti fakat sonraki ayette bu konu ile ilgili olarak oğullarından talep etmiş olduğu bir durum olacaktı.

فَلَمَّا أَتَوْهُ مَوْثِقَهُمْ قَالَ لَنْ أَبْسِلَهُ مَعَكُمْ حَتَّى تُؤْتُونِ مَوْثِقًا مِّنَ اللَّهِ لَأُنَاقِبَنَّ بِهٖ إِلَّا أَنْ يُحَاطَ بِكُمْ
قَالَ اللَّهُ عَلَىٰ مَا نَقُولُ وَكِيلٌ

“Yakûb dedi ki; etrafınız tamamen kuşatılmadığı müddetçe kesin bir dille onu bana geri getireceğinize dair Allah adına söz vermedikçe, onu sizinle birlikte göndermem. Bunun üzerine oğulları yemin ettiler ve Yakûb'da Allah söylediklerinize vekildir dedi.” (Yûsuf, 12/66)

Hz. Yakûb evlatlarından Bünyamin'i sağ salim geri getirmeleri hususunda yemin etmelerini istemiştir. Zira Allah adına yapılacak olan bir yemin O'nun tarafından bir güvence ve belge manasına gelmektedir. Çünkü yalnızca Allah adına yemin edilerek verilen sözlerin kesin bir değeri ve anlamı olacaktır (en-Nesefî, t.y., 5/506). “Etrafınız tamamen kuşatılmadıkça” sözleriyle de “herhangi bir konuda mağlup edilip ölmeniz veya geri getirmeye güç yetiremeyeceğiniz durumlar müstesna, onu bana getirmekten kendinizi geri tutmayacaksınız” anlamında açıklanmıştır (ez-Zemahşerî, 2017, 3/646). Ayetin son kısmı olan “Allah söylediklerinize vekil oldu” söylemleri ile Hz. Yakûb vekil kelimesini “şahit olarak” manasında kullanmıştır. Buna binaen oğullarına, sizler vermiş olduğunuz sözünüzü yerine getirirseniz Allah sizi en güzeliyle mükâfatlandıracaktır. Eğer bu konuda haksızlık edip zulmederseniz Allah size en büyük cezayı vermek ile mukabelede bulunur (er-Razi, 2002, 13/285) diyerek oğullarına uyarılarını yapmış ve konunun ehemmiyetini gözler önüne sermiştir.

Hz. Yakûb evlatlarına karşı hissetmiş olduğu kırgınlıkla birlikte onlar için her konuda endişe de duymaktadır aslında. Baba olmanın ona yüklemiş olduğu bu hassasiyet ve şefkat, hüznüne karşın her zaman evlatlarının iyiliğini istemesiyle mukabele bulmuştur. Mısır'a

gidecekleri zaman onlar hakkında duymuş olduğu endişe ile onlara nasihatler vermiş ve gitmiş oldukları memlekette dikkatli olmalarını istemiştir.

وَقَالَ يَا بَنِيَّ لَا تَدْخُلُوا مِنْ بَابٍ وَاحِدٍ وَادْخُلُوا مِنْ أَبْوَابٍ مُتَفَرِّقَةٍ وَمَا أُغْنِي عَنْكُمْ مِنَ اللَّهِ مِنْ شَيْءٍ

إِنَّ الْحُكْمَ إِلَّا لِلَّهِ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَعَلَيْهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُتَوَكِّلُونَ

“Yakûb oğullarına: Evlatlarım, Mısır’ a girerken tek bir kapıdan değil de farklı farklı kapılardan girin. Lâkin ben sizi Allah’ ın takdir etmiş olduğu şeyden koruyabilecek güçte değilim. Hüküm yalnızca Allah’ a aittir. Ben sadece O’ na güvendim, güvenecek olanlar da yalnızca O’ na güvensinler.” (*Yûsuf*, 12/67)

Hiz. Yakûb’ un oğullarının bu seyahati ile yakından alakadar olduğu görülmektedir. Bunun sebebi ise küçük oğlu Bünyamin’in onlarla birlikte gideceğinden ötürü duymuş olduğu endişedir. Nitekim daha evvel oğlu Yûsuf konusunda acı bir tecrübe söz konusudur (el-Mevdûdî, 1996, 2/479). Bunun yanı sıra Yakûb (a.s)’nin oğullarına vermiş olduğu “her biriniz ayrı kapılardan girin” ifadesinin de bir sebebiyeti olmalıydı. Bu konu ile ilgili olarak tefsir âlimlerinin çoğunluğunun dile getirmiş olduğu açıklama şu şekilde zikredilmiştir. Hiz. Yakûb’un oğulları gerçekten gösterişli ve güzel giyimli kimselerdi. Onların güçlü kuvvetli olmaları, tek bir babanın oğulları olarak bu çoğunluğa sahip olmaları ve öncesinde zikredilen özellikleri dolayısıyla insanlar tarafından dikkat çekecekleri Yakûb (a.s) tarafından tedirginlik uyandıran durumlardandır. Bu sebepler dolayısıyla oğullarına nazar değmesinden ve onların insanların kötü bakışlarına düşer olmalarından korkmuştur. Ayrıca önceki gidişlerinde kral tarafından kendilerine teveccüh gösterilmesi de insanlar arasında onları tanınır bir duruma getirmiştir. Yakûb (a.s) evlatlarının başına bir musibet gelebilir düşüncesiyle onlardan bu şekilde davranmalarını istemiştir (İbn-Kesîr, 1990, 2/1099; el-Beydâvî, 2011, 3/37; Yazır, 2022, 3/669; en-Nesefî, t.y., 5/507).

وَلَمَّا دَخَلُوا مِنْ حَيْثُ أَمَرَهُمْ أَبُوهُمْ

“Şehre babalarının kendilerine emretmiş olduğu şekilde girdiler.” (*Yûsuf* 12/68)

Mısır'a vardıklarında babalarının tavsiyesi üzerine bütün kardeşler memlekete farklı farklı kapılardan girmişlerdir. Böylelikle babalarının nasihat ettiği şeyi yerine getirmiş ve onun emrine de itaat etmiş olmuşlardır ⁶(en-Neseî, t.y., 5/509).

Yakûb (a.s)'nin oğulları tedbirlerini alarak şehrin içerisine girmişlerdi. Lâkin babalarının onlara sarf etmiş olduğu “Allah'tan gelebilecek hiçbir hususu ben sizden uzaklaştıramam. Hüküm O'ndan başkasının değildir ”cümleleriyle tedbir almış olsalar dahi Allah'ın takdir etmiş olduğu bir şey karşısında alınan tedbirlerin buna mani olamayacağı gerçeğini açıklamaktaydı (et-Taberî, 1996, 5/39). Nitekim başlarına gelecek olan tatsız durum sebebiyle Allah'ın takdir etmiş olduğu olaylar vuku bulmuş olacaktı. Kardeşlerin Yûsuf (a.s)'nin yanına ulaşmaları, orada görmüş oldukları izzet ve ikram, şehirden ayrılma zamanlarında kardeşleri Bünyamin'in hırsızlık gibi pek sevimsiz bir olayla itham edilmesi ve Yakûb (a.s)'nin oğullarının ceza noktasında söyledikleri uygulamanın esas alınması bu konuyu izah eder nitelikteki ayetler olmuşlardır. (Yûsuf, 12/69-75)

Kaybolan eşyanın Bünyamin'e ait yükün içerisinden çıkmasıyla birlikte (Yûsuf, 12/76) diğer kardeşlerin dillerinden dökülen şu ifadeler manidardır;

قَالُوا إِن يَسْرِقْ فَقَدْ سَرَقَ أَخٌ لَهُ مِنْ قَبْلُ

“Kardeşleri dediler ki: Şayet çalmış bulduysa daha evvel onun kardeşi de çalmıştı.” (Yûsuf, 12/77)

Yûsuf'un kardeşleri kaybolan eşyanın ortaya çıktığını görünce, şu kardeşimiz çalmış ise bu öyle garipsenecek bir durum değildir çünkü önceki zamanlarda onun kardeşi de çalmıştır dediler. Bundan kasıtları da; “kendilerini temize çıkararak, bu ve kardeşi bizim öz kardeşimiz değillerdir bu sebepten bazen hırsızlık yapabilirler” demektir. Böylelikle söylemiş oldukları bu ifadelerle iki kardeş olarak beyan ettikleri Bünyamin ve Yûsuf'un değerini düşürmüş olacaklardır (es-Sa'di, 2014, 2/553). Kardeşlerinin yükünden kaybolan malın çıkması ile birlikte kendilerinin bu işi yapmadıkları ortaya çıkmıştır (Yûsuf, 12/76), fakat ortaya atılan bu iddia üzerine kardeşleri Bünyamin'i hemen bırakıp kendilerini korumaya almaları manidar bir durumdur. Bu fikirlerinin planlanmış değil ortaya çıkan durum üzerine birden zuhur etmesi onların cin fikirli kimseler olmasına işaret olmuştur.

---

⁶ Babalarına vermiş oldukları söz ile birlikte, üzerinde ehemmiyetle durduğu farklı kapılardan girme konusu uygulamaya alınmış, söze riayet etmeleri de güven tazeleme açısından hoşça giden bir davranış olmuştur. Bir ebeveyni böyle bir hususta hoşnut etmek aralarındaki muhabbeti ve güveni de yenilemeye vesile olacaktır.

Hatta bu durumun kardeşlerin üvey kardeşleri Bünyamin ve Yûsuf'a karşı beslemiş oldukları gazezin açığa çıkarıldığı bir düşünce yapısı olduğu da ifade edilmektedir (el-Mevdûdî, 1996, 2/485).

Konu ile ilgili olarak devam eden ayetlerde Yûsuf'un kardeşleri tarafından ifade edilen şeylerden biri babalarının çok yaşlı, pir-i fani bir kimse olması ve kaybettiği oğlu yerine Bünyamin ile kendisini avutması konusu olmuştur. Bu söylemlerle birlikte aralarından birini rehin olarak tutmalarını istemişlerdir. Yûsuf'un naif kişiliğinden istifade etmeyi ummuşlar lakin düşündükleri gibi bir sonuç alamamışlardır (*Yûsuf* 12/78). Taleplerinin karşılık bulmadığını görüp ümitsizliğe kapıldıklarında ise kardeşler olarak bir araya gelerek konuyu değerlendirmek istemişlerdir. Aralarında en büyük olan kardeşleri diğerlerinin babalarının kendilerine verdimiş olduğu yemini kardeşlerine hatırlatmış (*Yûsuf* 12/80) ve kardeşlerinin babalarının yanına dönerek ona konuyu ne şekilde anlatacakları hususunda onlara vermiş olduğu tavsiyeleri sonraki ayetlerde ele alınmıştır.

ارْجِعُوا إِلَىٰ آبَائِكُمْ فَقُولُوا يَا أَبَانَا إِنَّ ابْنَكَ سَرَقَ وَمَا شَهِدْنَا إِلَّا بِمَا عَلَّمَنَا وَمَا كُنَّا لِلْغَيْبِ حَافِظِينَ

“Ey babamız, şüphesiz ki senin oğlun bir hırsızlık yaptı. Biz sadece bildiğimiz şeylere şahitlik yapmaktayız. Yoksa bizler gaybın bekçileri değiliz.” (*Yûsuf* 12/81)

وَسئَلِ الْقَرْيَةَ الَّتِي كُنَّا فِيهَا وَالْعَيْرَ الَّتِي أَقْبَلْنَا فِيهَا وَإِنَّا لَصَادِقُونَ

“İstersen orada bulunduğumuz şehre ve içlerinde yol aldığımız kafileye sor. Bizler gerçekten doğru söyleyenlerdeniz.” (*Yûsuf* 12/82)

81 ve 82. ayetler Yûsuf (a.s)'nin büyük kardeşlerinden birinin babalarına söyleyecekleri hususunda diğer kardeşlerine ifade etmiş olduğu cümleleri barındırmaktadır. Nitekim kardeşler, şehre babalarının yanına döndüklerinde kendilerine söylenmiş olanı aynen tekrar etmişlerdir. Bu ifadelerle ilgili olarak da babaları nezdinde kendilerinin suçsuz olduklarını anlatabilmek adına bir mazeret olarak sunmaları söylenmiştir (İbn-Kesîr, 1990, 2/1104). Bu konuyu destekleyici olarak da “biz gaybın bekçileri değiliz” cümleleri anlatıma eklenmiş ve eğer bizler gaybı bilen kimseler olsaydık şüphesiz kardeşimizi yanımızda götürebilmek için çaba göstermez, sana da herhangi bir söz vermezdik anlamında açıklanmıştır (es-Sa'di, 2014, 2/555).

82 ayetle ilgili olarak şöyle bir açıklama dikkat çekmektedir. “Şayet babanız size inanmazsa” (et-Taberî, 1996, 5/46) bu lafız babalarının kendilerine karşı duymuş olduğu güvensizlik dolayısıyla evladın dilinden dökülen ifadelerdir muhakkak. Babalarına vermiş

oldukları sözü yerine getirememiş ve kardeşlerini orada rehin bırakmış olmaları bir hayli tedirgin etmiştir onları. Eğer babalarının huzuruna kardeşleri Bünyamin olmadan dönerlerse bu durumdan dolayı oldukça utanç duyacaklardır. Vakti zamanında Yûsuf ile ilgili vermiş oldukları sözlerini yerine getirmemiş olmaları hasebiyle de, babalarının bu konuda zanna kapılması ve onlardan tekrar bir hainlik gelmiş olmasını düşünmesi çok muhtemeldir. Ayrıca bu konu onların babalarına vermiş oldukları söze ve ahide hiç değer vermedikleri manasına da gelecektir (er-Razî, 2002, 13/308). Bu düşüncelerin zihinlerinde canlanması ve ihtimalleri sebebiyle de kendilerini temize çıkarmak ve doğru söyleyenlerden olduklarını ispat edebilmek için bu ifadeleri kullanmış olduklarını söylemek yanlış bir tanımlama olmayacaktır.

قَالَ بَلْ سَوَّلَتْ لَكُمْ أَنْفُسُكُمْ أَمْراً فَصَبْرٌ جَمِيلٌ عَسَى اللَّهُ أَنْ يَأْتِيَنِي بِهِمْ جَمِيعاً إِنَّهُ هُوَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ

“Yakûb dedi ki: Hayır nefisleriniz sizi kandırıp, böyle bir işe sürüklemiştir. Bundan sonra bana düşecek olan güzelce bir sabırdır. Umulur ki Allah pek yakın bir zamanda onların hepsini bana geri döndürecek. Muhakkak ki O en iyi bilen ve hikmet sahibi olandır.”
(Yûsuf 12/83)

Yakûb (a.s.)'nin almış olduğu bu haber geçmiş zamanda yaşamış olduğu hüznün tekrarlanmasına ve kat kat artmasına sebebiyet vermiştir (es-Sa'dî, 2014, 2/555). Bir baba olarak ilk evlâdına yapmış oldukları fenalığın aynını Bünyamin'e de yaptıklarını düşünmüştür. Böylelikle Yûsuf'un gömleğini sahte kana bulanmış olarak getirdikleri vakit onlara söylemiş olduğu “Hayır, nefisleriniz sizi aldatıp böyle bir işe sürüklemiştir, bana düşen güzel bir sabırdır” ifadelerini bu ayette de tekrar etmiştir (İbn-Kesîr, 1990, 2/1105).

Hz. Yakûb bir kez daha evlatları hususunda Rabbine sığınmış ve ben bu hususta herhangi bir rahatsızlık ve hiddet duymadan, beşeriyete de şikâyette bulunmadan en güzel şekilde sabra sığınacağım demiştir. Sonrasında konunun hayli ağırlaştığını ve sıkıntının son raddeye vardığını gözlemleyince “ ümit ediyorum ki Rabbim onların hepsini bana geri döndürecek” diyerek (es-Sa'dî, 2014, 2/555-556) önceki olayla aynı ifadeleri taşıyan söylemlerini tekrar etmiş fakat sonuna farklı olarak ümit içerisinde olduğunu da eklemiştir Hz. Yakûb. Evlatlarını birbirinden ayırmadan hepsi diye bir ifade kullanmış ve bununla Yûsuf, kardeşi Bünyamin ve Mısır'da kalan diğer oğlunu da kastetmiştir (Kutub, 1986, 8/470).

وَتَوَلَّى عَنْهُمْ وَقَالَ يَا أَسْفَى عَلَى يُوسُفَ وَإِبيضَّتْ عَيْنَاهُ مِنَ الْحُزْنِ فَهُوَ كَظِيمٍ

“Ve Yakûb onlardan yüzünü çevirdi; “Ey Yûsuf’a karşı artan dayanılmaz kahrım” dedi ve üzüntüsünden gözlerine ak düştü. Artık acısını içerisinde yaşıyordu.” (*Yûsuf, 12/84*)

Bir baba olarak yaşamış olduğu hüznün ifadesini yapmak kolay bir şey değildi Yakûb (a.s) için. Fenalık yapan da fenaliğe maruz kalan da kendi evlatlarıydı. Oğullarından almış olduğu haber ile birlikte göğsü sıkıştı, daraldı ve onlardan yüz çevirerek oradan ayrıldı (es-Sa’dî, 2014, 2/556). Hz. Yakûb’un zuhur eden olay üzerine “Vah Yûsuf’a karşı artan kahrım” ifadelerini kullanması, yeni oluşan bir hüznün eski ve içeride bulunan üzüntüyü kuvvetlendirmesi sebebiyleydi. Zira mevcut bir yaranın üzerine yenisinin eklenmesi insana fazlasıyla eza vermekteydi. Bünyamin ve Yûsuf anneleri bir kardeşler olması sebebiyle hem simada hem de sıfatta benzerlikleri çoktu. Yakûb (a.s)’nin Bünyamin’e baktıkça Yûsuf’u görür gibi teselli olması durumu da ortadan kalkmış ve teselliye sebep veren şey de zail olup gitmiştir (er-Razî, 2002, 13/317). Yakûb (a.s)’nin hüznü arttıkça artmıştı ve teselli bulacağı evlâdı da artık yanında değildi. Bu tasa ona çok ağır gelmiş ve ağlamaktan gözlerine ak inmişti. Bu halin kendisinde altı yıl kadar devam ettiği ifadeleri de kaynaklarda zikredilmekteydi (Mukâtil, 2006, 2/305). Artık Yakûb (a.s) hüznünü içerisinde saklı tutuyordu. Sessiz kalıyor ve bu konuyu hiçbir beşere karşı şikâyette bulunmuyordu (İbn-Kesîr, 1990, 2/1105). Aslında Hz. Yakûb evlatlarına karşı bu durum sebebiyle öfke doluydu lâkin onlara karşı da her hangi bir şekilde ağzından kötü bir lafız açığa çıkarmıyordu (ez-Zemahşerî, 2017, 3/676).

قَالُوا تَاللّٰهِ تَفْتَوٰۤا تَذْكُرُ يُوْسُفَ حَتّٰى تَكُوْنَ حَرَضًا اَوْ تَكُوْنَ مِنَ الْهٰلِكِيْنَ

“Oğulları, Allah’a yemin olsun ki sen Yûsuf’u hala anmaktasın. Bunların sonrasında ya hasta olacaksın veyahut büsbütün helâka uğrayacaksın.” (*Yûsuf, 12/85*)

Yakûb (a.s)’nin bu hüznünlü halleri ve oğlu Yûsuf’u anmaya devam etmesi evlatları nazarında siteme sebep olmuştu. Üzerinden hayli zaman geçmiş olmasına ve yeni bir olay vuku bulmuş olmasına nazaran babaları hala Yûsuf diyerek vahlanıyordu.

Oğullarının babalarını kınamaları şu sözlerle ifade edilmektedir. Sen her halinde hala Yûsuf’u anmaktan, imkân bulduğun her anda onun adını zikretmekten geri durmuyorsun (es-Sa’dî, 2014, 2/556-557). Bu sebepten dolayı vücudunun karşı koyulamaz bir derde yakalanmasına neden olacaksın diyerek babalarına karşı hissettikleri düşüncelerini açığa vurmuşlardır. Bu sitem ve kınamanın ardından “biz bundan daha kötüsünün ve fazlasının meydana gelmesinden endişe ediyoruz” ifadeleri dile getirilerek evlatlarının babalarına

karşı içinde buldukları bu durum dışında onun için endişelendikleri de görülmektedir (er-Razî, 2002, 13/324). Yakûb (a.s) evlatlarının bu sitemine şu ifadeyle cevap vermişti:

قَالَ إِنَّمَا أَشْكُوا بَنِيَّ وَحُزْبِي إِلَى اللَّهِ وَأَعْلَمُ مِنَ اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ

“Ben büyük kederimi, hüznümü sadece Allah’a arz ediyorum ve ben Allan nazarında sizin bilmediğiniz şeyleri de bilmekteyim.” (Yûsuf, 12/86)

Hz. Yakûb içerisinde bulunmuş olduğu ruh hali itibariyle oldukça derin acılar yaşamaktaydı. İçerisinde bulunmuş olduğu bu acı hüznün en son ve en derin safhasıydı (er-Razî, 2002, 13/324). Ayet-i kerimede zikredilen بَنِيَّ kelimesi, gizliden gizliye içine günden güne daha fazla yayılan, kederini daha da katmerleyen bir keder manasına gelmekteydi (el-İsfahanî, 2010, s. 121). Bu açıklama da Yakûb (a.s)’yi en güzel şekilde tanımlayan bir ifade olmuştur. Hüznünü ve kederinin yalnızca Allah’a arz etmiş, ben bu söylediklerimle Rabbim’e niyazda bulunuyorum, size karşı her hangi bir şey söylemiyorum demiştir. Nitekim yapılan açıklamaların birinde “ insan şikâyetini Allah’a arz ettiğinde muhakkikler zümresine ulaşır, muvaffak kılacak olan yalnızca Allah’dır” ifadelerine yer verilmektedir (er-Razî, 2002, 13/324).

Ayetin son kısmıyla birlikte Yakûb (a.s) tarafından söylenen sözler ile, oğullarının Allah Teâlâ’nın ihsanına ve rahmetine karşın bilemeyeceği şeylere kendisinin vâkıf olduğunu ve yine beklemediği bir zamanda genişlik ve ferahın O’ndan geleceğini bildirilmektedir. Bu husus da Yûsuf (a.s)’nin kendisine gelip ulaşmasını gözlediğine ve beklediğine işaret olarak zikredilmiştir (er-Razî, 2002, 13/325).

يَا بَنِيَّ اذْهَبُوا فَتَحَسَّسُوا مِنْ يُوسُفَ وَأَخِيهِ وَلَا تَأْيِسُوا مِنْ رَوْحِ اللَّهِ إِنَّهُ لَا يَأْيِسُ مِنْ رَوْحِ اللَّهِ إِلَّا الْقَوْمُ
الْكَافِرُونَ

“Ey yavrularım, gidin Yûsuf’u ve kardeşinizi güzelce soruşturun. Allah’ın rahmetin de ümidinizi kesmeyin. Zira Allah’ın rahmetinden inkârcılardan başkası ümidini kesmez.” (Yûsuf, 12/ 87)

Hz. Yakûb bir önceki ayette bahsi geçen ipuçlarından dolayı oğlu Yûsuf’un bulunacağı konusunda ümide kapılmış ve bunun üzerine oğullarından kardeşlerini aramaya koyulmalarını istemiştir. Lâkin bu arama işinin basit bir şekilde değil de tüm uzuvların işin içine alınarak görme, duyma, gayret ve sabrı dâhil ederek aramaya başlanması (Kutub, 1986, 8/473; er-Razî, 2002, 13/326) ifadeleri ile açıklama desteklenmiştir.

Oğullarının yapacakları işten dolayı ümitsizliğe kapılmamaları, manevi açıdan kendilerini yoksun hissetmemeleri adına onları desteklemek ve güçlendirmek için “Allah’ın rahmetinden de umudunuzu kesmeyin” demiştir. Yani dar olanı genişletecek, sıkışmış sadırlara nefes aldırıp feraha kavuşturacak, lütfkâr ve rahmet sahibi olandan ümitsizliğe kapılmayın manasında bu söylemlere yer verilmiştir (Yazır, 1993, 4/511). Konuyu daha destekleyici ifadeye ayetin son kısmında yer verilmiştir. “Allah’ın rahmetinden inkârcılardan başkası ümidini kesmez”, Allah’a gönülden bağlı olan kullar O’nun rahmet ve yardımına mazhar olmanın süruru içerisinde olurlar. Sıkıntılar ne kadar fazla olursa olsun, insanı ne kadar çok zorda bırakırsa bıraksın asla Allah’ın yardımından ümitlerini kesmezler. Bu dönemlerde özellikle kişinin Rabbiyle olan irtibatı artar ve bu durumun kendisine vermiş olduğu huzur ile yaşantısına mesrur olarak devam eder (Kutub, 1986, 8/473). Her iki söylemle birlikte maneviyattan ayrılmamaları ve ümitsiz olmamaları yönünde Yakûb (a.s) tarafından oğullarına öğütler verilmiş bu minvalde ilerleme kaydetmelerinin her açıdan daha güzel olacağı vurgulanmıştır.

Yakûb (a.s)’nin oğullarına “kardeşlerinizden bir haber arayın” demesi üzerine oğulları babalarından gelen bu tavsiye üzerine Mısır’a doğru tekrar yola koyulmuşlardır (er-Râzî, 2002, 13/329). Mısır’a gelip kardeşleri Yûsuf’un huzuruna çıktıklarında asıl maksatlarını değil de içerisinde buldukları darlık ve sıkıntı dolayısıyla orada olduklarını beyan etmişlerdir. Lakin Yûsuf (a.s) kullandıkları ifadelerden ne için orada olduklarını sezinlemiştir (Yazır, 1993, 4/512). Kardeşlerinin ona yalvarmaları ve kendilerine fazladan sadaka verilmesini talep etmeleri üzerine bu duruma daha fazla dayanamayarak gözlerinden yaşlar süzölmüştür Yûsuf (a.s)’nin. Kendisinin kim olduğunu saklamaya daha fazla güç yetiremeyerek kardeşlerine “zamanında Yûsuf’a ve kardeşine yaptığınız” suali ile kim olduğunu onlara açıklamaktadır (en-Nesefî, t.y., 5/534). Sormuş olduğu bu soru ile “sen onların yaptığı bu işlerini farkında olmadan onlara haber vereceksin” (*Yûsuf* 12/15) vaadinin vuku bulunuşu da gerçekleşmiş olmuştur (Yazır, 1993, 4/512).⁷

Kardeşlerin hayreti ve şaşkınlığı (*Yûsuf* 12/90) ile birlikte hatalarını kabul ederek mahcubiyetlerini de dile dökmeleri Yûsuf (a.s)’nin huzurundayken cereyan etmiş ve aralarında şöyle bir diyalog geçmiştir.

قَالُوا تَاللّٰهِ لَقَدْ اٰتٰرَكَ اللّٰهُ عَلَيْنَا وَاِنْ كُنَّا لَخٰطِئِيْنَ

⁷ Bkz Yûsuf 12/88,89.

“Allah’a yemin olsun ki, O seni bize üstün kılmıştır. Doğrusu bizler hataya düşmüşüz.”
(*Yûsuf* 12/91)

قَالَ لَا تَنْتَرِبَ عَلَيْكُمُ الْيَوْمَ يَغْفِرُ اللَّهُ لَكُمْ وَهُوَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ

“Bugün size ne bir azarlama ne de bir ayıplama yoktur. Allah sizi bağışlasın. O merhamet edenlerin en merhametlisidir.” (*Yûsuf* 12/92)

Kardeşleri Yûsuf (a.s)’nin Allah tarafından ilim, fazilet, takva ve güzel bir sabır ile kendilerinden üstün kılındığını, kendi durumlarının ise kötü olduğunu dile getirmişlerdir. Zira onlar bile isteye, Allah’tan korkmaksızın ona karşı bir kötülükte bulduklarını ve bu konuda sabretmesini bilemediklerini de vurgulayarak, yapmış olduklarını kendi dilleri ile kardeşlerine söylemişlerdir. Yûsuf (a.s) kardeşlerinin kendisine karşı yanlış yapmış olduklarını bilmesine nazaran (en-Nesefî, t.y., 5/535) bu itiraflarından sonra bir peygambere yakışan müsamahakâr bir eda ile “sizi kınayacak veya size hesap soracak da değilim” diyerek Allah’ın da kendilerini affetmesi hususunda temennide bulunmuştur (et-Taberî, 1996, 5/50). Yûsuf (a.s)’nin sergilemiş olduğu bu tavrı ancak seçkin ve has kullardan beklenen bir davranış biçimi olup iyiliklerin de en yüksek mertebelerindedir (es-Sa’dî 2014, 2/559).

إِذْهَبُوا بِقَمِيصِي هَذَا فَاَلْقُوهُ عَلَىٰ وَجْهِ أَبِي يَأْتِ بَصِيرًا وَأُنْزِلِي بِأَهْلِكُمْ أَجْمَعِينَ

“Gömleği götürüp babamın yüzüne koyun ki gözleri tekrar görecektir hale gelir. Bütün ehlinizi de benim yanıma getirin.” (*Yûsuf* 12/93)

Yûsuf (a.s) kendisini kardeşlerine tanıttıktan sonra onlara kendisinin durumu üzerine babalarının ne halde olduğunu sormuştur. Onlar da Bünyamin’in başına gelen olaydan sonra ondan da ayrılması üzerine hüznünden dolayı gözlerinin görmez olduğunu ifade etmişlerdir (et-Taberî, 1996, 5/51). Yûsuf (a.s) bunun üzerine kardeşlerine gömleğini vermiş, babalarına götürüp yüzüne sürmelerini istemiştir. Böylelikle babasının o mübarek gözleri sağlığına kavuşacak ve yeniden görebilecek hale gelecektir.

Yapmış olduğu bu davranışla babasının içinde bulunduğu hüznün sona erecek, ağlamaktan ve sıkıntıdan görme yetisi azalmış gözlerine gömleği koyulduğunda sevinç ve huzur meydana gelecek, bunun etkisiyle de babasının hem ruhu hem de gözleri kuvvetlenecekti. Hz. Yûsuf’un kesin bir ifadeyle gözlerinin görme yetisinin yerine geleceğini söylemesinde de ilahi bir kaynak mevcuttu. Zira yüce Allah bu hususta kendisini bilgilendirmişti. Böyle

bir durum olmasaydı beşeri bir düstur ile Hz. Yûsuf'un bunu söyleyebilmesi elbette ki mümkün olamazdı (er-Râzî, 2002, 13/337; Kutub, 1986, 8/475).

Yûsuf (a.s)'nin "ehlinizi de benim yanıma getirin" ifadeleri üzerine kafiledekiler tekrar mesken olundukları yere doğru yola çıkmışlardı. Zamanında yapmış oldukları fena davranışı fiiliyata döken kardeş, bu sefer babasına kardeşi Yûsuf'un hayatta olduğu müjdesini vermek üzere sevinç içerisinde babasına doğru yol alıyordu (ez-Zemahşerî, 2017, 3/690).

وَلَمَّا فَصَلَتِ الْعِيرُ قَالَ أَبُوهُمْ إِنِّي لَأَجِدُ رِيحَ يُوسُفَ لَوْلَا أَنْ تُفَنِّدُون

"Kervan meskenlerine dönmek üzere Mısır'dan ayrılınca Hz. Yakûb; ben gerçekten Yûsuf'un kokusunu alıyorum, sakın ola ki beni ayıplayıp bana bunak demeyin, dedi." (Yûsuf 12/94)

Kervan Mısır topraklarından ayrıldıktan sonra Yakûb (a.s) tarafından telaffuz edilen "Yûsuf'un kokusunu alıyorum" ifadeleri yanındakiler tarafından hayretle karşılanmıştır. Çünkü böyle bir durumun cereyan etmesi pek mümkün bir olay değildir. Yakûb (a.s) kendisine getirilmekte olan gömleğin kokusunu çok uzaklardan hissetmişti. Şüphesiz bu konuda yüce Allah'ın duyulan kokuyu mucizevî bir şekilde o kadar uzak bir mekândan Yakûb (a.s)'ye hissettirmesi de bir mucizeydi (Karaman vd., 2007, 3/255-256).

Yüreğinde evlatlarına ait hüznü yaşayan bir baba olarak çok olağan bir durumdu aslında. Fakat Yûsuf (a.s)'nin olayının üzerinden uzun yılların geçmiş olması bu söylediklerini doğrulayabilecek tüm ihtimalleri ortadan kaldırıyordu. Ehli, Yakûb (a.s)'nin Allah nazarında manevi bir mevkiye mazhar olduğunu bilemediklerinden bu durumu anlayamıyor ve o güzel rayihayı duyamıyorlardı (Kutub, 1986, 8/476).

Yanında bulunanlara bu konudan bahsettiğinde kendisine farklı nazarla bakacaklardı. Bunun üzerine Yakûb (a.s) "beni bunak olarak görmezseniz" ifadeleriyle birlikte bu söylediğini destekledi. Yaşı ve evladına olan hasreti göz önüne alındığında etrafındakiler tarafından farklı şekilde nitelendirilecekti ki söylediği gibi yanında bulunanlar;

قَالُوا تَاللَّهِ إِنَّكَ لَفِي ضَلَالِكَ الْقَدِيمِ

"Allah'a yemin olsun ki sen hala eski şaşkınlığında devam etmekteisin." (Yûsuf, 12/95)

Allah'ın peygamberine söylenmemesi gereken ağır bir kelime kullanılmıştı etrafındakiler tarafından (İbn-Kesîr, 1990, 2/1108). Onlar Allah'ın peygamberine vahyedileni de onun nasıl muazzam bir makamda olduğunu da bilemez haldelerdi. Yakûb (a.s)'ye Yûsuf'u çok

sevmekten ve adını çokça anmaktan dolayı hala ona kavuşmayı beklemektesin, işte bu yüzden büyük bir yanılgı içerisinde dediler (el-Beydâvî, 2011, 3/51). Zira onlar Yûsuf'un ölmüş olduğuna o kadar emin bir haldeydiler ki (en-Neseî, t.y., 5/539) zerre kadar yaşama ihtimalini akıllarının ucundan dahi geçiremiyorlardı.

فَلَمَّا أَنْ جَاءَ الْبَشِيرُ الْفَيُّهُ عَلَىٰ وَجْهِهِ فَارْتَدَّ بِصَيْرَافٍ قَالِ أَلَمْ أَقُلْ لَكُمْ إِنِّي أَعْلَمُ مِنَ اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ

“Müjdeyi verecek kişi gelip gömleği yüzüne koyduğunda Yakûb'un gözleri görür oldu. Ben size; vahiy yoluyla Allah tarafından sizin bilemeyeceğiniz şeyleri ben bilmekteyim demedim mi! dedi.” (Yûsuf 12/96)

Yûsuf'un sağ salim hayatta olduğunu müjdeleyecek olan oğlu gelip de gömleği babasına sunduğunda Yakûb (a.s)'nin gözleri eski sıhhatine kavuşmuştu.⁸ Bir baba olarak kavuşmuş olduğu bu sevinç karşısında her şeyi söyleyebilir, her şeyi yapabiliyordu. Fakat o yine güzelce bir sabır timsali olmuş ve evlatlarına karşı gayet naif ve yumuşak bir eda ile “Allah'ın rahmetinden ümit kesilmez” (Yûsuf 12/87) nasihatini hatırlatmış ve öz bir şekilde “ben Allah tarafından sizin bilmediklerinizi bilirim” idrak ettiniz mi? Allah ne büyüktür” (Yazır, 1993, 4/520) ifadelerini kullanmıştır.

Rivayet edildiğine göre Yakûb (a.s) müjdeyi getiren oğluna Yûsuf nasıl diye sormuş ve bunun üzerine oğlundan onun Mısır halkına kral olduğunu öğrenmiştir. Aldığı cevap üzerine Hz. Yakûb; o mülkü ve krallığı ne yapacaktır, onu ayrılırken hangi din üzere bıraktın, diye sorduğunda İslam üzere bulunup İslam üzere orada bırakıldığı haberini almıştır. Aldığı bu cevap karşılığında; işte nimet şimdi tamamlanmıştır, (en-Neseî, t.y., 5/540; ez-Zemahşerî, 2017, 3/692) buyurmuştur. Söylemiş olduğu bu sözler ile vakti zamanında oğlu Yûsuf'un görmüş olduğu rüyayı kendisine anlattığında ona söylemiş olduğu kelimelerin (Yûsuf 12/6) gerçekleşmiş olduğunu ve va'din gerçekleştiğini açıklamıştır.

قَالُوا يَا أَبَانَا اسْتَغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا إِنَّا كُنَّا خَاطِئِينَ

“Dediler ki; Ey babamız, Allah'tan bizlerin günahları için bağışlanma dile. Çünkü bizler hakikaten günah işleyenlerdendir.” (Yûsuf 12/97)

Hz. Yakûb'un oğulları yapmış oldukları hata dolayısıyla mahcubiyetlerini ve suçlu olduklarını tekrar dile getirmişlerdir. Zira daha önce kardeşleri Yûsuf'un yanında bunu da

⁸ Bkz Kutub, 1986, 8/477, İbn-Kesîr, 1990, 2/1109, et-Taberî, 1996, 5/52, el-Beydâvî, 2011, 3/51, Mukâtil, 2006, 2/308.

tekrar etmişler ve babalarından bir peygamber olması hasebiyle Allah'ın kendilerini affetmesi adına mağfiret istemesini talep etmişlerdir (et-Taberî, 1996, 5/53).

قَالَ سَوْفَ أَسْتَغْفِرُ لَكُمْ رَبِّي إِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ

“Sizler için Rabbim'den mağfiret isteyeceğim. Çünkü O çok bağışlayan ve çok Rahim olandır.” (Yûsuf 12/98)

Yakûb (a.s) evlatlarına onlar için Rabbinden istiğfarda bulunacağını fakat yapacağı affi mağfireti hemen değil ileri bir zamanda yapacağını ifade etmiştir. Yapılan yorumlara göre Yakûb (a.s) bu istiğfarı seher vaktine veya Cuma gecesine hasretmiştir. Zira bu vakitlerin duaların kabulü ve makbuliyeti için daha uygun olduğu söylenmektedir. Yapılan dua ve istiğfarın yirmi küsur sene devam ettiği, bu süre zarfında Hz. Yakûb'un belirli bir vakitte kalkıp namaz kıldığı ve ardından “Ey Allah'ım! Yûsuf için yaptığım feryad-ı figandan ve sabırsızlığımdan dolayı beni, Yûsuf'a karşı yapmış oldukları kötü iş dolayısıyla da evlatlarımı bağışla” diyerek dualarında istikamet üzere devam ettiği görülmektedir (ez-Zemahşerî, 2017, 3/694; er-Râzî, 2002, 13/342).

Evlatlarına karşı kırgın bir baba olmasına nazaran Yakûb (a.s) onlara istiğfardan geri durmamış, rivayetlere göre de bu durum senelerce devam etmiştir. Ebeveyn olmanın kişiye yüklemiş olduğu merhamet duygusu, bir peygamber olarak insanlara örnek timsal etmesi açısından biz ebeveynler için de çok önemli ve dikkat edilmesi gereken bir husus olmaktadır.

Yakûb (a.s) oğulları ve diğer aile fertleri ile birlikte oğlu Yûsuf'a doğru yola koyulmuştu. Yılların hasreti ile gerçekleşecek bu ulvi kavuşma hepsi için şüphesiz çok farklı duygu durumlarına vesile olacaktı.

فَلَمَّا دَخَلُوا عَلَى يُوسُفَ أَوَى إِلَيْهِ أَبَوَيْهِ وَقَالَ ادْخُلُوا مِصْرَ إِن شَاءَ اللَّهُ أَمِينٌ

“Yûsuf'un yanına geldiklerinde O anne-babasına sarıldı ve Allah'ın dileğince emin bir şekilde Mısır'a girin dedi.” (Yûsuf 12/99)

وَرَفَعَ أَبَوَيْهِ عَلَى الْعَرْشِ وَخَرُّوا لَهُ سُجَّدًا وَقَالَ يَا أَبَتِ هَذَا تَأْوِيلُ رُؤْيَايَ مِنْ قَبْلُ قَدْ جَعَلَهَا رَبِّي حَقًّا وَقَدْ أَحْسَنَ بِي إِذْ أَخْرَجَنِي مِنَ السِّجْنِ وَجَاءَ بِكُمْ مِنَ الْبَدْوِ مِنْ بَعْدِ أَنْ نَزَغَ الشَّيْطَانُ بَيْنِي وَبَيْنَ إِخْوَتِي إِنَّ رَبِّي لَطِيفٌ لِمَا يَشَاءُ إِنَّهُ هُوَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ

“Yûsuf anne ve babasını tahtın üzerine çıkartıp oturttu ve hepsi ona secde ettiler. Bunun üzerine O “Ey babacığım, işte bu önceleri görmüş olduğum rüyanın tabiridir. Yüce Allah

onu gerçekleştirdi. Şeytan kardeşlerimle benim aramızı bozduktan sonra, beni zindandan kurtardı, sizi çölden bana getirdi ve böylelikle Şüphesiz Rabbim bana gerçekten büyük ihsanda bulundu ve bana birçok Şey lütfetti. Şüphesiz O, her Şeyden haberdar olan, hüküm ve hikmet sahibi olandır” (*Yûsuf 12/100*).

Yakûb (a.s), evlatları ve ehlinden olan tüm insanlarla birlikte mesken oldukları memleketten Mısır’a varıp oğlu Yûsuf’un yanına geldiklerinde, oğulları onları kucakladı, apaçık bir Şekilde onlara iyi ve güzel davrandı. Onlara tazimi en üst mertebeden gösterdi ve bunu sadece ebeveynine karşı değil diğer tüm aile fertlerine karşıda aynı Şekilde hissettirdi. Aile efradının hepsine korku ve hoşlanılmayacak Şeylerden emin olarak Mısır’a girmelerini söyledi. Böylelikle herkes sevinç içerisinde orada bulundular ve yaşamış oldukları dünyevi sıkıntılardan uzak bir Şekilde gelmiş oldukları bu beldede sürura gark oldular (es-Sa’dî, 2014, 2/562).

Yakûb (a.s) ve oğlu Yûsuf (a.s)’nin tekrar kavuşmalarının kırk dört yıl gibi uzun bir zamandan sonra olduğu rivayet edilmektedir (et-Taberî, 1996, 5/54). Aradan geçen bunca zaman, içerisinde barındırdığı hayal kırıklığı, hüüzün, imtihan, korku ve ardından Rabbimizin ikram ettiği böyle bir buluşma (Kutub, 1986, 8/478).

Yûsuf (a.s) ebeveynini en güzel Şekilde karşılamış onlara her konuda tazimden de geri durmamıştır. Bulunmuş olduğu makama onları çıkartmış ve kendilerine diğer efradından daha fazla saygı hürmette bulunmuştur (Yazır, 1993, 4/522). Zira aile efradının kendisinin yanına gelmeleriyle birlikte ayet-i kerimenin mealinde “hepsi ona secde ettiler” açıklaması geçmektedir. Bu konuyla ilgili olarak birkaç farklı açıklama mevcuttur. Bunlardan biri Yakûb (a.s) ve ailenin diğer fertleri Yûsuf’a sağ salim kavuştukları için Allah’a Őükretmiřler ve bu vesileyle secdeye kapanmışlardır.⁹ Bir diğer açıklama ise yapılan uygulamanın saygı mesabesinde ortaya çıkmış olmasıdır. Nitekim o zamanlarda Hz. Yakûb’un Őeriatına göre birine saygı göstermek istenildiğinde onun önünde eğilmek kabul görülen bir davranıştı. Bu eğilme Őekli alnın yere değdirilmesi Şeklinde değil de sadece eğilmek babında olan bir selamlama Őekliydi.¹⁰

Bu ayetteki ifadelerle birlikte kıssanın ilk başlarına bir dönüş yaşanmıştır aslında. Hz. Yûsuf’un görmüş olduğu rüyayı babası Yakûb (a.s)’nin yorumlaması üzerine cereyan

---

⁹ Yazır, 1993, 4/522; el-Beydâvî, 2011, 3/53; Karaman vd., 2007, 3/258.

¹⁰ el-Keşşâf, 2017, 3/698; en-Neseffî, t.y., 5/545; İbn-Kesîr, 1990, 2/1110; et-Taberî, 1996, 5/55; Yazır, 1993, 4/522; Karaman vd., 2007, 3/255.

edecek eden olay vuku bulmuştur. Yûsuf (a.s) “Ey Babacığım, işte bu vakiyle görmüş olduğum rüyanın gerçekleşmesidir” diyerek (*Yûsuf* 12/4) geçmiş zamana ve ayet-i kerimeye vurgu yapmıştır.

Ayetin devamında kullanmış olduğu ifadeler ile Yûsuf (a.s)’nin inceliği ve naifliği göze çarpmaktadır. Zindandaki halini misal göstermiş, kuyudaki zaman diliminden hiç bir şekilde bahsetmemiştir. Bu ifade ile kardeşlerini affetmiş olduğu zannı ortaya çıkmıştır. Ailesinin zorlu şartlardan sonra feraha kavuşması hususunda da Allah size lütufta bulundu değil de bana iyilikte bulundu diyerek olanları edebi şekilde dile getirmiştir. Kardeşleri ile aralarında cereyan eden olayla ilgili olarak kardeşlerini direk suçlamamış, şeytan kardeşlerimle benim aramı bozduktan sonra diyerek cehlin her iki taraftan sadır olduğunu hissettirecek ilk ifadeleri kullanmıştır (es-Sa’dî, 2014, 2/562). Böylelikle kimseyi kırmadan ve direk suçlamadan olanları dile getirmiş, ardından da Allah’ın rahmet ve merhameti ile her şeyi en doğru haliyle bilen ve kullarına da bu minvalde muamele eden olduğunu dile getirmiştir.

Yakûb (a.s) oğlu Yûsuf’a kavuşmuş, kardeşler arasında ortaya çıkan kıskançlık ve çekememezlik durumu sona ermiş ve hepsi tekrar bir arada olup belirli bir süre daha sakin içinde hayatlarına devam etmişlerdir.

Bir peygamber ve baba olarak evladına karşı beslemiş olduğu sevgi ve muhabbet Yakûb (a.s)’nin başına gelen en büyük acı, en zor imtihan olmuştur. Zira her iki tarafta da evlatları vardır. Birini diğerinden ayırt etmezken, küçük olmaları ve annelerinin erken dönemde vefatı üzerine Yûsuf ve kardeşi Bünyamin’e göstermiş olduğu ilgi diğer evlatları tarafından farklı anlaşılmalara sebebiyet vermiştir. Bu durum zamanla daha da tehlikeli bir hal alarak ondan kurtulma düşüncesini ortaya çıkarmıştır. Çekilen çileler, bedene ve ruha gark olan hüznün gün geçtikçe çoğalmış, katmerlenerek artmış ve sonunda Yakûb (a.s)’nin gözleri ile birlikte bedenî sağlığını da kötü hale getirmiştir. Fakat her ne şekilde olursa olsun evlatlarına karşı var olan hüznünü kötü şekilde onlara yansıtmamıştır. Onlara sürekli hakkı tavsiye etmiş ve öğütler vermiştir.

أَمْ كُنْتُمْ شُهَدَاءَ إِذْ حَضَرَ يَعْقُوبَ الْمَوْتَ إِذْ قَالَ لِبَنِيهِ مَا تَعْبُدُونَ مِنْ بَعْدِي قَالُوا نَعْبُدُ إِلَهَكَ وَاللَّهُ أَبَانِكَ
إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ إِلَهًا وَاحِدًا وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ

“Yakûb oğullarına; ben vefat edip gittikten sonra kime ibadet edeceksiniz? Diye sorduğunda, “ Bizler senin ataların olan İbrahim, İsmail ve İshak’ın ilahı, tek ilah olan

Allah'a ibadet edeceğiz, bizler sadece Allah'a teslim olduk" demişlerdir." (*el-Bakara* 2/133)

Son nefesine kadar onlara hakkı tavsiye etmekten vazgeçmemiş, her zaman iyi ve doğru kullardan olmalarını, Allah yolundan ayrılmamalarını istemiştir. Evlatları da bu hususta kendisine söz vermişlerdir. Evlatlarına ne denli düşkün olduğu burada da görülmektedir. Son nefesinde olsa dahi onlara öğüt vermekten geri durmamış, bulunmuş oldukları zamana kadar Allah yolunda istikamet üzere geldikleri gibi, sonrası hakkında da kendilerinden söz almıştır. Bu ayet vefatından sonra da evlatlarını düşündüğünün ve hak üzere olmaları için çabaladığının da önemli emarelerindedir.

3.2. Lokmân (a.s) ve Oğlu

Mekke döneminde nazil olan Lokmân sûresi Kur'an-ı Kerim'in 31. sırasında yer almakta ve 34 ayetten oluşmaktadır. Bazı ayetlerin Medine döneminde nazil olduğu söylene de bu ifadelerin zayıf olduğu bildirilmektedir. Sûreyi muhteviyat bakımından bölümlere ayırmak mümkündür. İlk bölümde Kur'an-ı Kerim'in insanlar için hidayet, rahmet ve hikmet kaynağı olduğu ve bu kaynağa riayet edenlerin özellikleri ele alınmıştır. İkinci bölümde Lokmân (a.s)'ye Allah'ın bahsettiği hikmetten ve oğluna verdiği öğütlerden bahsedilmektedir. Konumuzla ilgili olması hasebiyle bu bölüm sûrenin detaylandırılacak kısmını oluşturmaktadır. Üçüncü bölümde Allah'ın beşeriyete vermiş olduğu nimetler ile O'nun ulûhiyetine yönelik açıklamalar, dördüncü bölümde ise kıyamet vakti geldiğinde hiç kimsenin birbirine faydasının dokunmayacağı ifadelerine yer verilmiştir. Mü'min kulların dünya hayatının aldaticılığından kendilerini muhafaza etmeleri ve Allah'ın kusursuzluğunu öz biçimde ifade eden açıklamalarla sûre sona ermiştir (Üzüm, " Lokmân Sûresi" 2003, 27/209-210).

Kur'an-ı Kerim'de kendisine değer verilen örnek kişiliklerden biri olarak zikredilir Lokmân (a.s). Sûre kendisiyle müsemma kılınmış, böylelikle Allah Teâlâ tarafından adı ve evladına yapmış olduğu öğütleri Kur'an-ı Kerim ile ölümsüzleştirilmiş ve herkese örnek bir şahsiyet olarak gösterilmiştir (Güngör, 1996, 35/167). Peygamber olup olmama konusu ihtilafli olan Lokmân (a.s) hakîm (hikmet içeren sözlere sahip olan kişi) ve salih bir zât olarak zikredilmektedir. Kendisinin aynı zamanda Hz.Dâvud'un döneminde yaşamış olduğu da rivayet olunmaktadır (Çanga, "لقمان" mad. 585).

Sûrenin ikinci kısmı olarak nitelendirebileceğimiz bölümde Lokmân (a.s)’nin oğluna vermiş olduğu öğütler dikkat çekmektedir. Kur’an-ı Kerim’de sevgi ifadeleri olarak zikredilen kelimeleri sarf etmesi (es-Suyûtî, 1987, 2/93), bunları söylerken kullanmış olduğu üslup, telaffuzdaki incelik, tavsiyelerinde ele aldığı konular biz ebeveynler için büyük önem arz etmektedir.

وَإِذْ قَالَ لُقْمَانُ لِابْنِهِ وَهُوَ يَعِظُهُ يَا بُنَيَّ لَا تُشْرِكْ بِاللَّهِ إِنَّ الشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ

“Hani Lokmân evlâdına öğüt vererek; Ey yavrucuğum, sakın ola ki Allah’a şirk koşma. Çünkü şirk zulmün en büyüğüdür, demişti.” (Lokmân 31/13)

Lokmân (a.s)’nin evlâdına yapmış olduğu ilk öğütleri manidardır. Bir ebeveynin çocuğuna nasihat verirken ilk olarak Allah’ın varlığı, birliği ve O’na şirk koşma hususunda tedbirli olunması konusu (er-Râzî, 2002, 18/155) evvela evlada nasihat olarak verilecek şeylerin en başının tevhid olmasına dikkat çekmek içindir.

Nasihatlerine başlarken kullanmış olduğu “يا بُنَيَّ” ifadeleri, evladına karşı şefkat ve merhamet ile yaklaşması, sonrasında devam eden ayetlerde de bu ifadesini sürekli tekrar etmesi, evladına karşı beslemiş olduğu sevgi ve muhabbetin bir yansımasıdır (Duman, 1991, 27(3) 111). Bu şekilde ifade edilmeye başlanan her söylem çocuğun kalbinde derin izler bırakacak ve yaşamı boyunca her hatırına geldiğinde de yüzünde bir tebessüme vesile olacaktır.

Sonrasında devam eden ayetlerde anne babaya itaat konusu ele alınmıştır. Lokmân (a.s)’nin dilinden dökülen bu ifadelerle (Karaman vd., 2007, 4/337) birlikte konu üzerinde ne denli hassas davranılması gerektiği ve ebeveyne karşı itaatsizliğin sadece hangi durumda olabileceği konusu net söylemlerle ele alınmıştır¹¹ (Lokmân 31/14-15). Ebeveyne itaat mevzusunun ardından Lokmân (a.s) evladına karşı yapmış olduğu nasihatlerine devam etmektedir.

يَا بُنَيَّ إِنَّهَا إِنْ تَكُ مِنْ خَرْدَلٍ فَتَكُنْ فِي صَخْرَةٍ أَوْ فِي السَّمَوَاتِ أَوْ فِي الْأَرْضِ يَأْتِ بِهَا اللَّهُ
إِنَّ اللَّهَ لَطِيفٌ خَبِيرٌ

“Ey yavrucuğum! İyilik veya kötülük hususunda olsun, yaptığın bir iş hardal tanesi ağırlığınca dahi olsa ve bu bir kaya parçasının içerisinde veya yer ile göğün derinlikleri

¹¹ Konu ile ilgili ifade edilen ayetler çalışmamızın 1. Bölümünde detaylı olarak ele alınmıştır. (bkz 2.6. Çocuğun Anne-Babasına Karşı Sorumlulukları ss. 24-27)

içerisinde de olsa Allah yine de karşılığını sana verecektir. Şüphesiz Allah her şeyi en incesine kadar görmekte ve her şeyden haberdar olmaktadır.” (Lokmân 31/16)

Rivayete göre evladı Lokmân (a.s)’ye denizin dibinde bulunan bir şey hakkında soru yönelmiş ve Allah’ın bunu bilip bilemeyeceğini sormuştur. Oda bu konuya Allah’ın gizli-açık her şeyi bilebileceği ile mukabele etmiştir (ez-Zemahşerî, 2018, 5/278). Bir ebeveyn olarak evladının hatırına gizli olarak yaptığı şeylerin üzerinin örtülü kalabileceği düşüncesinin geldiğinin (er-Râzî, 2002, 18/157) farkına varmıştır. Bunun üzerine de kendisine ayette geçen söylemlerle konuyu ifade etmiştir. Lokmân (a.s)’nin bu anlatımı gerçekleştirirken kullanmış olduğu ifadeler Allah’ın ilminin inceliği, ilâhî kudretinin engin oluşu ve hesap noktasındaki adaletinin en güzel şekilde tasavvur edilmesine bir örnektir (Kutub, t.y., 11/473).

İyilik veya kötülük mesabesinde yapılan her hangi bir iş bakıldığında bir hardal tanesi gibi sembolik bir şey olsa, bu ufaklığı ile bir kaya parçasının en dip noktalarında veya ulvî ve süflî bir âlemdeki bir mekânda dahi olsa yüce Allah kıyamet günü onu alır, o kişinin önüne getirir ve de muhakkak o yaptığı şeyle hesaba çeker (ez-Zemahşerî, 2018, 5/276). Zira Allah her şeyi en ince ayrıntısına kadar bilen, her şeyden haberdar ve kullarına karşı çokça lütufkâr olandır. Bununla birlikte Allah’ın gözetimi altında olunduğu bilincini zihinlerde canlı tutmak, mümkün mertebe O’na itaate teşvik etmek, büyük küçük fark etmeksizin her türlü çirkin davranıştan sakındırmak maksadıyla da bu açıklamalar yapılmıştır (es-Sa’dî, 2014, 4/95)

Lokmân (a.s) keskin zekâsı ile evladının zihninden geçirmiş olduğu düşüncenin farkına varmış fakat ona karşı sert bir üslup kullanmamıştır. Bir baba olarak kullanabileceği en yumuşak ve latif bir söylemle evladına yaklaşmış, ona karşı “ey yavrucuğum” hitabını kullanmıştır. Bu hitapla birlikte de yanlış bir düşünceye kapılmış veya hatalı bir eylem gerçekleştirmiş olan evlada karşı nasıl davranılması gerektiğini bizlere örnekle göstermiştir.

يَا بُنَيَّ أَقِمِ الصَّلَاةَ وَأْمُرْ بِالْمَعْرُوفِ وَانْهَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَأَصْبِرْ عَلَىٰ مَا أَصَابَكَ إِنَّ ذَٰلِكَ مِنْ عَزْمِ الْأُمُورِ

“Ey oğulcuğum! Namazını dosdoğru ikame edip, iyiliği emredip kötü olandan men et. Musibetlere karşı da sabırlı ol, muhakkak ki bunlar kararlılık gerektiren şeylerdendir.” (Lokmân 31/17)

Lokmân (a.s) evladına karşı yine aynı güzel hitabıyla devam etmiştir öğütlerini vermeye. Ayeti bölümler halinde ifade etmek gerekirse ilk önce Allah’ın ilmi ve kudreti ile evladını

önce şirkten men etmiş, bu hususta dikkatli olmasını tavsiye etmiş ve sonrasında da tevhid konusunda lazım gelenleri sıralamıştır ki bunların ilki namazdır. Namaz ihlâs ile birlikte ve sadece Allah rızası için yapılan ve geçmiş ümmetlerin de yerine getirmiş olduğu bir ibadettir (er-Râzî, 2002, 18/159). Devamındaki kısımda emr-i bil ma'ruf ve nehy-i anil münker konusu vardır. İnsanları Allah'a isyan etmelerinden ve haramları işlemelerinden uzaklaştırır. Allah rızasını kazanmak için yapmış olduğun bu tebliğde insanlar tarafından göreceğin eziyetlere karşı da sabırlı ol. Kişinin iyiliği emredip kötülükten alıkoymuş olduğu takdirde karşı taraftan bir takım zorluklarla karşılaşması ihtimali yüksektir. Bu konuda nefse zor gelen bir durum olduğundan yüce Allah sabır ile karşılık verilmesini istemiştir (es-Sa'dî, 2014, 4/95). Zira kişinin göstermiş olduğu sabır kendisi için mükâfata vesile olacak şeylerdendir (et-Taberî, 1996, 5/437; en-Nesefî, t.y., 5/269). Lokmân (a.s) oğlundan yapmasını istediği şeyler konusunda yine önsezilerini dile getirmiştir. Oğlunun yapacağı şeyler kolay olmayacaktır ve yaptığı takdirde insanlar tarafından ezaya düşer olacağından ondan güzelce sabretmesini istemiştir (İbn-Kesîr, 1990, 4/1899).

Kişinin latif ve itaatkâr bir kul olduğunu ifade eden örnek davranışlar sıralanmıştır aslında ayet-i kerimede. “Namaz” Allah'a karşı yerine getirilmesi gereken bir kulluk görevi, “iyiliği emredip kötülükten alıkoymak” kulluğun gerektirdiği toplumsal bir sorumluluk, “sabır” ise maddi, manevi ve etraftan gelebilecek sıkıntı ve musibetlere karşı metanetle yaklaşma, bunların birer imtihan olduğu bilincini yansıtmaktadır (Karaman vd., 2007, 4/339).

Ayetin son kısmında öncesinde ifade edilen durumların hepsi, kararlılıkla devam edilmesi ve üzerinde ehemmiyetle durulması gereken konulardır. Bütün bunları imtina etmeden yerine getirecek olanlar da her konuda azimli davranan ve mücadele eden kullar olacaklardır (es-Sa'dî, 2014, 4/96).

وَلَا تُصَعِّرْ خَدَّكَ لِلنَّاسِ وَلَا تَمْشِ فِي الْأَرْضِ مَرَحًا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ كُلَّ مُخْتَالٍ فَخُورٍ

“İnsanları küçümseyerek onlardan yüz çevirme, arzda yürürken böbürlenme. Şüphesiz ki Allah kendini beğenen ve övünüp duranları sevmez.” (Lokmân 31/18)

Lokmân (a.s) nasihatlerine devam ederken toplum içerisinde dikkat edilmesi gereken hususlara da değinmiştir. Bunu yapmaktaki sebebiyet ise önceki ayette ifade edilenlerle birlikte evladının kâmilâne bir kişi olması ve etrafındakileri de bu konuda kemâle erdirmesidir. Bunları yaptığında başkalarına karşı kibirlenebileceğinden ve kâmil kişi olması hasebiyle böbürlenebileceği endişesine kapıldığından ayette geçen ifadeleri

evladına yöneltmiştir Lokmân (a.s) (er-Râzî, 2002, 18/160). Ayetin son kısmında da kendi nefisini büyük gören, hâl ve tavırlarıyla büyüklük taslayan ve sözleriyle de bunu gösteren kimselerin Allah'ın nazarında sevilmeyenler olduğu vurgulanmıştır (es-Sa'dî, 2014, 4/96).

وَأَقْصِدْ فِي مَثْبُوكِ وَأَغْضُضْ مِنْ صَوْتِكَ إِنَّ أَنْكَرَ الْأَصْوَاتِ لَصَوْتُ الْحَمِيرِ

“Yürüyüşünde itidalli ol, sesini ölçülü kullan, şüphesiz seslerin en çirkin olanı merkeplerin sesidir.” (Lokmân 31/19)

Lokmân (a.s) oğluna yürüyüş ve konuşma hususunda da nasihatler vermiştir. Çünkü bu iki konu çok basit olarak görülse de insanın kişiliği hakkında birçok ipuçları vermektedir. Dünya hayatında yaşananlar ve elde edilenler insanın bu iki davranışına etki etmektedir. Lokmân (a.s)'de oğluna bu durumlardan kaçınması, gösteriştan uzak, tevazu içerisinde, asalet sahibi, herhangi bir kibir ve böbürlenmeden uzak bir eda ile yürümesini tavsiye etmiştir (el-Mevdûdî, 1996, 4/332). Ayette konuşurken ses tonuna dikkat edilmesi konusuna da değinilmiştir. Konuşurken sesi ölçülü kullanmak konuşmada güven ve emniyeti tesis etmektedir (Kutub, t.y., 11/475). Bulunulan duruma göre sesin ayarlanması, ölçüsüne dikkat edilmesi hem toplumsal bir kuraldır hem de karşımızdaki insana vermiş olduğumuz değeri ortaya çıkaran önemli bir unsurdur. Bu konularda dikkat etmeyen kişilerin Kur'an terbiyesi ile eğitim görmediği ve Hz. Peygamber'in sünneti ile şekillenmeyip yeteri derecede İslam kültürü ile bezenmediği de düşünülebilmektedir (Demirci, 2018, s. 139). Devamında ise seslerin en kabîh olanının merkep sesi olduğu da eklenmiştir. Bir kişinin başka bir kimsenin gözünü korkutmak, onu küçümsemek veya sindirmek adına sesini yükseltmesi olarak da değerlendirilmiştir (el-Mevdûdî, 1996 4/332). Gereksiz olarak ses yükseltilmesi yine toplum olarak hoş karşılanmadığı gibi Allah nazarında da hoş gitmeyen davranışlar arasında olmuştur. Merkep sesi olarak ifade edilmesi de, toplum içerisinde kullanılagelen haliyle merkebin şeytanı gördüğü zaman diliminde sesini yükselterek bağırması olmuştur.

Bu ayet ile birlikte Lokmân (a.s)'nin oğluna yapmış olduğu nasihatleri tamamlanmıştır. Yapılan öğütleri sıraladığımızda îtikâdî hususlar ilk başta yer almış, sonrasında salih amel, emr-i bil ma'ruf ve nehyi anil münker ve adab-ı muaşeret konuları gelmektedir. Bir ebeveyn olarak evladına vermiş olduğu bu öğütler süresi olmayan genel-geçer kurallar arasında da yerini almıştır. Hem İslam kültüründe hem de gelenek-görenekler çerçevesinde konuyu değerlendirdiğimizde, zikredilen ifadelerin hepsi altın niteliğinde olup

büyüklerimiz tarafından günlük söylemlerde çokça kullanılmaktadır. Özellikle geniş aile olarak yaşamına devam eden kitlelerde buna çok daha fazla rastlanmaktadır.

Ayetlerin yorumlamaları yapılırken şahit olduğumuz bir açıklama dikkat edilmesi gereken önemli noktalardan birini daha bizlere bildirmektedir. İfadelere göre Lokmân (a.s.)'nin oğlu müşriktir. O'da İslam dini ile müşerref oluncaya kadar oğluna nasihat vermekten geri durmamış ve bunu sürekli olarak devam ettirmiştir (er-Râzî, 2002, 18/159). Ayet başlangıçlarının hemen hemen hepsinde “Ey yavrucuğum, ey oğulcuğum” ifadeleri kullanılmıştır. İslam dinine mensup olmayan evlada karşı kullanılan bu üslup şüphesiz onun kalbini İslam'a daha da fazla ısındırmış ve yakınlaştırmıştır. Bu şekilde söylenen her bir kelime, verilen her bir öğüt evladın zihninde sürekli olarak canlı kalacaktır. Nasihatler gündelik hayata uyarlanmaya başlayınca da tebessüm ettirecek güzellikler gün yüzüne çıkacak ve yapılan her bir hatada ebeveynin uyarıları tekrar tekrar hatırlanacaktır. Verilmek istenen mesaj çok açıktır aslında. Hangi durumda olursa olsun evlada karşı kullanmamız gereken hitap mütebessim bir çehre ve onu cezbedecek kelimeler ile birlikte olmalıdır.

3.3. Çocuk Ve Baba Olarak Hz. İbrâhim

Kur'an-ı Kerim'de şahsından en fazla bahsedilen ülü'l-azm peygamberlerinden biri de Hz. İbrahim'dir. Kur'an-ı Kerim'in 14. sûresine ismi verilmiş olmakla birlikte kendisi ile ilgili zikredilen ayetler farklı farklı sûrelerde ihtiyaca binaen ele alınmıştır. Bu ayet-i kerimelerde Hz. İbrahim'in öğretilerinin ana unsurları ve özellikleri, inanç tarihçesindeki yeri, tebliğde kullanmış olduğu yöntemleri ve faaliyetleri, şahsiyetinin dini, ahlaki ve ailevi yönleri tanıtılmış ve bu hususlarla ilgili olarak yaşamından kesitlere yer verilmiştir (Harman, “İbrâhim” 2000, 21/269).

Allah'ın “kullarım arasından hakkıyla şükürde bulunanlar pek azdır” (*Sebe' 34/13*) ayeti gereğince O'na şükürün zor bir iş olduğuna dikkat çekilmiş ve yüce Allah şükretmelerinden dolayı da sadece iki dostunu övmüştür (el-İsfahanî, 2010, s. 560). “Allah'ın nimetlerine şükrederdi ve Allah onu seçkinlerden kılmıştı” (*Nahl 16/121*) ifadeleriyle de övgüye mazhar kılınan peygamberlerden birinin Hz. İbrâhim olduğu beyan edilmiştir. Yine Kur'an-ı Kerim'de Hz. İbrâhim için Allah'ın kendisini dost edindiği (*Nisa 4/125*), fitraten ağır başlı, yumuşak ruhlu biri olduğu ve kendini Allah'a vermiş olduğu (*el-Hûd, 11/75*) ifadeleri de yer almaktadır.

Hiz. İbrâhim, gelmiş olduğu toplum içerisinde en kıymetli görevi olan tevhid mücadelesini hem bulunduğu topluma hem de ailesine karşı gerçekleştirmiştir (Yılmaz, 2018, s. 28). Ayet-i kerimelerde bir evlat olarak babası ile olan ilişkileri ve ebeveyn olarak da evlatları ile olan ilişkilerinden bahsedilmektedir. Konumuz sebebiyle de her iki husus bizler için oldukça büyük önem arz etmektedir.

Hiz. İbrâhim'in hayat hikâyesi öyküleştirilmiş olarak halk arasında oldukça vâkıf olunan bir konudur. Küçüklük yaşlarından itibaren nineler, dedeler tarafından torunlara anlatılan Hiz. İbrâhim, Allah'ı araması ve onu bulana kadar geçirmiş olduğu dönemler, Nemrut'un ateşinden kurtulması gibi konularla çokça zikredilmektedir.

Hiz. İbrâhim tevhid çağrısına aile efradı ile başlamış ve ayet-i kerimelerde de açık bir şekilde bu çağrının direk babasına karşı yapıldığı görülmektedir.

إِذْ قَالَ لِأَبِيهِ يَا أَبَتِ لِمَ تَعْبُدُ مَا لَا يَسْمَعُ وَلَا يُبْصِرُ وَلَا يُغْنِي عَنْكَ شَيْئاً

“Bir vakit babasına demişti ki: Ey Babacığım! Seni duyamayan, göremeyen ve saba hiçbir şekilde fayda sağlamayan şeylere neden tapıyorsun?” (*el-Meryem 19/42*)

يَا أَبَتِ إِنِّي قَدْ جَاءَنِي مِنَ الْعِلْمِ مَا لَمْ يَأْتِكَ فَاتَّبِعْنِي أَهْدِكَ صِرَاطاً سَوِيّاً

“Ey Babacığım! Sana gelmiş olmayan bir bilgi şüphesiz ki bana geldi, bu sebepten bana uy ki seni, düz olan bir yola çıkarayım.” (*el-Meryem 19/43*)

يَا أَبَتِ لَا تَعْبُدِ الشَّيْطَانَ إِنَّ الشَّيْطَانَ كَانَ لِلرَّحْمَنِ عَصِيّاً

“Ey Babacığım! Şeytana kulluk yapma. Zira şeytan çokça merhametli olan Allah'a isyan edenlerden olmuştur.” (*el-Meryem 19/44*)

يَا أَبَتِ إِنِّي أَخَافُ أَنْ يَمَسَّكَ عَذَابٌ مِنَ الرَّحْمَنِ فَتَكُونَ لِلشَّيْطَانِ وَلِيّاً

“Ey Babacığım! Senin Allah'ın azabına uğramandan ve şeytanın yandaşı olmandan korkmaktayım.” (*el-Meryem 19/45*)

Ayetler ardı ardına Hiz. İbrâhim'in babasına yönelmiş olduğu hitapları barındırmaktadır. İlk dikkat çeken hususlardan biri babasına karşı konuşmasına başlarken kullanmış olduğu “Ey Babacığım” ifadeleridir. Hiz. İbrahim, babasına gitmekte olduğu yolun sapkın ve yanlış olduğunu anlatmaya çalışarak onu hak yola davet etmiştir (*el-Beydâvî, 2011, 3/357*). Hiz. İbâhim içerisinde bulunmuş olduğu büyük günah hususunda babasına öğüt vermek, nasihat etmek istemiştir. Bunu yaparken de sözlerin en ince, naif, güzel olanlarını dengeli bir şekilde sıralamış, titiz ve zarif olan ifadeleri seçmiş, tüm bunlarla birlikte yumuşaklık,

lütuf, güzel ahlak, edep, incelik gibi muamelatı kelimelerinde barındırarak, güzelleştirmiş olduğu cümleleri ile Allah'ın öğüdü doğrultusunda ona nasihatlerini sıralamıştır (ez-Zemahşerî, 2018, 4/184).

Hız. İbrâhim babasına hitaben öğütlerini söylemeye başladığında bunu şefkat ve merhamet içerisinde, gayet nazik bir dille ifade etmiştir. Ebeveynini içerisinde bulunmuş olduğu hâl dolayısıyla asla cehaletle suçlamamış, konuyu anlatmaya çalışırken de kendisini yüksek ilim mertebesinden biri olarak da ifade etmemiştir (et- ,Taberî, 1996, 5/413; ez-Zemahşerî, 2018, 4/186; es-Sa'dî, 2014, 3/209). Bunları dile getirirken yaşça her ne kadar babasında küçük olup, tecrübe sahibi olmasa da Allah'ın kendisine yardımı ile bunlara vâkıf olduğunu, bu sebeple Allah'ın kendisine göstermiş olduğu yoldan gitmesini istemektedir (Kutub, t.y., 9/515). Bunun üzerine “bana, sana gelmiş olmayan bir ilim geldi” ifadelerini ekleyerek babasına bunu anlatmaya çalışmaktadır. Bu bilgi bende olduğundan bundan yüksünme, biz birlikte bir yolda ilerlemekteyiz ve o yolu aydınlatacak meşale bana verildi, bana uymaktan çekinme ki böylelikle seni şaşırarak yolunu kaybetmekten koruyabileyim (ez-Zemahşerî, 2018, 4/186) açıklamaları ile de ifadelerindeki inceliği devam ettirerek babasını kırmadan konuyu izah etmeye çalışmıştır.

44. ayette babasına karşı yaptığı “şeytana kulluk etme” yani onun emrettiği küfre ve isyankârlıklara itaat etme (el-Cevzî, 2009, 4/123) ikazı zikredilmektedir. Hız. İbrahim kerih olarak gördüğü bu davranıştan sonra sebebini de açıklamıştır. “Çünkü şeytan Rahman'ın buyruğuna asi olmuştur” beyanıyla hem Allah'a isyan ettiğini hem de ona itaat edenin de asi olacağını vurgulamış ve her şekilde de kaybedenlerden olacağını eklemiştir (el-Beydâvî, 2011, 3/359). Sonraki gelen ayette de devam eden nasihatleriyle son dokunuşları yapmıştır Hız. İbrâhim. Babasını kötü bir sonla, başına gelecek vebal ve cezalar ile korkutmuş lakin bunları yaparken de edepten ve nezaketten uzak durmamıştır. Cezanın muhakkak geleceğini ve azaba duçar olacağını direk söylemekten kaçınmış onun yerine “azaba uğramandan korkarım” ifadelerine yer vermiştir (ez-Zemahşerî, 2018, 4/186).

Hız. İbrahim ebeveynine karşı dört farklı nasihatte bulunmuştur. Bunların her birinin başında “Babacığım” telaffuzu zikredilmiş ve böylelikle ona yaklaşmak isteyerek onun şefkatini ortaya çıkarmak istenmiştir (ez-Zemahşerî, 2018, 4/188). Ayetlerin sıralanışına bakıldığında ne kadar güzel ve ahenk içerisinde ifade edildiği açıkça görülmektedir. Zira İbrâhim (a.s) babasına ilk olarak soru sormakla işe başlamıştır. Sormuş olduğu soru ile öncelikle onun kendi ağzından yaptığı hatasını dile dökmesine teşvik etmek istemiş ve hatalı olduğu hususta bir uyanış yaşamasını ümit etmiştir (ez-Zemahşerî, 2018, 4/184).

Onu putlara ibadetten alıkoyacak bahislere dikkat çekmiş, taklidi bırakarak istidlal ve tefekkür yoluna tâbi olmasını isteyerek akli olarak şeytanın yolunda ilerlemenin uygunsuz olduğuna işaret etmiş ve son olarak da gayet veciz bir dille tehdit ile konuyu nihayete erdirmiştir. Son cümlelerinde kullanmış olduğu “Senin için korkuyorum” ifadeleri yüreğinin ebeveyni yararına olacak iyi şeylere ne denli ilgili olduğunu gösterir niteliktedir. Bununla ilgili olarak yapılan açıklamalarda bu konunun Allah Teâlâ’nın “Anne-babanıza da iyilikte bulunun” (*el-İsrâ 17/23*) ayeti kerimesine istinaden babalık hakkının ödenmesi adına olduğu da ifade edilmiştir. Zira ebeveyni hak yoluna sevk edebilmek ona karşı yapılabilecek en güzel ve büyük iyiliktir (er-Râzî, 1993, 15/360)

Hz. İbrâhim ebeveynine karşı yapmış olduğu nasihatlerini sonlandırdıktan sonra elbette ki tarafına yöneltilen cevaplar olacaktır. Devam eden ayetlerde bu cevaplar ve yine Hz. İbrâhim’in en latif haliyle yapmış olduğu karşılımlar vardır.

قَالَ أَرَأَيْتُ أَنْتَ عَنِ الْهَيْبَةِ يَا إِبْرَاهِيمَ لَئِنْ لَمْ تَنْتَهَ لِأَرْجُمَتَكَ وَاهْجُرْنِي مَلِيًّا

“Ey İbrâhim! Sen benim ilahlarımdan yüz mü çevirmektesin? Eğer bu tutumundan caymazsan and olsun ki seni taşılayacağım! Bir süre benden uzak dur!” (*el Meryem 19/46*)

İbrahim (a.s)’nin babasına nasihatlerine başladığı ilk ayetten itibaren kullanmış olduğu üslubu gayet ince, naif ve kibar bir şekilde olmuştur. Her ayet başlangıcında “Ey Babacığım” hitabı yapılmış ve kabalıktan uzak, ebeveynin yüreğini yumuşatmasına mukabil sevecen bir eda ile söylenmiştir bu ifadeler. Lakin babasının ona yapmış olduğu mukabele çok farklı olmuştur. Ey Babacığım telaffuzuna karşılık yavrucuğum, oğulcuğum değil de İbrâhim diyerek bir seslenişle karşılaşmıştır.¹² Bir ebeveyn olarak evladının kendisine yapmış olduğu davetine verdiği karşılık, çağrının onun nazarında bir fayda sağlamamasından kaynaklanmaktadır. Yapılan putlarıyla böbürlenerek onlara sırtını çevirdiği için de oğlunu kınamıştır (es-Sa’dî, 2014, 3/210). Oğlunun yapmış olduğu bu çağrıyı kötü bir hâl olarak niteleyen babası, bu konuda ısrarcı olmaya devam ettiğinde de onu öldüreceği hususunda uyarısını yapmış ve eğer yaşamına devam etmek istemekteyse de kendisinden uzaklaşmasını ve uzunca bir müddet yanına uğramamasını dile getirmiştir (Kutub, t.y., 9/516).

Bir evladın ebeveyninin iyiliği, salahiyyete ermesi ve doğru yolda olan kullardan olabilmesi için sarf ettiği sözler ve ebeveyninin ona olan mukabelesi bahsi geçen ayetlerde

¹² Bkz. el-Beydâvî, 2011, 3/859, ez-Zemahşerî, 2018, 4/188, en-Nesefî, 6/538, er-Râzî, 1993, 15/361.

açıklanmıştır. Normal şartlarda bu şekilde bir tutumla karşılaşıldığında yetişkin veya küçük yaşta olsun bir kızgınlık emaresi görülmektedir insanlarda. Bunun sözle dışa vurumu olsun veya olmasın hal ve tavırlardan muhakkak sezinlemesi yapılabilmektedir. Lakin Hz. İbrâhim halim bir kişiliğe sahip olduğundan babasına karşı bir kızgınlık sergilememiş, iyi davranışlarına devam etmiş, edebinden, terbiyesinden, saygısından ödün vermeden yine en veciz haliyle cevap vermiştir.

قَالَ سَلَامٌ عَلَيْكَ سَأَسْتَغْفِرُ لَكَ رَبِّي إِنَّهُ كَانَ بِي حَفِيًّا

“İbrâhim, selam senin üzerine olsun, dedi. Rabbinden senin için mağfiret dileyeceğim. Zira O, bana karşı çokça lütufkârdır.” (*el-Meryem* 19/47)

وَأَعْتَزِلْكُمْ وَمَا تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَأَدْعُوا رَبِّي عَسَىٰ أَلَّا أَكُونَ بِدُعَاءِ رَبِّي شَقِيًّا

“Sizlerden ve Allah’ın dışında tapmış olduğunuz şeylerden uzaklaşıyor ve Rabbime dua ediyorum. Umuyorum ki ben Rabbime ettiğim duadan ötürü bedbaht olmam.” (*el-Meryem* 19/48)

İbrâhim (a.s) babasının vermiş olduğu cevaba binaen Allah’ın iyi kullarının takınmış olduğu kibar bir üslupla “Selam senin üzerine olsun” ifadesiyle ona mukabele etmiştir. Bu sözleriyle de aslında kendisinden ona karşı herhangi bir zararın, kabalığın, hoşuna gitmeyecek bir şeyin isabet etmeyeceğini dile getirmiş, kendisi ile ilgili müsterih olmasını söylemiştir (es-Sa’dî, 2014, 3/210). Bu ifadeler aynı zamanda bir vedalaşma selamı olmuştur (el-Beydâvî, 2011, 3/359; ez-Zemahşerî, 2018, 4/190).

Hiz. İbrâhim ebeveyninin hak yola temayül edeceğini ümit ederek onun için istiğfarda bulunacağını söylemiştir. Her ne kadar babasının yanından ayrılacak olsa da onun için hissetmiş olduğu şefkat ve merhametinin devam edeceğini gösterir nitelikte “Senin için Rabbime istiğfar edeceğim” sözleri dilinden dökülmüştür¹³ (er-Râzî, 1993, 15/365).

Hiz. İbrahim babasından ve kavminden iman noktasında ümidi kesince onları tapınmış oldukları ile baş başa bırakarak “Sizi ve putlarınızı terk ediyor ve yalnızca Rabbime duada bulunuyorum” diyerek oradan ayrılışına vurgu yapmıştır (es-Sa’dî, 2014, 3/210). Sonrasında devam eden “Umulur ki Rabbime ettiğim dualarımdan ötürü bedbaht olmam”

¹³ İbrâhim (a.s) ebeveynine karşı beslemiş olduğu sevgi sebebiyle onun azaba düşmesinden tedirgin olmuştur. Önceki ayetlerde de bu konudan bahsedilmiştir. Babası için istiğfarda bulunması hususu âlimler tarafından ele alınmış ve konunun açıklaması da yapılmıştır. (bkz. er-Râzî, 1993, 15/363-365; ez-Zemahşerî, 2018, 4/190-191) Yine konunun beyan edilmesi ve anlamlandırılması adına ayet-i kerimeler ışığında da izahatlar mevcuttur. (*et-Tevbe* 9/114, *Mümtetine* 60/4)

sözleri ile aksi bir durumun olmayacağını ümit ettiğini söylemiştir. Burada kullanmış olduğu sözleri tevazusundan dolayı söylediği ve “Rabbim’in kıyamet günü hatalarımı bağışlayacağını umarım” (*eş-Şuarâ’ 26/82*) ifadesindeki gibi olduğu da dile getirilmiştir (er-Râzî, 1993, 15/365).

Ebeveyn ile iman noktasında bir araya gelememek ve yapılan çağrılara babanın en sert şekilde mukabele etmesi, bu tutuma nazaran evladın ona olan merhametinden hiçbir şey kaybetmeden onun için dua etmesi ve ardından evladın bulunulan beldeyi terk-i diyar etmesi. İmtihan olarak baktığımızda çok zor bir süreç olmakla birlikte altında yatan sebeplere ve açılımlara dikkat ettiğimizde evlat açısından ibretlik konuların edebi bir biçimde ifade edilmesi söz konusudur. Ebeveyn-evlat ilişkisinde baba tarafından kabul görülmesi dahi evladın ona karşı sergilemesi gereken tutum, davranış ve söylemler en güzel şekilde dile getirilmiş ve her evlat tarafından yapılması gerekenler gayet muntazam bir üslupla anlatılmıştır. Evlat olarak İbrâhim (a.s) ile ilgili konular ele alındıktan sonra bir ebeveyn olarak da Kur’an-i ifadeleri irdelemek bizlere oldukça güzel katkılar sağlayacaktır.

İbrâhim (a.s) babası ve beraberindeki kavmini iman noktasındaki ayrılıkları dolayısıyla onların buldukları diyardan ehli ile birlikte ayrılmıştı. Varmış oldukları yeni memleketlerinde yüce Allah kendilerine izzeti ikramda bulunmuş, mal ve servet bakımından onlara bolluk, bereket vermiştir (Köksal,2016, 1/168). Yaşlarının ileri olmasına nazaran bir evladı olmaması üzerine Hz. İbrâhim (*el-Hicr 15/54, el-Hûd 11/72*) yüce Allah’tan kendilerine salih bir evlat bağışlaması niyazında bulunmuştur (*es-Saffât 37/100*). Bunun üzerine azametinden sual olunmayan Allah Teâlâ Hz. İbrâhim’i ve eşini ileri yaşlarda olmalarına nazaran evlat ile müjdelemiştir.¹⁴

رَبِّ هَبْ لِي مِنَ الصَّالِحِينَ

“Rabbim! Bana Salih kimselerden olacak bir evlat nasip eyle.” (*es-Sâffât 37/100*)

فَبَشِّرْ نَاهُ بِغُلَامٍ حَلِيمٍ

“Bunun üzerine kendisini halim bir evlat ile müjdeledik.” (*es-Sâffât 23/101*)

Hz. İbrâhim ve kavmi arasında zuhur eden olaylar üzerine kendisinin ateşe atılma olayı vuku bulduktan ve Allah Teâlâ’nın “Biz onu ve Lût’u kurtararak onları içerisinde bütün

¹⁴ Bkz. *Sâffât 37/101, Ankebût 29/31, Hûd 11/69, Hicr 15/53, Meryem 19/49.*

kâinata bereket vermiş olduğumuz beldeye ulaştırdık” (*el-Enbiyâ 17/51-71*) ifadeleriyle buldukları memleketten uzaklaşmaları anlatılmıştır. İbrâhim (a.s) yanında eşi Sâre validemiz ve Lût dışında başka hiç kimse olmadan orayı terk etmek durumunda kalmışlardır (*el-Mevdûdî, 1996, 5/27*).

İbrâhim (a.s) Allah’tan evlat niyazını kavminden umudunu yitirip, hayra dair onlardan bir şey göremeyeceği kanaatine vardığında dile getirmiştir. Hicret esnasında teselli olması , (*el-Mevdûdî, 1996, 5/27*) süreceği yaşam ve ölümü sonrasında kendisine faydası olacak halîm bir evladı olması için dualarını etmiştir. Nitekim sonrasında yüce Allah Hz. İbrâhim’i evlat ile müjdelemiştir. Fakat bu sevindirici haberin üzerine evlada sahip olmanın hemen gerçekleşmediği “İhtiyarlık zamanlarımda bana İsmail ve İshâk’ı lütfeden Allah’a hamdü senalar olsun. Şüphesiz Rabbim duaları duyandır.” (*İbrâhim 14/39*) ayet-i kerimesine binaen ilerleyen zamanlarda olduğu ifadeleri açıklamalarda zikredilmiştir (*el-Mevdûdî, 1996, 5/27*).

Hz. İbrâhim yüce Allah’tan “salihlerden olacak bir evlat bağışla” niyazında bulunmuştur. Etmiş olduğu bu duanın birkaç güzelliği bünyesinde barındırdığı da söylenmektedir. Doğacak evladın erkek olacağı, yetişkinlik zamanlarına geleceği ve hâlîm bir kişilikte olacağı ihtiva ettiği manalardandır. Hz. İbrâhim’in Kur’an-ı Kerim’de halîm bir kişilik olarak ifade edilmesi (*et-Tevbe 9/114; el-Hûd 11/75*) üzerine, kendisine ihsan edilecek olan evladın da babası gibi halîm, izzet ve şeref noktasında da babasının yerini doldurabilecek özelliklerle bezenmiş olacağı da ayetlerle ilgili yapılmış olan açıklamalar arasında yer almıştır (*er-Râzî, 2002, 18/623*).

فَلَمَّا بَلَغَ مَعَهُ السَّعْيَ قَالَ يَا بُنَيَّ إِنِّي أَرَى فِي الْمَنَامِ أَنِّي أَذْبَحُكَ فَانظُرْ مَاذَا تَرَى قَالَ يَا آبَتِ افْعَلْ مَا تُؤْمَرُ
سَتَجِدُنِي إِنْ شَاءَ اللَّهُ مِنَ الصَّابِرِينَ

“Ebeveyni ile birlikte gezip dolaşacak zamana ulaşıncaya; Ey Yavrucuğum, rüyamda seni boğazladığımı görüyorum, düşündüğünde bu konuda sen ne dersin? O da; Ey babacığım sen ne ile emrolunduysan onu yap, inşallah sen benim sabredenlerden olduğumu göreceksin.” (*es-Sâffât 37/102*)

Hz. İbrahim Allah’a niyazı sonucu bir erkek evlada sahip olmuştur. Bu çocuk âlimlerin çoğunluğu tarafından kabul görmüş ifade ile İsmail (a.s)’dir ve kendisinin de ilk erkek

çocuğu olmuştur.¹⁵ Yüce Allah dualarına icabet etmiş ve ona kendisi gibi halîm bir oğul nasip etmiştir. Bir ebeveyn için dünya hayatının süsü olarak nitelendirilen evlada sahip olmak oldukça sevinç uyandıran bir durumdur.

İsmail (a.s) yürüyüp ebeveynleri tarafından sevginin çokça hissettirileceği, terbiye konusunda meşakkatin ortadan kalktığı ve babasına yardımcı olabileceği bir yaşa yetişmiştir (es-Sa'dî, 2014, 4/314). Allah'ın hilm sahibi olarak nitelendirmiş olduğu bu çocuğun bezediği özelliklerle birlikte ayetin devamında bahsi geçecek imtihana karşı verdiği cevap, kuvvet ve cesaret ile birlikte gönül genişliği ve harikulade bir yapıda oluşu cereyan etmiş olacaktır (er-Râzî, 2002, 18/625).

İbrahim (a.s) rüyasında evladını boğazladığını görmüş ve bu konu üç gün üst üste devam etmiştir. O bu konunun şeytani mi yoksa Rahmani bir durum mu olduğu hususunda gün içerisinde çokça düşünmüş devam eden günlerde de aynı rüyanın zuhur etmesi üzerine Allah'tan gelen bir durum olduğunu anlamış ve bu durumu yerine getirmeye karar vermiştir (en-Neseffî, t.y., 8/590). Yine konu ile ilgili olarak, melekler tarafından Hz. İbrâhim'e bir evladı olacağı müjdesi verildiği zaman o "O halde Rabbe kurban olsun" ifadelerini kullanmıştır. Bunun üzerine İsmail (a.s) belirli bir zamana ulaşınca kendisine "Söylemiş olduğun nezrini ifa et" denilmiştir (ez-Zemahşerî, 2018, 5/740).

Hz. İbrâhim bu konuyla ilgili olarak oğluna ilk beyanı yapmış ve ardından "Bak bakalım, sen ne görüyorsun" ifadelerini kullanmıştır. Oğlunu kurban etme durumu vacip olmuşken onun bu ifadeleri kullanmasının altında yatan farklı sebeplerde vardır. Oğlunun böyle bir imtihan başına geldiğinde ne yapacağını bilmesi, evladını cesaretlendirmek istemesi, teslim olduğu zaman da evladına destek verip acısını azaltabilmek ve imtihana tâbi olmadan itaatkâr davranarak, yavrusunun sevap kazanabilmesine sebebiyet vermek içindir (el-Beydâvî, 2011, 4/415-416) ifadeleriyle bu sebepler açıklanmaktadır.

Hz. İsmail gayet sakin ve hilm sahibi kişiliği ile "Ey Babacığım, ne ile emrolunduysan onu yap, inşallah benim sabredenlerden olduğumu göreceksin" cevabını vermiştir. Verilen bu cevapta gelen emre teslim oluş ve itaat bir araya gelmiş, aynı zamanda kalbi bir rıza ve güven ile emri karşılama vardır. Babacığım gibi latif bir ifade ile korkudan uzak, edepli ve ahlaklı bir şekilde babasına olan muhabbetini dile getirmiştir (Kutub, t.y., 12/332). İsmail (a.s) emrolunan şeyin ne denli mühim olduğunun idrakini yaşamış ve "İnşallah benim

---

¹⁵ Bkz. İbn-Kesîr, 1990, 4/2112; Karaman vd., 2007, 4/546; Kutub, (t.y), 12/330; Yazır, 1993, 6/211; es-Sa'dî, 2014, 4/313; et-Taberî, 1996, 7/94.

sabredenlerden olduğumu göreceksin” ifadeleriyle de babasına, kendini sabra hazırlamış olduğunu göstermiş ve bunun da Allah’ın dilemesi ile olacağını ifade etmiş olmuştur (es-Sa’dî, 2014, 4/314).

Bir ebeveyn olarak çok zorlu bir soruyu sormuş ve karşılığında da beklemiş olduğu cevabı almıştır Hz. İbrâhim. Bu öylesine teslimiyet içerisinde ve olgunca bir cevap olmuştur ki ebeveyninin izinden gitmekte olan halîm sıfatına sahip bir çocuğun verebileceği türden karşılama olarak ifade edilmiştir (Hadislerle İslam 6/45).

فَلَمَّا أَسْلَمَا وَتَلَّهُ لِلْجَبِينِ

“Nihayet ikisi de teslim oldu ve onu yan üzere yatırdı” (es-Sâffât 37/103)

وَنَادَيْنَاهُ أَنْ يَا إِبْرَاهِيمُ

“Ey İbrâhim diyerek ona nidada bulunduk” (es-Sâffât 37/104)

قَدْ صَدَّقْتَ الرُّءْيَا إِنَّا كَذَلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ

“Sen hakikaten rüyanı gerçekleştirmiş oldun, bizler iyi olanları işte böyle mükâfatlandırırız.” (es-Sâffât 37/105)

إِنَّ هَذَا لَهُوَ الْبَلَاءُ الْمُبِينُ

“Şüphesiz bu o ikisi için apaçık bir imtihandı.” (es-Sâffât 37/106)

وَقَدَيْنَاهُ بِذَبْحٍ عَظِيمٍ

“Ve bizde ona oğlunun canına bedel olarak irice bir kurbanlık verdi.” (es-Sâffât 37/107)

İbrâhim (a.s) hem bir nebi hem de kalbi evlâda olan muhabbeti ile çarpmakta olan sevgi ve merhamet örneği bir baba idi. Allah’ın kendilerinden istemiş olduğu bu durum karşısında ikisi de Rablerine teslim olmuşlar ve ilahi buyruğu gönül rızası ile karşılamışlardı (el-Cevzî, 2009, 5/224).

Rahmanın rızasına boyun eğerek cereyan edecek bu olayda İbrâhim (a.s) evlâdını yanı üzerine yatırdı. Bu esnada İsmail (a.s)’nin dilinden “Babacığım, yüzüme bakarak beni boğazlama, şayet öyle yaparsan merhamet hisseder ve bunu yapamayabilirsin. Ellerimi boynuma doğru yerleştir ve sonrada yüzümü yere koy” vakarla bu sözler dökülmüştür (es-Suyuti, 2012, 12/405). Bu düşünceli ifadelerden sonra İbrâhim (a.s) “Ey Yavrum, Rahman’ın emri doğrultusunda sen nede güzel bir yardımcıydın” ifadelerini kullanmıştır (er-Râzî, 2002, 18/633). Aralarında geçen bu kısa diyalogdan sonra İbrâhim (a.s) oğlunun

ifadelerini uygulamış ve o şekilde bir hazırlık yapmıştır. Bir tarafta evlâdını kurban etmek üzere hazırlayan bir baba, diğer tarafta gelen ilahi buyruğa karşı hiçbir şekilde tepki vermeden emrin gerçekleşmesini bekleyen o güzide evlât.

Allah nazarında her ikisinin sadakati gerçekleşmiş ve yüce Allah onlara vermiş olduğu emrin tasdik olunduğunu, görevlerini de hakkı ile yerine getirdiklerini (Kutub, t.y., 12/334) ifade eder nitelikte “Ey İbrâhim” nidasında bulunmuştur. Sonrasında “Sen hakikaten rüyanı gerçekleştirmiş oldun, bizler iyi olanları işte böyle mükâfatlandırırız” ifadeleriyle de Hz. İbrâhim’e seslenişine devam etmiştir. Yüce Allah bu sesleniş ile muhsin olan kullarını en güzeliyle mükâfatlandırır, çeşitli çile ve sıkıntılara maruz bırakarak onu sınar, tereddütte kaldığı konular varsa onu giderir ve böylece de makamını yükseltiriz ifadelerini ayetin içinde barındırmıştır. İbrâhim (a.s)’nin de evlâdını kurban etmeyi göze alması hasebiyle hem evlâdının kurtarıldığı hem de kendisinin makamının yükseltildiği bildirilmiştir (el-Mevdûdî, 1996, 5/29).

Devam eden ayette vuku bulan olayın imtihan niteliği taşıdığından bahsedilmektedir. İhlâs sahibi kimselerin diğerlerinden ayrılmış olduğu zahiri bir sınama olmuştur aynı zamanda (ez-Zemahşerî, 2018, 5/744). Ayrıca bu sınama ile birlikte Hz. İbrâhim’in halisane kulluğu, Allah Teâlâ’ya olan sevgisi ve dostluğunun kemaliyeti de ortaya çıkmaktadır. Yüce Allah İbrâhim (a.s)’ye oğlu İsmail’i bahsettiğinde bir baba olarak onu çok sevmiştir. Hâlbuki o Allah’ın halilim dediği biridir ve bu da sevgi mertebelerinin en üst noktasıdır. Evlâdından sonra yüreğinden bir parça sevgi de ona kaymıştır. Yüce Allah’ın ondan istemiş olduğu fiiliyat ile Allah’ın isteğini öncelemiş ve yüreğindeki bölünmüş sevgi yerini diğerine bırakarak tek bir hal almıştır. İşte böylelikle İbrâhim (a.s) sınavını başarıyla sonlandırmış ve evladını boğazlamasına da gerek kalmamıştır (es-Sa’dî, 2014, 4/315-316). Buradaki maksat bahşedilen evlâdın canını almak değil, Allah’tan başka herhangi bir şeyin İbrâhim (a.s)’ye daha sevgili olamadığını açığa çıkarmak ve bu suretle de imtihana tabi tutmaktır (el-Mevdûdî, 1996, 5/29).

Hz. İbrâhim’e evladının canına bedel olarak bir kurbanlık verilmiştir. Kendisine yapılan “Ey İbrâhim” nidasından sonra etrafına bakmış ve o kurbanlığı (koç) görmüştür. Evlâdına dönerek “Ey oğlum! Sen bana bugün bağışlandın, (er-Râzî, 2002, 18/634) kalk, yüce Allah senin için fidiye gönderdi” diyerek onu kurban etmiştir. Sevinçle evlâdına yönelmiş ve onu serbest bırakmıştır. Ardından “Yüce Allah bugün gösterdiğin sabır dolayısıyla ne istiyorsan sana vereceğini beyan etti” dediğinde ise İsmail (a.s) “Allah’tan başka hiçbir ilah olmadığına ve O’nun tek olup, eşi benzeri olmadığına şahadet getirerek huzuru ilâhiye

çıkacak her imanlı kimseyi affetmesini ve onları cennetine dâhil etmesini istiyorum” diyerek cevap vermiştir (es-Suyuti, 2012, 12/419).

En büyük imtihan konusunda Allah’a teslimiyet göstermiş bir evlâttan gelebilecek en güzel yanıt olmuştur. Tam bir teslimiyetle, gelecek nesiller için duada bulunmak. Bir ebeveyn olarak Hz. İbrâhim’in bu esnada duymuş olduğu huzur ise paha biçilemez bir nimet olsa gerektir. Hem evlâdı ile imtihan olmaktan Rabbi’nin rızası ile beraat etmiş hem de vakti zamanında “Rabbim, bana salihlerden olacak bir evlât bağışla” (*es-Sâffât 37/100*) niyazının zuhur edişine an be an şahit olmuştur.

Bu kutlu olaydan sonra yüce Allah halîlim dediği İbrahim peygambere bir müjde daha vermiştir. “İyi insanlardan seçilmiş olarak İbrâhim’e İshâk’ı müjdeledik. Ona ve oğlu İshâk’a bereketler inzal ettik” (*es-Sâffât 37/112-113*) buyrularak, kendi neslinden peygamber olacak bir erkek evlât ile daha müjdelenmiştir İbrâhim (a.s). Uzun yıllar evlât sahibi olamamış bir baba, ardından evlâdı ile en büyük imtihana tabi tutulmuş ve göstermiş olduğu teslimiyet ile birlikte Rab tarafından kendisine hediye edilen bir evlât daha verilmiştir Hz. İbrâhim’e. İmtihanın yükü ne kadar ağır olursa olsun yüce Allah kulunu mükâfatsız bırakmamıştır. Göstermiş olduğu teslimiyete hediyelerin en güzeli ile mukabele etmiştir. Hz. İbrâhim’de evlâtları hususunda Rabbine karşı şükretmekten geri durmamıştır.

أَلْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي وَهَبَ لِي عَلَى الْكِبَرِ إِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ إِنَّ رَبِّي لَسَمِيعُ الدُّعَاءِ

“Yaşlılık çağında olmama rağmen bana İsmâil ve İshâk’ı bağışlayan Allah’a hamdolsun! Şüphe yok ki Allah duayı işiten ve kabul edendir.” (*İbrâhim 14/39*) ifadeleriyle Allah’a şükürünü eda etmiştir.

İnsan fitraten soyunun devam etmesini istemektedir. Bu devamlılığın yaşlılık çağında gelmesi ise kişiye Allah tarafından verilen güzel bir nimet ve büyük bir lütuftur. İbrâhim (a.s)’de bu mükâfatına karşılık Rabbine hamd etmektedir (Kutub, t.y., 9/79). Sonrasındaki ayetlerle de dualarına devam etmiştir Hz. İbrâhim;

رَبِّ اجْعَلْنِي مُقِيمَ الصَّلَاةِ وَمِنْ ذُرِّيَّتِي رَبَّنَا وَتَقَبَّلْ دُعَاءِ

“Ey Rabbimiz! Beni ve evlâtlarımı namazını kılanlardan eyle, Rabbim duamı kabul et.” (*İbrâhim 14/40*)

رَبَّنَا اغْفِرْ لِي وَلِوَالِدَيَّ وَلِلْمُؤْمِنِينَ يَوْمَ يَقُومُ الْحِسَابُ

“Ey Rabbimiz! Beni, annemi, babamı ve tüm mü’minleri hesap gününde bağışla.” (*İbrâhim* 14/41)

Hz. İbrâhim kendi ve evlâtları için namaz hususunda da yüce Allah’tan niyazda bulunmuştur. Zira Allah Teâlâ tarafından kendisine bahşedilen ilim sebebiyle o, neslinden olan bazı kimselerin küfür ehlinden olacaklarını da bilmektedir (ez-Zemahşerî, 2017, 3/838). Evlâtlarını duasına bilhassa almış ve onların da ehli namaz olarak hayatlarının sonuna kadar devamlı olmalarını Rabbinden istemiştir.

İlk ayette kendi, evlâtları ve neslini zikretmişken sonraki ayette kendi ile birlikte ebeveynlerini ve tüm mü’min olanları duasına eklemiştir. Ayrıca bu bağışlanmanın hesap gününde olmasını da niyaz etmiştir.

Yüce Allah halîfi İbrâhim’in duasına icabette bulunmuş, bu duasından sonra evlâtlarından hiç biri imandan ayrılmamıştır. Allah İbrâhim (a.s)’yi önder kılmış, neslinden de hakiki manada dindar kimseler çıkarmıştır (ez-Zemahşerî, 2017, 3/850).

Hz. İbrâhim önce babası ile imtihan olmuştur. İman noktasında aynı safta yer almamış olsalar dahi, bir evlâdın ebeveynine karşı ne şekilde davranması gerektiğini bizlere göstermiştir. Babası tarafından tehdit edilmesine nazaran bu dikkatli tavrından vazgeçmemiş ve esenlik dileyerek onun yanından ayrılmıştır. Sonrasında ise imtihanların en büyüğü ile sınanmıştır. Babasının ve kavminin yanından ayrılırken Rabbin’den kendisine bir evlât bağışlamasını istemiştir. Vakti geldiğinde bu dua kabul olunmuş ve Hz. İbrâhim bir erkek evlâda sahip olmuştur.

Anne, baba için büyük sürûr sebebi olan evlât aynı zamanda dünya hayatını daha da güzel hale getiren nazenin bir emanettir. Oğul büyüüp belirli bir yaşa geldikten sonra Hz. İbrâhim’i en zorlusundan bir imtihan beklemektedir. Allah’a teslimiyetin ve muhabbetin sınandığı bir imtihandır bu. İbrâhim (a.s) bu sınavın Allah’tan geldiğine kanaat getirdikten sonra evlâdına da konuyu açmıştır. Ondan gelecek cevabın ne olacağını da merak etmektedir ve oğlu bu konu üzerine babasını feraha çıkaracak ve hiçbir şekilde zorda bırakmayacak bir cevap vermiştir. “Ne ile emrolunduysan onu yap, muhakkak ki beni sabredenlerden olarak göreceksin” (*es-Sâffât* 37/102). Hz. İbrâhim evlat niyazında bulunurken “salihlerden olacak bir evlât” (*es-Sâffât* 37/100) ifadesini de eklemiştir dualarına. Ve aldığı bu cevap ancak salih kulların izinden giden bir evlâdın verebileceği bir cevaptır. Oğlunun teslimiyeti ile birlikte Hz. İbrâhim evlâdını kurban etme görevini yerine getireceği sırada yüce Allah tarafından kendisine nidada bulunularak evlâdına bedel olacak

o kurbanlık gönderilmiştir. Bir baba olarak yerine getirmesi gereken bu fiiliyat karşısında evlâdı ile birlikte tam bir teslimiyet göstermiş olan Hz. İbrâhim, Rabbi nazarında kemale ermiş ve evlât acısıyla sınanmaktan da bertaraf edilmiştir.

Ayetlerde evlat ve ebeveyn olarak iki farklı pozisyonda gördüğümüz Hz. İbrâhim her iki safhada da latif, naif ve zarif kişiliğinden ödün vermeden hitaplarını kullanmış, evlât ve ebeveyn olarak yüreğinde taşımış olduğu sevgi ve muhabbeti hep diri tutmuş ve bu yönde söylemlerde bulunmuştur. Bu uygulamalar da evlat ve ebeveyn hangi konumda olunursa olunsun her hususta lisanda güzellikle hitabı, fiiliyatta da edeple davranışın hemhal edilmesi gerektiğini göstermektedir.

3.4. Hz. Nûh ve Oğlu

Hadislerde ve Kur'an-ı Kerim'de diğer peygamberlere nazaran daha fazla tanıtılmış olan ve aynı zamanda "ülû'l azm" peygamberleri arasında da ismi zikredilen peygamberlerdendir Hz. Nûh. Kur'an-ı Kerim'de 28 sûrede hakkında bilgiler yer almaktadır (Harman, "Nûh" mad. 2007, 33/226). Nûh (a.s.)'nin ismi Kur'an'da 43 yerde zikredilmektedir (Çanga, "Nûh" mad. 2006, s. 587). Kur'an sıralamasında 71. sıradaki sûre de Nûh (a.s.)'nin ismiyle müsemma kılınmış olup içeriğinde ise kendisinin tevhîd mücadelesinden bahsedilmektedir.

Kur'an-ı Kerim'de birbirinden farklı sûre ve ayetlerde Nûh (a.s.)'nin çeşitli vasıflarından bahsedilmektedir. Kendisinin gönderilmiş olan güvenilir bir rasul olduğu (*eş-Şuarâ 26/105-107*), insanlara apaçık bir uyarıcı olarak geldiği (*ez-Zâriyât 51/50*), ihsan sahibi, mü'min (*es-Sâffât 37/80-81*) ve Allah'a çokça şükreden bir kul olduğu (*el-İsrâ 17/3*) ifadeleri Hz. Nûh için kullanılan ifadelerdir.

Hz. Nûh ve oğlu arasında geçen diyalog Kur'an-ı Kerim'in 11. Sûresi olan Hûd sûresinde anlatılmaktadır. Sûre Mekke devrinde inzal olmuş olup 123 ayetten oluşmaktadır. İçeriğinde Nûh (a.s.)'nin yanı sıra başka peygamberlerinde kıssalarına genişçe yer verilmiştir. Sûrenin 25 ile 49 ayetleri arası Nûh (a.s.)'in kavminden ve başlarına gelen tufan olaylarından bahsetmektedir.

Nûh (a.s.) gönderilmiş olduğu topluma tevhid inancını anlatmak için çabalamakta, lâkin kavmi ona inanmama hususunda gayet ısrarcı davranmaktadır. Bütün çabalarına rağmen Allah Teâlâ, iman etmiş olanlar dışında başka hiçbir kimsenin kendisine inanmayacağını

ona bildirmiştir. Kendisine bir gemi yapması emrolunmuş ve tufan olayının başlayacağı sırada her canlıdan bir çift ve ailesi ile birlikte iman etmiş olanları gemiye bindirmesi istenmiştir.¹⁶ İşte tamda bu olaylar üzerine Nûh (a.s)’nin bir ebeveyn olarak en zorlu zamanları başlamaktadır. Devam eden ayet-i kerimede;

وَهِيَ تَجْرِي بِهِمْ فِي مَوْجٍ كَالْجِبَالِ وَنَادَى نُوحٌ ابْنَهُ وَكَانَ فِي مَعْزِلٍ يَا بُنَيَّ ارْكَبْ مَعَنَا وَلَا تَكُنْ مَعَ
الْكَافِرِينَ

“Derken gemi dağlar gibi dalgaların arasında içindekileri götürmeye başladı. Nûh uzakta duran evlâdına: Yavrucuğum haydi gel, sende bizlerle birlikte gemiye bin, kâfirlerle birlikte olma! diyerek nida etti.” (*el-Hûd 11/42*)

قَالَ سَأُوِّي إِلَىٰ جَبَلٍ يَعْصِمُنِي مِنَ الْمَاءِ قَالَ لَا عَاصِمَ الْيَوْمَ مِنْ أَمْرِ اللَّهِ إِلَّا مَنْ رَحِمَ وَحَالَ بَيْنَهُمَا الْمَوْجُ
فَكَانَ مِنَ الْمُعْرِقِينَ

“Beni suya karşı muhafaza edecek bir dağa sığınacağım, dedi. Nûh’da bugün Allah’ın hükmünden yalnızca O’nun esirgedikleri kurtulacaktır, derken ikisinin arasına bir dalga girdi ve o da boğulmuş olanlardan oldu.” (*el-Hûd 11/43*)

Hz. Nûh’un anlatmış olduklarına nazaran ona inanmayan kavmi olacakları beklemektedir. Zira onlar Nûh (a.s)’yi anlattıklarından ötürü delilikle itham etmişler ve onu tebliğinden vazgeçmeye zorlamışlardır. (*el-Kamer 54/9*) Bütün bunların üzerine Hz. Nûh “Rabbim! Ben yenik düştüm, yardımını ihsan et!” (*el-Kamer 54/10*) diyerek Rabbine yalvarmıştır. Yüce Allah Rasûlüne yardımı göndermiş ve sonraki ayetlerde “Biz de göğün kapılarını sürekli yağın yağmurla açtık. Yeryüzünden de kaynakları fişkırttık” (*el-Kamer 54/11-12*) diyerek Allah Teâlâ beklenen zamanın geldiğini açıkça beyan etmiştir.

Nihayet tufan başlamış, Hz. Nûh ve iman etmiş olanlar adeta “Bismillah” diyerek gemiye binmişlerdir (*ez-Zemahşerî, 2017, 3/407*). Binmiş oldukları bu gemi, büyüklüğü dağlara kadar ulaşmış dalgaların arasında, Allah’ın izni ile arzı kaplayan suyun üzerinde ilerlemektedir. Bu haşmetli manzara içerisinde Hz. Nûh dört erkek evlâdından birinin kendilerinden ayrı kalmış vaziyetteki halini görmüştür (İbn-Kesîr, 1990, 2/1043). Bu evlât imani ve ameli hususlarda babasına muhalif olanlardan biridir (*es-Suyûtî, 2012, 8/76*). Evlâdının iman etmemiş olduğunu bildiği halde onun boğulma olaylarını müşahade ettikten sonra imanı kabul edeceğini düşünmüş ve bunu bir baba olarak da yürekten

¹⁶ Bkz. *el-Hûd 11/25-41*.

istemiştir. Belki de baba şefkatiyle oğluna böyle bir teklifte bulunmuştur (er-Râzî, 2002, 13/29). Oğluna karşı gayet sevecen ve merhametli bir eda ile “Yavrucuğum” ifadesini kullanmış ve bu seslenişini hiç usanmadan tam yedi kez tekrar etmiştir (Mukâtil, 2006, 2/243). Bir baba olarak hem bedenen hem de îmanî açıdan evlâdının da kendileriyle birlikte olmasını istemiştir Hz. Nûh. Çünkü yüreğinde ona karşı beslediği muhabbeti, şefkati ve bir nebze de olsa onunda imanı kabul edeceği düşüncesi mevcuttur. “Kâfirlerle bir arada olma” diyerek onların yolundan gitmemesi gerektiğini ve onların helak olacağını da söylemiştir (en-Nesefî, t.y., 5/311). Babasının bütün bu çabalarına nazaran evlâdı yine de gemiye binmemekte ısrarcı davranmıştır (et-Taberî, 1996, 4/491).

Ebeveyninin peygamber olması, vuku bulan tufan olayı ve etrafında görmüş olduğu haşmetli sahneler evladı bulunduğu yoldan döndürememişti. Hatta bu konuda herhangi bir duygu değişimine bile neden olmamış olacak ki böyle bir azabı bile hafife alarak “Ben şu dağa sığınacağım” ifadelerini kullanmıştır (et-Taberî, 1996, 4/492). İçerisinde bulunmuş olduğu gaflet ve cehalet öyle büyüktür ki haşmetli dalgaların varyetinden dağa çıkarak kurtulabileceğini düşünmektedir. Ayrıca kullanmış olduğu bu ifadeler onun küfründe ısrarcı ve ebeveyninin haberdar ettiği konularda onu tamamen tekzip edici olduğunu da kanıtlar niteliktedir (er-Râzî, 2002, 13/31).

Hz. Nûh açıklamalarına yine devam etmiştir. “Allah’ın hükmünden sadece onun esirgemiş oldukları kurtulacaktır” diyerek durumun vehmini tekrar ifade etmeye çalışmıştır. Zira bu dehşetli günde ilahi azaptan insanları muhafaza edecek yüce Allah’tan başka hiç kimse yoktur. Allah’tan yine Allah’a sığınarak kurtuluşa erebileceklerdir (er-Râzî, 2002, 13/32). Dağ veya başka herhangi bir şey onları koruyamayacaktır. İsterlerse tüm imkânları seferber etmiş olsunlar yine de Allah’ın azabından kaçamayacaklardır (es-Sa’dî, 2014, 2/477). Allah’ın rahmetle kendilerine muamele etmiş oldukları insanlar ve onların buldukları konumdan başka hiçbir yer kurtuluşa eremeyecektir. Burası da içerisinde iman etmiş olanların bulunduğu ve Allah’ın takdiri ile içine binmiş oldukları gemidir (en-Nesefî, t.y., 5/312).

Nûh (a.s) evlâdına bunları anlatmaya çalışırken ibretlik olay vuku bulmuştur. “Derken o ikisinin arasına bir dalga girdi ve o boğulanlardan oldu”, artık Hz. Nûh oğluna hitap edemez duruma gelmiştir (er-Râzî, 2002, 13/33). İlâhi davete isyankâr olan herkesin karşılaşacağı akıbet işte böyle olmuştur. Bu konuda peygamber evlâdı olmak dahi insana fayda sağlayabilecek veya onu kurtarabilecek bir durum değildir (et-Taberî, 1996, 4/492).

وَقِيلَ يَا أَرْضُ ابْلَعِي مَاءَكِ وَيَا سَّمَاءُ أَفْلَعِي وَغِيضَ الْمَاءِ وَقُضِيَ الْأَمْرُ وَاسْتَوَتْ عَلَى الْجُودِيِّ وَقِيلَ بُعْدًا لِلْقَوْمِ الظَّالِمِينَ

“Ve denildi ki; Ey arz, suyunu emerek yut ve ey gök sen de suyunu tut. Su emilerek çekildi, hüküm yerine geldi, gemi Cûdi dağının üzerine oturdu ve “zalimler topluluğu uzak olsunlar” denildi.”(el-Hûd 11/44)

Nûh (a.s)’nin gemisi ve içerisindekiler Allah Teâlâ’nın dilediği zaman mesabesinde suyun üzerinde kalmıştır. Ne zaman ki Allah yeryüzüne suyunu çekmesini, gökyüzüne de durmasını emretmiş işte o zaman sular çekilmiş ve hüküm yerine gelmiş olmuştur. Gemi Cûdi dağına oturmuş ve Hz. Nûh’un yapmış olduğu dua da gerçekleşmiştir (Karaman vd., 2007, 3/173). İlahi hüküm yerini bulmuş, tufan sona ermiş ve ortalığa bir sekînet hâkim kılınmıştır. Evlâdını kaybetmiş bir ebeveyn olarak Nûh (a.s)’nin acısı bu zaman diliminden sonra dışa vurum yapmıştır (Kutub, 1986, 8/166).

وَنَادَى نُوحٌ رَبَّهُ فَقَالَ رَبِّ إِنَّ ابْنِي مِنْ أَهْلِي وَإِنَّ وَعْدَكَ الْحَقُّ وَأَنْتَ أَحْكَمُ الْحَاكِمِينَ

“Nûh rabbine şöyle seslendi: “Ey Rabbim! Şüphe yok ki oğlum da benim ailemdendir. Senin vaat ettiğin elbette haklıdır. Sen hüküm verenlerin en adaletlisisin” dedi.” (el-Hûd 11/45)

قَالَ يَا نُوحُ إِنَّهُ لَيْسَ مِنْ أَهْلِكَ إِنَّهُ عَمَلٌ غَيْرُ صَالِحٍ فَلَا تَسْأَلْنِي مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ إِنِّي أَعِظُكَ أَنْ تَكُونَ مِنَ الْجَاهِلِينَ

“Yüce Allah buyurdu ki: Ey Nûh, o senin ehlinde değildir. Zira onun yapmış olduğu iyi olmayan bir iştir. Sakın ola ki hakkında bilginin olmadığı şeyleri tarafımdan dileme. Ben sana cahil kimselerden olmamanı öğüt veriyorum.” (el-Hûd 11/46)

Nûh (a.s) önceki ayetlerde Allah’ın vaatte bulunduğu ifade üzerine bunları dile getirmiştir. Babalık şefkatinden (es-Sa’dî, 2014, 2/478) ve Allah’ın ehlini kurtaracağına dair vermiş olduğu sözden dolayı vaadin tahkikini, bu konudaki hükmün ve vaadin hikmetini bildirilmesini istemiştir Rabbinden (Kutub, 1986, 8/166). Hz. Nûh bunları dile getirmiştir ama ardından da hükmedenlerin en adil olanısın ifadelerini de eklemiştir Rabbi için.

Allah Teâlâ Nûh’un sualini hemen cevaplamıştır. “O senin ehlinde değildir” diyerek yüce Allah vermiş olduğu bu cevap ile Hz. Nûh’un farkına varamadığı bir gerçeği ona hatırlatmıştır (Kutub, t.y., 8/166). Oğlu Salih olmayan bir amel işlemiş ve dolayısıyla babasının ehli olmaktan çıkmıştır (et-Taberî, 1996, 4/493). Burada ifade edilen çok çarpıcı

bir husus daha vardır. Dini hususta yakınlık akrabalık bağı ile gerçekleşen yakınlıktan çok daha üstün ve baskın gelen bir durumdur. İman etmemiş olduğu halde babasının bir peygamber olması da işte bu yüzden ona bir yarar sağlamamıştır (en-Nesefî, t.y., 5/322).

Nûh (a.s.)'nin evlâdı için Rabbinden böyle bir talepte bulunması kendi zâhiri bilgilerine binaen hareket etmesi sebebiyledir. Bunun üzerine yüce Allah, hakkında bir şey talep etmenin caiz olup olmadığını bilmediği şeyler hususunda kendisinden bir şey istememesi ve dilememesini söylemiştir (en-Nesefî, t.y., 5/323).

Kavmi tarafından kabul görmeyen bir peygamber olarak Hz. Nûh dokuz yüz elli sene gibi uzun bir yaşam sürmüştür. Allah'ın dinine insanları davet etmesi, O'nun bir ve tek oluşuna iman etmeye çağırması ve karşılığında görmüş olduğu muamele onu bir hayli üzmüştür. Bir baba olarak evlâdının kendisine iman etmeyip kâfirlere olmayı seçmesi ise çok farklı bir üzüntü yaşatmıştır ona. Çocuklar kendilerini büyütüp, salih kimseler zümresine dâhil olabilsinler ve Allah'ın beşeri yaratmasındaki amacına ulaştırabilsinler diye Allah tarafından ebeveynlerin himayelerine tevdi edilmişlerdir. Eğer bir baba evlâdının salihane biri olarak yetiştirilmesi hususunda elinden geleni yapar, sonrasında bu gayretler boşa çıkarsa o evlat gayesine ulaşamamış bir işe benzer olacaktır (el-Mevdûdî, 1996, 2/397). Nûh (a.s.)'nin evlâdı da maalesef peygamber bir babanın evladı olmasına nazaran bu zümredekiler arasına girenlerden olmuştur.

Hz. Nûh babalık şefkati ile son ana kadar evlâdını imana davet etmekten vazgeçmemiş, manidar bir şekilde en naif söz olan “Yavrucuğum” ifadeleriyle bunu yapmaya çalışmıştır (Bayraklı, 2003 9/193). Baba ile evlâdı arasındaki ilişki her ne şekilde olunursa olsun hemen kopabilecek bir şey değildir. İlâhi emrin en net halini bilmesine nazaran içindeki muhabbet, yaşlı peygamberin merhamet duygularını bir kez daha harekete geçirmiş ve hakikate ermeyecek bir duaya onu sevk etmiştir (Yıldırım, 1991 6/2841-2843). Evlâdının inkârda ısrarcılığı üzerine de bir babanın yavrusunu görebileceği en kötü durumuna şahitlik etmiştir. Gözleri önünde evlâdı helak olmuş ve kâfir kimselerin yolundan giderek cehennemlikler arasında ismi zikredilenlerden olmuştur.

Hz. Yakûb, Hz. İbrâhim ve Hz. Nûh, Allah'ın seçkin kulları olan bu isimler dünya hayatında beşeriyetin karşılamakta zorlandığı en büyük imtihanlara tabi tutulmuşlardır. Dünya hayatının süsü olarak zikredilen evlatlar doğumları ile birlikte ebeveynlerini en büyük mutluluğa duçar ederken, yine aynı evlatlar gün gelip aileleri için en büyük imtihan sebebi olabilmektedirler. İsimlerini zikrettiğimiz peygamberler de evlatları ile imtihan

olmuşlar, sabır, sebat ve Allah'a sonsuz teslimiyet ile sonunda bazıları mutluluğa kavuşmuşlardır.

Yakûb (a.s) annelerini erken yaşta kaybetmeleri ve küçük yaşta öksüz kalmaları sebebiyle anneleri bir olan Yûsuf ve Bünyamin'i diğerlerinden ayrı tutmaktadır. Belirli bir yaşa geldiğinde oğlu Yûsuf'un görmüş olduğu rüyayı babasına anlatması üzerine de bunu diğer kardeşlerine beyan etmemesi hususunda onu uyarmıştır. Bir peygamber ve baba olarak ilerleyen zamanlarda olabilecekleri mülâhaza edebildiğinden bunu evlâdından istemiştir. Babasının Yûsuf'a olan sevgisi ve muhabbeti diğer kardeşler arasında kıskançlığa sebebiyet vermiş ve kardeşten kurtulma duygusunu açığa çıkarmıştır. Onlar Yûsuf'tan kurtulduklarında babalarının kendilerini daha fazla sevip değer vereceğini düşünmüşlerdir. Bir ebeveynin evlatları arasında onların düşündüğü şekilde bir ayırım yapması mümkün olabilen bir durum değildir. Zira bu husus onların zayıf noktası olmuş ve şeytan da bu konuyu fırsat bilerek onlara vesveseler vermiştir.

Zamanı gelmiş, olay vuku bulmuş ve baba yüreği acıların en büyüğü ile evlâtları sebebiyle karşı karşıya kalmıştır. Allah'ın kendisine bahşettiği metanetle bu durumu karşılamış "Bundan böyle bana güzel bir şekilde sabretmek düşer" demiştir. Oğullarına karşı bu konuda ağır bir eleştiride bulunmamış, onları aşağılamamış fakat kırgınlığını da dile getirmekten kendini alıkoyamamıştır. Günü geldiğinde Allah'ın tecelli buyurduğu olaylar zinciri teker teker cereyan etmeye başlamıştır. Önce kıtlık gerçekleşmiş, kardeşler Yûsuf'un yanına giderek ondan yardım talebinde bulunmuşlardır. Hırsızlık olayı gün yüzüne çıkmış ve babasının tüm tedirginliklerine rağmen ağabeylerine emanet edilen Bünyamin bu sebebiyetle Mısır'da kalmak zorunda bırakılmıştır. Yûsuf'un (a.s) kimliğini açıklaması ile birlikte kardeşlerin mahcubiyeti de gün yüzüne çıkmıştır. Pişmanlık, utanç, mahcubiyet hepsi bir arada zuhur etmiştir. Vakti zamanında babalarına öldü diye ifade ettikleri kardeşlerinin hayatta olduğu müjdesini verme zamanı gelmiştir. Evlat hasretiyle yanan baba yüreği kilometrelerce uzaktan Yûsuf'un kokusunu almıştır. Sevinçli haber kendisine ulaştığında Hz. Yakûb'un ak inen gözleri yeniden görmeye başlamış ve diller Allah'a hamd ile daha da bir sevinçle zikre durmuştur. Evlâdına kavuşan Yakûb (a.s) oğulları için Allah'tan bağışlanma niyazında bulunmuş, bir babanın evlatlarına yapabileceği en güzel şekilde onlara mukabele etmiştir.

Hz. İbrâhim, Allah'ın halilim dediği, kendine dost edindiği peygamberdir. Onun da imtihanı en ağır şekilde gerçekleşmiştir. Evlat olarak kendisine iman etmeyen ve hatta yapmış olduklarına karşın kendisini tehdit eden bir ebeveyn vardır karşısında. Ama o

babasına karşı kötü bir lisan ile yaklaşmamıştır. Ne olursa olsun en latif hâl ile “Babacığım” diyerek ona hitapta bulunmuştur. Senin Allah’ın gazabına uğramandan korkuyorum diyerek onun için tedirginliğini ifade etmiştir. Babası kendisine inanmamış ve ona bölgeden uzaklaşmasını söylemiştir. Bir evlat olarak Hz. İbrâhim yine en kibar haliyle, esenlik dileyerek babasının yanından ayrılmıştır.

Vakti geldiğinde Hz. İbrâhim Rabbinden niyaz etmiş olduğu evlâdının doğumuyla sevinmiştir. Bir ebeveyn için en büyük sevinçlerden biri olan bu durum zamanı geldiğinde Allah sevgisi ve O’na teslimiyet noktasında en büyük imtihanı olacaktır. Hz. İbrâhim Rabbine “Salihlerden olacak evlat” bahşetmesini niyaz etmiştir. Yüce Allah kendisine öyle salih bir evlât bağışlamıştır ki, bu evlat Allah uğruna kurban edilmesi durumuna en güzel şekilde cevap vermiştir. “Emrolunduğun şeyi yerine getir, beni sabredenlerden olarak göreceksin” diyerek Allah’ın halîlim dediği İbrâhim (a.s)’nin izinden giden bir evlat olarak teslimiyetini göstermiştir. Baba ve oğul Allah’a teslim olmuş, O’ndan gelene rıza göstermiş ve sonrasında Allah’ın kendilerini en güzel şekilde ödüllendirmesiyle hayatlarına devam etmişlerdir. Hz. İbrâhim sevdiğiyle imtihana tabi tutulmuş, en sevdiğinin tarafına meylederek de bu sınavı en güzel şekilde kazanmıştır.

Hz. Nûh, uzun seneler kavmini imana ve tevhide davet eden bir peygamber ve aynı zamanda bu hususta evladı ile imtihan olan bir babadır. Tüm çağrılarına rağmen oğlu kendisine iman etmemiştir. Ama baba yüreği içine düşeceği girdabın farkındadır. Bıkmadan usanmadan devam etmiştir davetine. Son ana kadar evladının iman edeceğinden umudunu yitirmemiştir. Tufan başlamış, insanı derinden etkileyen dalgalar arasında evladının kaybolup gitmesine baba yüreği dayanamamıştır. Yine çağrısını tekrar etmiş fakat oğlu aynı isyankârlığı ile bu ulvi daveti tekrar reddetmiştir. Oğlu Allah’ın azametinden dağlara sığınarak kurtulabileceğini düşünmüştür. Belki de Rahmanın gazabının hafif olacağını düşünmüştür. Hz. Nûh, “Bugün Allah’ın kurtardıklarından başka kurtulacak kişi ve yer yoktur” ifadelerini tekrarlamıştır oğluna karşı. Tam da o esnada bir dalga gelmiş ve evladını gözleri önünde helak olunanların arasına dâhil etmiştir. Baba yüreği hüzünlenmiş, onun da kendileriyle birlikte orada olmasını niyaz etmiştir. İman etmemiş olsa dahi bir babanın evladına duyduğu sevgi ve merhameti göstermektedir bize Nûh (a.s). Ne durumda olursa olsun evladı tebliğden vazgeçmemeyi, küçük bir umut dahi olsa bunu sürdürmeyi izah etmektedir.

Lokmân (a.s) evladına vermiş olduğu tavsiyeleriyle bizleri karşılamaktadır Kur’an-ı Kerim’de. Tevhid inancı ile nasihatlerine başlamakta, birini bitirip diğer öğüt ile devam

etmektedir. Her söylediği cümleye başlarken evladın yüreğini okşayacak şefkat sözcükleriyle başlamaktadır. “Ey Yavrucuğum, Ey Oğulcuğum” gibi bu naif ifadeler evlada hitabı en güzel şekilde örneklendirmektedir. Adeta ifadelerinizi kullanırken onun hoşuna gidecek tabirler kullanın demektir. Yapılan her bir hitapta, sorulan her bir soruda ve karşılığında yapılan açıklamada zarafet ve incelik mevcuttur. Baba dilinden dökülen her bir kelime gayet özenle seçilmiş ve evladı en etkileyici şekilde söylenmiştir.

Zikredilen peygamberlerin kullanmış oldukları ifadelerin hepsinde hem edebi bir incelik, hem de insanı derinden etkileyecek sevgi ifadeleri mevcuttur. Evlada yapılan her bir söylem ilk başlarda tesir etmemiş gibi görünse dahi, onun gönül hanesinde ve hayal dünyasında ebeveyni ile ilgili çok güzel bilinçaltı oluşumunu destekleyecektir. Peygamberlerin kullanmış olduğu bu ifadeler ebeveynler ve çocuklar için örnek temsil etmeli, anne-babanın evladına karşı kullanacağı hitap ve çocuğun anne- babasına karşı kullanacağı hitaplar konusunda yol gösterici söylemler olmalıdır.

4. KUR'AN'DA ZİKREDİLEN EBEVEYN EVLAT İLİŞKİSİNİN PEDAGOJİK AÇIDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

4.1. Aile Kavramının Pedagojik Olarak Önemi

Pedagoji sözcüğü köken olarak Fransızca'da uzman çocuk eğitimcisi, Yunanca'da çocuk eğitmen ve bakıcısı sözcüklerinden alıntılanmadır. Eski Yunancada paid= çocuk, agogos= sevk eden, yöneten anlamlarına gelen iki kelimenin birleşimi ile ortaya çıkmıştır (www.etimolojiturkce.com “Pedagog” mad. Erişim Tarihi: 01 Mart 2023). Bu ifadelerden yola çıkıldığında da çocuk yönetimi ve çocuğun yönetilmesi anlamları ortaya çıkmaktadır.

Ana kaynağı ile yapılan tanımlamalar dışında farklı birçok izahatı da mevcuttur. Çocuk ve genci toplum yaşamında yer alabilmeleri için lazım olan bilgi, beceri ve anlama kabiliyetini elde etmesi, kişiliğini geliştirmesi, eğitim ortamı içinde ve dışında direk veya dolaylı olarak yardım ve terbiye etme durumudur (Akalin, “Pedagoji” mad. 2011, s.761). Bir başka kaynakta da, çocuğun terbiye edilmesi ilmi (Doğan, “Pedagoji” mad. 1994, s. 896) olarak açıklanmaktadır.

Çocuk ve çocuğun gelişimsel sürecini konu edinen pedagoji, çocuğun doğum öncesi dönemden başlayarak yetişkinlik evresine kadar gelen süreçte yardımcı ve yol gösterici faktördür. Bu dönemde çocuğun zihni, fiziki yönden eğitilmesini, beceri elde etmesini, sosyal çevreye hazırlanarak kazandırılmasını ve var olan davranışsal bozukluklarının altyapısının incelenerek, istatistik veriler ile çözüm üretimini inceleyen bilim dalı olarak da ifade etmek mümkündür (Kartal, 2020, s. 5).

Doğumdan önceki süreçle başlayan pedagojik serüven, çocuğun yetişkinlik dönemine kadar çeşitli evrelerle birlikte devamlılık göstermektedir. Bu dönemlerde çocukla kurulan sağlıklı iletişim ve bilinçli ebeveynlik, çocuğun yetişkinlik dönemlerinde daha kararlı ve intizamlı bir birey olmasına olanak sağlayacaktır. Çocuğun içerisine doğmuş olduğu aile hayatı da bu sürecin en güzel şekilde yönetilebileceği mekân ve alan olmak durumundadır.

Aile mefhumunu oluşturan ebeveynler, çocuğun öncelikli olarak edebi ve ahlâki yönden gelişiminde ve yetiştirilmesinde sorumluluk sahibidirler. Bu konu kendilerinden kalıtımsal şekilde çocuğa aktarılmış olan genler vasıtası ile ilerleyiş gösterecektir. Sirayet eden kalıtımsal özellikler sadece fiziki yönden değil çocuğun zekâsını, kişilik durumlarını, mizacını ve davranışsal yönelimlerini de etkileyici, belirleyici unsur olacaktır (Tunç, 1998,

s. 206). Bulunmuş olduğu aile içerisinde her haliyle kabul gören çocuk, keşfetmenin tadına varacak ve böylelikle nitelikli bir birey olarak yetişecektir. Bu şekilde bir gelişim göstermesi de bireysel gelişimini destekleyerek ruhi, ahlaki ve dini açıdan da dengeli bir şekilde yol kat etmesine vesile olacaktır.

Çocuğun gelişimsel sürecini ele alan pedagojide aile en önemli etkidir. Sağlıklı ve tutarlı bir ebeveyn evladıyla her yönden iyi bir ilişki içerisinde olma çabası gösterecektir. Çocuğun ilk öğretmeni olan anne-babası ile birlikte ilk eğitim alanı da aile hayatının cereyan ettiği evi olacaktır. Aklımıza gelebilecek her konuda ilk eğitimi alacağı bu mekân ve bireyler, ilerleyen yıllarda çocuğun bireysel olarak vereceği kararlar aşamasında yardımcı nitelikte olacaktır. Çocuğun karakterinin hayatının ilk yıllarında oturmaya başladığı da düşünülürse ebeveyn her hususta evladın en büyük örneği ve rol modelidir. Öyleyse bu süreçte kaliteli aktarımlar yapabilmek adına ilk önce ebeveynlerin kendini geliştirmesi ve gerekiyorsa dışarıdan destek alarak bu yolu kat etmesi gerekir (Bostan, 2014, s.109). İlerleyen zamanlar göz önünde bulundurulduğunda bu konuda ne denli hassas davranılması gerektiği kaçınılmaz bir düşünce olarak karşımıza çıkmaktadır.

مَا مِنْ مَوْلُودٍ إِلَّا يُولَدُ عَلَى الْفِطْرَةِ، فَأَبَوَاهُ يُهَوِّدَانِهِ أَوْ يُنَصِّرَانِهِ أَوْ يُمَجِّسَانِهِ

“Her doğan fitrat üzere doğar, sonra ebeveyni onu Yahudi veya Hıristiyan veya Mecûsî yapar.” (B4775 Buhârî, Tefsîr, (Rûm) 2; M6755 Müslim, Kader, 22-23)

Peygamber Efendimiz (s.a.v)’nin buyurmuş olduğu bu hadis-i şerifte bizlere çocuğun yetiştirilmesinde anne, baba rolünün ne derece önemli olduğunu vurgulamıştır. Kalıtımsal aktarımla birlikte ebeveynin tutum ve davranışları çocuğun gelişimini her yönden etkileyecektir. Zira çocuğun dini, ahlaki ve sosyal açıdan ilerleyişi aile tekelinde devam etmektedir. Ebeveynlerden görülen tutum ve davranışlar karakter gelişiminde ortaya çıkacak ve bu minvalde bir kişilik gerçekleşecektir. İyi bir yönelimle yetiştirilmeye çalışılan çocuğun ebeveyni ile olan ilişkisi örneklik teşkil ederken tam tersi durumda olan çocuğun durumu pek iç açıcı şekilde olamayacaktır.

Doğum öncesiyle başlayan yaşam serüveni, ilk çocukluk, erken çocukluk vb. olarak nitelendirebileceğimiz dönemlerle muazzam bir şekilde devam eder. Bu süreç aile ve ebeveynler tarafından kontrol altında tutularak evladın gelişimine destek amaçlanmakta ve sağlanmaktadır. Çocukluk dönemi sonraki evrelere geçişte aileden almış olduğu terbiye, güven ve saygı çocuğu birey olma yolunda destekleyecektir.

Genel olarak konuyu özetlemek gerekirse pedagojik açıdan kendine güvenen, öz benliği ve öz saygısı oluşmuş, merhametli, saygılı, geleceğe emin adımlarla ilerleyen ve dini konularda da desteklenerek bu minvalde hassasiyeti oluşmuş bireylerin yetiştirilmesi aile ile birlikte mümkündür. Geleneksel aile modeli ve tutarlı ebeveyn davranışlarıyla bu süreç daha kolay ve sürdürülebilir halde devam etmektedir. Geleneksel tutum ve davranışlardan kastedilen hususun aşırı tutucu ve tamamen eski dönemlerde yapılan davranışlar olduğu düşünülmemelidir. Ahlâki açıdan dini hassasiyetler çerçevesinde örülmüş, milli ve manevi değerler açısından içeriği en iyi şekilde doldurulmuş ve güzelliklerle bezenmiş bir ebeveyn evlat ilişkisi burada temel unsurdur. Zira Hz. Ali'ye atfedilen “çocuklarınızı kendi yaşamış olduğunuz zamana göre değil onların yaşayacağı zamana göre mukavemetli bir şekilde yetiştirin” sözleri açıklamaya çalıştığımız hususu özetler niteliktedir (Akgül vd. 2015, s. 116). Bu tavsiyeden yola çıkarak yine aile mefhumunun önemi ve ebeveynin durumu öncelenmektedir.

Çocuğun içerisine doğmuş olduğu aile ve bu aileyi oluşturan en temel kişilik olan ebeveynler, çocuğun pedagojik gelişim sürecinin en önemli ana karakterleridirler. Dolayısıyla doğum öncesi süreçle birlikte başlayıp yetişkinlik dönemine kadar çocuğa rehberlik edecek olan aile, düzgün bireyler yetiştirme konusunda hassasiyet göstermelidir. Bu konuda çocuğun temel hak ve hürriyetlerinde herhangi bir ihlal ve eksiklik ortaya çıkarmadan, konumuzun ilk bölümünde ifade ettiğimiz ebeveynin evlada karşı sorumlulukları başlıklarına ve daha fazlasına riayet ederek çocuğun gelişimsel sürecini desteklemelidir.

4.2. Pedagojik Açıdan Çocuk

Eski zamanlardan beri kullanılagelen çocuk terimi, büyüyüncüye kadar geçen evrede insana verilen isim, bir kimsenin dünyaya gelme sebebi olduğu erkek veya kız olarak ifade edilmiştir (Ayverdi ve Topaloğlu, 2007, s. 225).

Pedagojinin ana unsuru olan çocuk, kendisi ile ilgilenilen zaman dilimi ve gelişimsel evreleri açısından bölümlere ayrılarak ele alınmakta ve tanımlanmaktadır. Her evre kendi içinde oldukça önemli ilerleyişlere sahiptir. Bu gelişim evreleri çocuğun kimliğinin oluşmasına katkı sağlamakla birlikte kişiliğinin temellerini de oturtan gelişimsel dönemleri içinde barındırmaktadır. Bu aşamalar fiziksel gelişim, ahlak gelişimi, bilişsel gelişim ve dil gelişim dönemleri olarak ele alınmaktadır (Ateş ve Sağar, 2022, ss. 15-37). Geçirilen her

aşama özel bir durum söz konusu değilse, çocuğun yaşıyla orantılı olarak ilerleyiş göstermekte ve bu çerçevede değerlendirilmektedir.

4.2.1. Fiziksel Gelişim Dönemi

Çocuğun fiziki olarak gelişim sürecini doğum öncesi ve doğum sonrası olarak nitelendirmek mümkündür. Anne karnında yaşama başlayan embriyo belirli zaman aralıklarında bedeni olarak gelişimini tamamlar. Dünyaya gözlerin açıldığı andan itibaren doğum sonrası gelişim dönemi başlamaktadır. Bu sürecin başlamasıyla birlikte bedeni gelişim biraz daha hızlı ilerleyiş kaydetmektedir. Fiziki ilerleyişle birlikte beyin gelişimi ve öğrenme evreleri de bu süreç içerisinde orantılı olarak ilerleme gösterir. Dönem kendi içerisinde çeşitli zaman dilimlerine ayrılmıştır.

4.2.1.1. Bebeklik Dönemi

Bebeğin dünya hayatına gözlerini açması ile başlayan bu süreç doğumdan itibaren 2 yaşına kadar geçen zaman dilimidir. Boy ve kilo birbiriyle orantılı olarak gözle görülür düzeyde artış gösterir. Doğumla birlikte görme, duyma gibi genel kazanımlarla birlikte ilerleyen zaman diliminde tutma ve çekme refleksleri de oluşur. Bu yaş aralığında çocuk ebeveyn tarafından birinci derecede ilgi ve sevgiye muhtaçtır. Zira alışmaya çalıştığı yeni çevreye karşı uyum sağlaması ve bu çevrede devamlılık gösterebilmesi için ihtiyaçlarının yerinde ve zamanında büyük bir özveri ile karşılanması gerekmektedir (Avcı 2003). Ebeveyn ile birebir temas halinde geçirilen bu dönem çocuğun bedensel, zihinsel ve sosyal açıdan gelişimini destekleyici ve belirleyici en önemli dönemlerden biridir.

4.2.1.2. İlk Çocukluk Dönemi

Bebeklik döneminin sona ermesiyle birlikte çocuğun dünyasında yeni bir aşama başlamıştır. 3 ile 6 yaş arasını kapsayan bu süreç genel olarak okul öncesi dönem olarak ifade edilmektedir. Bu dönem çocuklarda kaba motor gelişimleri ile kas gelişimi açısından mühim bir süreçtir. Yine 4 yaşa kadar devamlılık gösteren beyin gelişimi de bu dönem içerisinde oldukça önemli bir konuma sahiptir (Ateş ve Sağar, 2022, s. 21). Oyun ile birlikte öğrenmenin hızlanması ve kalıcılığı gözle görülebilir ilerleyişlerdir. Yine bu

sürecin okul öncesi dönem olması hasebiyle akranları ile bir arada olması da çocuğun ilerleyiş kaydetmesi ve bireyselleşmesi açısından önemli bir husustur.

Çocuğun dış dünyayla ilişkisinin arttığı bu zaman dilimi sosyalleşme açısından da büyük önem arz etmektedir. Bedensel farklılıklarla birlikte cinsiyetle alakalı farkındalığın da ortaya çıktığı bu yaş aralığı, çocuğun ilerleyen süreçte cinsel kimlik noktasında herhangi bir karmaşa yaşamamasına karşın çok hassas davranılması gereken süreçtir (Balcanlı 2001). Ebeveynin tutum ve davranışlarıyla rol model olarak çocukla geçirmiş olduğu zaman dilimi çok kıymetlidir. Bu süreç çocuğun hem cinsel kimliğin oturmasına hem de bu hususta farkındalık kazanmasına zemin hazırlayacaktır.

4.2.1.3. İkinci Çocukluk Dönemi

Okul öncesi dediğimiz çocuğun ilk sosyalleşme, kaba motor ve kas gelişimiyle birlikte kimliğini yavaş yavaş oturtmaya başladığı süreç sona ermiş yeni bir dönem başlamıştır. 6-12 yaş aralığını kapsayan bu yeni süreç okul dönemi olarak nitelendirilir. Bu dönemde fiziksel gelişim kız çocuklarda erkek çocuklara nazaran bir nebze daha fazladır. Kas gelişimi ciddi boyutta artış göstermekte, spor faaliyetlerine talep ve katılım fazlaşmaktadır. Yine bu süreçte süt dişleri dediğimiz ilk dişler dökülmeye başlamakta ve yerini kalıcı dişlere bırakmaktadır. Çocuğun aktivite ve eylemlerde aileye olan gereksinimi azalmakta ve birey olarak kendi yapabileceklerinin de farkına varmaktadır. Bilimsel olarak yönelimlerini kavramaya başladığı bu dönem sonraki süreçlerde yapacağı seçimler için de ön hazırlıktır. Ebeveynlerin yine bu alanda çocuklarına destek olmaları ve eğilimleri doğrultusunda eğitici rol üstlenmeleri büyük önem arz etmektedir.

4.2.1.4. Ergenlik Dönemi

12 ile 18 yaş arasına tekabül ettiği varsayılan bu süreç hem ebeveyn hem de çocuk için biraz zorlayıcı bir dönemdir. Çocukluk dönemi geride kalmış, fiziki ve bedeni yönden gelişim tekrar hız kazanmıştır. Boy ve kilo bazılarında orantılı ilerleyiş kaydederken hormonlardaki dengesizlikler ve beslenme gibi faktörler dolayısıyla bazılarında kontrolsüz bir şekilde artış göstermektedir. Büyüme durumunda belirli bir ilerleyiş vardır. Evvela el ve ayaklarda gelişim görülürken sonrasında kol, bacak ve nihayetinde bedensel gelişimle süreç devamlılık gösterir. Fiziksel ve zihinsel olarak tamamen farklı bir boyuta gelen

çocuk bireyselleşme, kendini ve isteklerini kabullendirme doğrultusunda ebeveyni ile fikir ayrılıkları yaşamaktadır. Bu süreç yine tutarlı ebeveyn tutumlarıyla birlikte en güzel şekilde atlatılacak ve ilerleyen yaşantısında evladın özgüvenli, karakter sahibi bir birey olmasına olanak sağlayacaktır.

4.2.2. Ahlak Gelişimi

Ahlak gelişimi, bireyin toplumsal değerleri ve yargıları benimseyerek, bulunmuş olduğu çevreye uyum sağlamasını ve kendi değer yargılarını belirlemesini hedefleyen bir devamlılık durumudur (Megep, 2013, s. 3). Bu gelişim sürecinde birey toplum içerisinde kabul görmüş genel, geçer ahlak kuralları çerçevesinde kendi mizacını da işin içerisine alarak gelişim gösterir. Ailevi tutumlar, gelenek ve görenekler, yaşanılan yörenin özellikleri vb. gibi durumlar da bu konuda etken olmaktadır. Ahlak gelişimi ve bunun kazanımı belirli dönemlerle birlikte gerçekleşmektedir. Her ne kadar yaşam içerisinde, birincil örneklerle birlikte kazanılan bir haslet olsa da kolay kolay elde edilebilen bir durum değildir.

Ahlak gelişimi farklı gelişim dönemleriyle de doğrudan veya dolaylı olarak ilintili durumdadır. Bu şekilde olması dolayısıyla da eğitim alanıyla ilgilenenlerden önce teologlar ve filozoflar tarafından ele alınmış ve üzerinde çalışmalar yapılmıştır (Kartal 2020, s. 39). Bu çalışmalar çerçevesinde çeşitli kuramlar belirlenmiş ve ilerleyen zamanlarda gelişim süreci ile eğitim bilimlerinin temelini oluşturur niteliğe ulaşmıştır. Bu kuramları ana başlıklarıyla ifade etmek gerekirse;

- 1- Psikanalitik Kurama Göre Ahlak Gelişimi
- 2- Davranışçı Kurama Göre Ahlak Gelişimi
- 3- Toplumsal Öğrenme Kuramına Göre Ahlak Gelişimi
- 4- Bilişsel Gelişim Kuramına Göre Ahlak Gelişimi

Sadece ana başlıklarını ifade etmiş olduğumuz bu kuramlar¹⁷ çocuğun gelişimsel süreci ve de ahlaki gelişim dönemleri açısından eğitimciler tarafından dikkate alınmaktadır. Bir birey olarak hayatımızın merkezi unsurlarından biri olan çocuk da bu aşamalarla birlikte değerlendirilerek gelişimi açısından destek ve yapılması gerekenler alanındaki uzmanlar tarafından belirlenebilmektedir.

---

¹⁷ Detaylı açıklamalar için bkz. Ateş, 2022, s. 22-24, Dikici vd., s. 303-304, Megep, 2013, s. 4-19.

4.2.3. Bilişsel Gelişim

Biliş, içsel zihni sürekliliği tanımlamaktadır. Zihnin içerisinde bulunan birçok şeyi içine alan oldukça geniş kapsamlı bir ifadedir. Genel manada düşünme ile eş anlamlı bir kavramdır (Aral, 2011, ss. 112-181). Bilişsel gelişim dediğimiz süreç ise doğumdan itibaren başlayarak yetişkinlik dönemine kadar kişinin evreni anlama, anlamlandırma ve öğrenme sürecindeki değişimlerini ifade etmektedir (Ateş, 2022, s. 25). Bilişsel gelişim döneminde birey tabiri caizse bilgisayar konumundadır. Dışarıdan sürekli veri alımı yapar, bunları analiz edip öğrenir, belleğine alarak gerekli gördüğü süreçte yeniden kullanılmak üzere kaydeder. Bilişsel gelişim hususunda da diğer gelişim evrelerinde olduğu gibi ortaya atılan kuramlar mevcuttur. Bu alanda en fazla dikkat çeken ise Jean Piaget'in bilişsel gelişim kuramıdır.

Piaget dünyayı keşif ve anlamlandırmak noktasında çocukların yaşlarına göre farklı dönemlerden geçtiğini dile getirmiştir. Bu bölümleri de kendi içerisinde alt başlıklara ayırarak var olan gelişim dönemlerini daha da detaylandırmıştır (Megep, 2014, ss. 22-29-39). Piaget'in bilişsel gelişim kuramının bazı temel kavramları mevcuttur. Bunlar zekâ, şema, uyum; özümleme ve düzenleme, dengeleme ve örgütlenme. Bilişsel gelişim sürecini anlamlandırabilmek adına bu temel kavramları bilmek gerekmektedir (Dikici vd., t.y., ss. 165-168). Temel kavramların ardından Piaget'e göre bilişsel gelişim evreleri dört farklı bölüme ayrılmakta ve bu dönemlerin alt başlıklarıyla birlikte açıklamaları yapılmaktadır.

4.2.3.1 Duyusal Motor Dönemi

Bu dönem çocuğun doğumundan itibaren başlayıp iki yaşa kadar devam eden süreci içine alan bölümdür. 0-2 yaş dönemi olarak adlandırılan bu süreçte çocuklarda birbirinden farklı bilişsel gelişim dönemleri mevcuttur. Kısa açıklamalarla bu evreleri dile getirmek gerekirse;

-Refleks Aşaması: Doğum ile başlayıp yaşamın ilk birinci ayını içine alan kısımdır. Emme, dokunulan bölgede geri çekme ve kavrama gibi refleksler ortaya çıkar.

-Birinci Döngüsel Tepkiler Aşaması: 1-4 aylık dönemi içerisine alır. Yapılan hareketlerin tekrarlanarak döngüselleştiği dönemdir.

-İkinci Döngüsel Tepkiler: 4-8 ay dönemini kapsayan süreçtir. Tepkilerin ana merkezi dış unsurlar olup hedefe yönelik davranışlar ön plandadır.

-İkinci Döngüsel Tepkiler Koordinasyonu: Bebeğin 8-12 aylık dönemidir. Bu süreçte ne istediğini bilir ve amaca yönelik davranışlar sergiler.

-Üçüncü Döngüsel Tepkiler: 12-18 aylık dönem yürümenin aktif hale geldiği ve merak duygularının ileri seviyede olduğu dönemdir. Kendilerince çeşitli nesnelere denemesini yapar ve ortaya çıkan tepkileri görmekten mutlu olurlar.

-Bilişsel Sembollerle Problem Çözme: 18-24 aylık süreçte bir önceki dönemde gözlemediği deneysel durumların tepkilerine göre hareket etmeyi öğrenir.

4.2.3.2. İşlem Öncesi Dönem

Çocuğun duyuşsal motor döneminden sonra ortaya çıkan bu süreç 2 ile 7 yaş arası dönemi kapsamaktadır. Bu süreçte kendi içerisinde iki bölüme ayrılmaktadır.

-Ön Yargı Aşaması (Sembolik Dönem): 2-4 yaş arası dönemi içerisinde barındırır. Dil iyice işlevsel hale gelmiştir. Animistik (çocuğun cansız varlıkları canlıymış gibi hayal etmesi) ve benmerkezci yaklaşımlar dönemin en belirgin özelliklerindedir (Megep, 2014, s. 34).

-Önsezi Aşaması (Sezgisel Dönem): Akıl yürütme yerine önsezileri ile karar verme aşamasındadır. Bir sorun ile karşılaştığı zaman bu sezgisel yöntemlerle halletmeye çalışır. 4-7 yaş arası dönemi kapsamaktadır (Dikici vd., t.y., s. 171).

4.2.3.3. Somut İşlem Dönemi

Çocuğun 7 ile 11 yaş arası dönemini kapsamaktadır. Somut işlemleri yapabilir ve düşünceleri mantıksal çerçevede ilerlemektedir. Nesnelere durumlarına göre sınıflandırma ve sıralama yeteneği gelişir. Empati yapabilme durumuna gelmiştir, çevreye ve olaylara farklı bir gözden bakabilir (Dikici vd., t.y., ss. 37-39; Aral 2011, s. 169). Bir önceki dönemdeki animistik tavırlar ortadan kalkmaya başlar. Gerçek ile hayal arasındaki ayrımı net olarak yapabilir ve anlatılan masallardaki kahramanların da gerçek olmadığı kanaatini gerçekleştirir. Bu aşamalar kültürel ve sosyal yaşam çerçevesinde değişiklik gösterebilmektedir. Örneğin hayatın çeşitli aşamalarını çocuk olmasına nazaran erken mülahaza etmeye başlamış bir çocukta hayal-gerçek arasındaki farklılık daha erken yaşlarda ortaya çıkabilmektedir (Cüceloğlu 2006 s. 351).

4.2.3.4. Soyut İşlem Dönemi

Piaget, 11 yaş ile başlayıp ergenlik dönemi süresince devam eden çocuğun yetişkinmiş gibi düşünmeye başladığı süreç olarak ifade etmiştir. Olasılıklı düşünce yapısı gelişim göstermeye başlamış, karışık sorunların çözümü kolaylaşmış ve problemlere farklı yaklaşımlarla değişik çözüm yöntemleri bulunmaktadır. Toplumsal yapı, değer ve inançlarla alakadar olmaya başlar. Ergenlik dönemi benmerkezcilik ortaya çıkar ve bu alan kendisine geniş kapsamlı düşünsel alan açmakla birlikte farklı düşüncelerle bireysel düşünceleri arasında karmaşık bir döneme girmesine de sebep olur (Megep, 2014, s. 39). Bir önceki süreçte tümevarım yöntemi ile düşünsel ilerleyiş varken bu dönemde tündengelim yöntemi de işin içine girmekte ve ikili şekilde akıl yürütme gerçekleşmektedir (Cüceloğlu 2006, s. 352).

4.2.4. Dil Gelişimi

Dil, kişiler arası iletişimi sağlayan doğal bir araç olup kendisine has kuralları bulunan ve sadece bu kurallar çerçevesinde gelişim gösteren canlı bir varlık, seslerden oluşmuş toplumsal bir kurum (Ergin 2008, s. 3), anlaşma amacıyla kullanılagelen sesli işaretler sistemi (Doğan 1994, s. 280) olarak ifade edilmektedir. İlk insandan itibaren tarihi sürece bakıldığında iletişim halinde olabilmek adına dile ihtiyaç duyulmuştur. Yüzyıllar içerisinde gelişim göstermiş ve insanın yaşam evreleriyle birlikte dilin gelişimsel süreci anlamlandırılarak kategorize edilmiştir.

Dil gelişimi doğum öncesi süreçle birlikte başlayarak yaşam boyunca süreklilik arz eden bir ilerleyiştir. Diğer gelişim basamakları belirli zaman içerisinde devamlılık gösterirken dil yaşamın son anına kadar devam etmektedir (Kartal 2020, s. 30). Bulunulan sosyal çevre, bilişsel ve fiziksel gelişim ile yaş dil gelişiminde önemli bir etkidir. Genel etken faktörlerle birlikte dil edinimi, kazanımı tahmini olarak çocuklarda beş yaş civarlarında tamamlanmaya başlayan bir süreçtir (Ateş ve Sağar 2022, s. 33). Bu süreç kendi içerisinde çeşitli alt başlıklara ayrılmaktadır.

1-Dil Öncesi Gelişim

1. Evre Ağlama: Doğum sonrası ilk iki haftayı içine alan süreçtir.

2. Evre Agulama-Vokalizasyon: Doğum sonrası ikinci ay itibariyle agulama tabiriyle ifade edilen sesler çıkarmaya başlarlar. Genelde anlamsız hecelemelerdir.
3. Evre Cıvıldaama: Ünsüz harfleri de barındıran sesler çıkarmaya başlar. Bilinçsiz olarak çeşitli dil yapılarını da işin içine alır (Çiçek 2022, s.118).

2-Dilsel Gelişim

4. Evre Tek Sözcük Dönemi: Bir yaş civarında anlamlı ilk sözcükler söylenmeye başlar. Böylelikle cıvıldaama dönemi sona ermiş yeni bir sürece adım atılmıştır.
5. Evre Telgraf Konuşma Dönemi: 18-24 aylık dönemi içerisine alır. İki veya üç kelimelik cümleler kurulmaya başlar.
6. Evre Tam Cümle Dönemi: Çocuğun uzun şekilde cümleler kurmaya başladığı süreçtir (Bağcı Ayrancı 2018, s. 18).

Son olarak da çocukta gramer kurallarına uygun şekilde konuşma dönemi ortaya çıkar. Bu dönemle birlikte çocuk yeni sözcük kullanımını, kelimeleri esneterek kullanmayı ve dilin temel yapısını öğrenmeye başlarlar. Yaşamlarının 3-6 yaş aralığı bu süreç olarak değerlendirilir. Yine dil gelişimi de bulunan sosyal çevre ve aile ile birlikte gelişim göstermektedir.

Pedagojik açıdan çocuk, bahsettiğimiz gelişim evrelerini bünyesinde barındıran ve bu süreçlerle birlikte ilerleyiş gösteren bir varlıktır. Çocuğun tanımını yapabilmek için bu gelişim dönemlerini bilmek, ona göre tanımlamak ve anlamlandırmak önemli bir husustur.

4.3. Peygamberlerin Çocukları İle Olan İlişkilerinin Pedagojik Açıdan Değerlendirilmesi

Pedagojik açıdan aile ve çocuk ile ilgili genel bilgilerden sonra ana konumuz olan peygamberler ve çocukları arasındaki ilişkileri pedagojik açıdan değerlendirmeye çalışacağız.

Peygamberler Allah'ın kendilerine vermiş olduğu risalet görevinin yanı sıra aynı zamanda eş, çocuk ve baba olarak da hayatlarına devam etmişlerdir. Dünya hayatının tamamen bir imtihan mekânı olduğu düşünüldüğünde onların yaşamış oldukları olayların gayet normal olduğunu, bu tarz durumların her insanın başına gelebilecek şeyler olduğunu mülhaza

etmemiz gerekmektedir. Yüce Allah bu hususları Kur'an-ı Kerim'de zikrederek bizlerin de dikkatli davranması gerektiğine açıkça vurgu yapmıştır.

Konumuz içerisinde detaylandırarak ele almış olduğumuz Hz. Yakûb ve oğulları, Hz. Lokmân ve oğlu, Hz. Nûh ve oğlu, çocuk ve baba olarak Hz. İbrahim konuları ana tamamızı oluşturacaktır. İkinci bölümün başlangıç kısmında isimlerini zikretmiş olduğumuz diğer peygamberler ve çocukları da bu hususta ifadelerimize misafir olacaklardır.

Aynı anne, babadan olma veya yalnız annesi veya babası bir olan kişiler (Doğan “kardeş” mad. 1994, s. 606) kardeş olarak adlandırılmaktadır. Kişilerin ortalama yaşama dönemleri göz önünde bulundurulduğunda ebeveynlerinden ziyade kardeşleri ile birlikte daha uzun bir zaman dilimi geçirdiği görülmektedir. Bu zaman zarfında kardeşler arası sevgi ve dayanışmanın yanı sıra ister istemez kıskançlık, haset, çekememezlik ve kin gibi duygu durumlarının ortaya çıkması da muhtemel hissiyatlar arasındadır (Yıldız 2020, s. 78).

Geçmişten günümüze kadar gelen sürece bakıldığında kardeşler arasında çeşitli davranışların oluşumu ve özellikle kıskançlık mevzusunun evrenselliği ve tarihselliği kaçınılmaz bir husustur (Kaya 2010, s. 346). Bu duygu durumu insan hayatında sıklıkla karşılaşılan, insani ve sosyal ilişkilerde de etken olarak görülmektedir (Adler 1985, s. 176). İlk olarak Hz. Âdem'in iki evladı arasında zuhur eden ve kardeş katli ile sonuçlanan bu durum (*el-Mâide* 5/27-30) her toplumda ve ailede farklı şekillerde ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla kardeşler arasında yaşanan kıskançlık durumlarının ortaya çıkması olağan bir ruh hali olup, aralarındaki ilişkilerde birçok sebebiyetten ötürü zuhur etmektedir. Durumun ebeveyn tarafından vaktinde sezinlenip gerektiği şekilde yönetilmesiyle de olayın dozu düşürülebilmekte ve ileri seviyeye taşınması engellenebilmektedir. Çünkü kıskançlık, seviyesi arttıkça karşı tarafa ciddi zarar verebilme eğilimlerine yol açmaktadır.

Kardeşler arası kıskançlık Hz. Yakûb'un oğulları arasında da açığa çıkmış ve bu durum Kur'an-ı Kerim'de Yûsuf sûresinde açık ifadelerle zikredilmiştir. Hz. Yakûb risalet göreviyle hayatına devam eden kullardandır. Çocuklarına karşı, özellikle Yûsuf ve kardeşi Bünyamin noktasında farklı bir hassasiyeti mevcuttur. İfadelerde geçen annelerinin erken yaşta vefat etmesi ve ikisinin diğerlerinden oldukça küçük olması (*Yûsuf* 12/8) belki de bu hususun ortaya çıkmasına sebebiyet vermiştir. Sosyal yaşantımıza baktığımızda da bu mevzunun aynı şekilde seyrettiğini görmemiz zor bir ihtimal değildir. Küçük olan çocuk büyük kardeşlerden daha fazla ilgi ve şefkat görmektedir. Hz. Yakûb ve Yûsuf (a.s)

arasında zuhur eden görülen rüyanın anlatılması olayı da baba ile oğlu arasındaki ilişkinin diğerleri tarafından ilgi çekici hale gelmesine sebebiyet vermiş olabilmektedir. Zira Hz. Yakûb oğluna, kardeşlerine bu durumu anlatması sonucu kendisine zarar verebileceklerini dile getirmiştir (*Yûsuf 12/5*). Hz. Yakûb Allah Teâlâ'nın kendisine bahsetmiş olduğu ince zekâ kabiliyeti vesilesiyle oğlunun ileride peygamberler kervanına katılacağını sezmiş ve bu farklı durumun kardeşleri tarafından bilindiği takdirde değişik durumlara sebebiyet vereceğini mülâhaza ettiğinden bu şekilde bir ikazda bulunmuştur. Nitekim bir ailede birden fazla çocuk varsa ve bunların arasında aşikâr şekilde bir farklılık ortaya çıkarsa ister istemez kıskançlık durumları zuhur edecektir. Hiç istemese dahi Hz. Yakûb'un oğulları arasında bu durum meydana gelmiştir. Yûsuf sûresinde ele almış olduğumuz ayetlerde, şeytanın kardeşler arasına atmış olduğu nifak tohumlarıyla birlikte bu durumun gün yüzüne çıktığı görülmektedir (*Yûsuf 12/8-9*).

Yûsuf (a.s) kardeşleri tarafından kötü bir fiiliyat ile karşı karşıya kalmış ve bu durum yine kendileri aracılığı ile babalarına anlatılmıştır. Hz. Yakûb oğullarının yapmış olduğu bu fenalık karşısında onlara farklı bir tavır sergilememiş, hatta ona zulmedip kendisine de yalan söylemelerine nazaran tarafsızlığını korumuş (Yıldız, 2020, s. 88) ve sözlü olarak da bu duruma dikkat etmiştir. Bir peygamber olarak "*Bundan böyle bana düşen güzelce sabretmektir*" (*Yûsuf 12/18*) diyerek metanetini korumaya çalışmıştır. Yûsuf kıssasının anlatılmaya başlandığı ilk ayetlerden itibaren Hz.Yakûb ve oğulları arasındaki hitap şekilleri de dikkat çekmektedir. Yûsuf (a.s)'nin "*Ey Babacığım*" (*Yûsuf 12/4-100*) ve Hz.Yakûb'un da "*Ey Yavrucuğum*"(*Yûsuf 12/5*) şeklindeki söylemleri baba ile oğlu arasındaki sevgi ve saygı bağının kuvvetli oluşundan dolayı ortaya çıkmaktadır. Bu diyalog dışında diğer oğulları ile aralarında geçen konuşmada "*Ey Babamız*"¹⁸ ifadeleri ise babaları ile aralarında bulunan duygusal bağın daha resmi çerçevede olduğunu bizlere göstermektedir (Yıldız, 2020, s. 87).

Anne babaların çocuklarına karşı sergiledikleri tutum ve davranışları her konuda ölçülü ve adaletli olmak durumundadır. Kıssaların en güzeli olarak bahsedilen Yûsuf (a.s)'nin kıssasında (*Yûsuf 12/3*) Hz.Yakûb ve evlatlarının durumu bizlere bu konuda çeşitli kapılar aralamaktadır. Bir babanın çocukları arasında ayırım yapma gibi bir durumu ihtimal bile değildir. Fakat ortaya çıkan davranışlar ve söylemler sonrası durumun hassasiyetine vâkıf olamayan çocuklar tarafından bunun anlamlandırılması maalesef zor bir durumdur. Yakûb

---

¹⁸ Bkz. *Yûsuf 12/11-17-63-65-81-97*.

(a.s.)'nin oğulları da bunu idrak edememiş ve farklı düşüncelere kapılmışlardır (*Yûsuf* 12/8). Kardeşlerin Yûsuf'a karşı besledikleri kıskançlık duygusu babalarının onlara karşı eşit davranmadığı manasına gelmemelidir. Kur'an-ı Kerim'de zikri geçen sûrede bu konu ile alakalı her hangi bir ifade de zikredilmemektedir. Hz. Yakûb peygamberliğinin yanında bir babadır ve babalar çeşitli hassasiyetler sebebiyle çocukları arasında bazen farklı teveccüh gösterebilirler. Bu da çocuklar arasında bir ayrımcılık vs. değil kalbin fitraten bir eğilimi olarak anlaşılmalıdır (Kayacan ve Denizer, 2021, ss. 319-320).

Surenin son kısımlarına doğru gelindiğinde Hz. Yakûb ve oğulları kardeşleri Bünyamin hususunda karşı karşıya gelmişlerdir. Yûsuf (a.s.)'yi geçmiş zamanda kendileri ile birlikte göndermelerini istediklerinde bir baba olarak oğlunun başına gelebilecekleri sezinlemesine nazaran Hz. Yakûb onları kırmamıştı.¹⁹ Sonu hüsrana biten böyle bir olaydan sonra Yakûb (a.s.) oğullarını yine kırmamış ve Bünyamin'i onlarla birlikte Mısır'a göndermiştir. Hz. Yakûb'un bu davranışı da oğulları arasında hiçbir şekilde ayrımcılık yapmadığı ve hepsine eşit şekilde muamele ettiğinin bir kanıtıdır (Sürücü, 2016, s. 973).

Hz. Yakûb'un bir baba olarak çocukları ile arasındaki münasebet hususunda çok dikkatli davrandığı, onların arasında hiçbir şekilde sevgi ve güven konusunda ayırım yapmadığı açıkça görülmektedir. Tarihi süreçler göz önünde bulundurulduğunda, Allah Teâlâ kardeşler arasında meydana çıkması muhtemel olan böyle bir durum üzerinden Hz. Yakûb ve çocuklarını zikretmiştir (Sürücü, 2016, s. 973). Kıssa olarak Kur'an-ı Kerim'de ele alınan bu husus üzerinden dikkatli davranılması, olabilecek ihtimallerin hepsinin anne, babalar tarafından göz önünde bulundurulması ve çocukları ile aralarındaki münasebete her zaman dikkat etmeleri gerektiği ifadeleri gözler önüne serilmiştir.

Hz. Lokmân evladına vermiş olduğu öğütleriyle Kur'an-ı Kerim'de zikredilmiştir. Bir baba olarak oğluna verebileceği en kıymetli hazine olmuştur bu tavsiyeler. Hem de sadece kendi çocuğuna karşı değil, anne, baba olarak evlâdına nasihat etmek isteyen herkes için altın niteliğinde ifadeler olmuştur bunlar. Zikri geçen söylemler Lokmân Sûresinin 13-19 ayetleri arasında dile getirilmiştir.

Lokmân (a.s.) naif ve latif hitabıyla birlikte oğluna karşı "Yavrucuğum" ifadeleriyle seslenmiş ve nasihatlerine bu şekilde başlamıştır.²⁰ Bir babanın çocuğuna karşı bu şekilde bir hitap kullanması aralarında mevcut bulunan muhabbetin ve sevginin lisana

---

¹⁹ Bkz. *Yûsuf* 12/11-12-13.

²⁰ Bkz. *Lokmân* 31/13-16-17.

yansımasıdır. İfadelerine ilk olarak “Allah’a şirk koşma” (*Lokmân 31/13*) diyerek başlamış ve insan hayatının hakikatinin bu minvalde olması gerektiğine dikkat çekmiştir. Allah’ı andıktan sonra anne- babaya iyi davranılması konusuna değinmiştir (*Lokmân 31/14-15*) ki buda Allah rızasından sonra gözetilecek en önemli konunun ana-baba hakkı olduğunun göstergesidir. Bu hususta Hz. Muhammed (s.a.v)’den rivayet edilen “Allah’ın rızası anne, babanın rızası gibidir, Allah’ın hoşnutsuzluğu da anne, babanın hoşnutsuzluğundan geçer” (Tizmizî, Birr, 3 (1900)) hadis-i şerif de aynı konuya dikkat çekmektedir. Yapılan hiçbir şeyin küçümsenmemesi gerektiğini dile getirerek devam etmiştir Lokmân (a.s). İyi veya kötü, gizli yahut aşikâr yapılanın asla karşılıksız kalmayacağı ve buna dikkat edilmesi gerektiğini de vurgulamıştır (*Lokmân31/16*). Bu ayetin açıklanmasından sonra sorduğu bir soru üzerine oğlunun düştüğü vehmin farkına varan Lokmân (a.s) ona kızmamış veya sesini yükseltmemiştir. Yine en latif haliyle konuyu izah etmeye devam etmiş ve aklına gelen yanlışı onu incitmeden açıklığa kavuşturmuştur.²¹ Lokmân (a.s) bu ayette dile getirmiş olduğu bu söylemleriyle oğluna bir nevi sorumluluk bilincini de aşlamaktadır (Kayacan, 2019, s. 70). Devam eden ayette namaz konusuna değinilmiştir. Namaz ibadetinin doğru bir şekilde yapılmasını ve bunun da kendisini fenalıklardan muhafaza edeceğini söylemiştir (*Lokmân 31/17*). Nasihatlerin devam ettiği son iki ayette de sosyal ilişkiler dolayısıyla dikkat etmesi gereken hususlar dile getirilmiştir (*Lokmân 31/18-19*). Zikredilen her iki ayette de kibirden uzak bir tavır takınılması gerektiği ve bu tarz fiiliyatların İslam ahlakı ile örtüşmediği, Allah’ın da bu haslette bulunan kullarına sevgiyle muamelede bulunmadığını ifade etmiştir. Lokmân (a.s) bu söylemleriyle irşad vazifesinde bulunan bir kimsenin bu tür davranışlardan uzak olmasını ve oğlunun toplumla olan ilişkilerinden soyutlanmamasını hedeflemiştir (Demirci, 2018, s. 246). Sosyal bir varlık olarak nitelendirdiğimiz insanın da çocukluk dönemleriyle birlikte bu hasleti kazanması gerekmekte olup hayatının her evresinde dikkat etmesi gereken durumların başında gelmektedir.

Verilen nasihatlerin hepsi birbirinden kıymetli ve dikkate alınması gereken kurallar bütünüdür. Bunlar gerçekleşirken kullanılan dil ve üslup anne, babalar için de oldukça önemli olacaktır. Lokmân (a.s) oğluna karşı hitabında asla ağır bir dil kullanmamış aksine en naif haliyle ifadelerini seçmiştir. Cümlelerine başlarken kullanmış olduğu “Yavrucuğum” tabiri bunun en önemli örneğidir. Lokmân (a.s) kullanmış olduğu zarif

---

²¹ Bkz. ez-Zemahşerî, 2018, 5/278, er-Râzî, 2002, 18/157, Kutub 11/473.

ifadelerle tevazu sahibi bir Mü'min kimliği sergilemiş, toplumsal ve bireysel manada kişilik olgunluğuna ulaşmış, sorumluluk sahibi nesiller yetiştirmek adına anne babalara rehber olmuş (Kayacan, 2019, s. 71) ve olmaya da devam edecektir.

Hız. İbrâhim iki farklı karakter olarak Kur'an-ı Kerim'de karşımızı çıkmaktadır. İlk çocuk olarak Hız. İbrâhim konusudur.

İbrâhim (a.s) çocukluk çağları itibariyle çok farklı bir kişiliğe sahiptir. Allah'ı araması, O'nun yok olmayan ve bir varlık olabileceği düşünceleri ve yapılan putların anlamsızlığı. Hız. İbrâhim babasının putlar yapması üzerine bu anlamsızlıkları ona da sormuştur. Allah'ın takdir etmiş olduğu zaman geldiğinde Hız. İbrâhim tebliğ görevini üstlendiğinde ilk olarak aile efradından Allah'a iman etmesini istemiştir.

Hız. İbrâhim'in babasını Allah yoluna davet ederken kullanmış olduğu üslup çok manidardır. Direk yerme metodu ile değil de "Senin Allah'ın gazabına uğramandan endişeleniyorum" (*el-Meryem 19/45*) diyerek onun hakkındaki tedirginliğini dile getirmiştir. Babasına hitap ederken "Ey Babacığım" (*el-Meryem 19/42-45*) ifadelerini kullanmasına, gayet ince bir eda ile bunları söylemesine nazaran babasının kendisine geri dönüşü "Ey İbrâhim!" (*el-Meryem 19/46*) şeklinde olmuştur. Hız. İbrâhim bu hitaba içerlemiş olsa da babasına karşı ters bir mukabelede bulunmamış tam aksine o babasına esenlik dileyerek onların yanından ayrılmıştır (*el-Meryem 19/47*).

Babasını Allah'a davetten sonra karşılaştığı muamele Hız. İbrâhim'i hüznlendirmiştir. Zira babasının kendisine iman etmeyip şeytanın izinden gitmesi kötü bitecek bir sona doğru ilerleyiş olmaktadır. Kavminin ve babasının Allah yoluna temayül etmeyişleri onu hüzne düşürmüş ve o bu hüznünü Rabbine arz ederek yolu üzere kendisine yardımcı olacak bir evlat bahşetmesini O'ndan niyaz etmiştir (*es-Sâffât 37/100*). Yüce Allah dost edindiği, halilim dediği Hız. İbrâhim'in duasını kabul etmiş, zamanı geldiğinde de meleklerle kendisine bu konuyu müjdelemiştir (*es-Sâffât 37/101*).

Hız. İbrahîm Allah'tan niyaz ettiği evladına kavuşmuştur fakat bu konuda geçireceği imtihan çok çetin olacaktır. Önce Allah'ın emriyle eşi Hız. Hacer'i ve oğlunu tarıma müsait olmayan o çorak araziye bırakmıştır (*İbrahîm 14/37*). Bu ağır sınavın karşılığı olarak Allah zenzem suyunu onlara ikram etmiştir (Kayacan ve Denizer, 202, s. 321). Devam eden süreçte Hız. İbrahîm'i daha zor bir karar beklemektedir. Oğlu büyüyüp kendilerine yardımcı olabilecek yaşlara geldiğinde (*es-Sa'dî, 2014, 4/314*) "Yavrucuğum, seni rüyamda kurban ettiğimi gördüm. Düşün bakalım sen bu duruma ne cevap vereceksin?"

Dedi ki: Babacığım, emrolunduğun şeyi yap, Allah'ın izniyle beni sabredenlerden bulacaksın.” (*es-Sâffât 37/102*) ifadeleri ile gördüğü rüyasından oğluna bahsetmiştir. Baba oğul arasında geçen konuşmada kullanılan “Yavrucuğum” ve “Babacığım” hitapları aralarında bulunan muhabbetin ve sevginin ne denli güçlü olduğunun bir karşılığıdır. Bu konuşmaya Hz. İsmail'in vermiş olduğu cevap ise kendisinden beklenmeyecek derecede olgun bir şekilde olmuştur. Hz. İbrahim “Salihlerden olacak bir evlat” diyerek niyazda bulunmuş olduğu duasının karşılığını bu şekilde de almıştır (*es-Sâffât 37/100*).

Allah Teâlâ insanları farklı zamanlarda, birbirinden değişik şekillerde imtihana tabi tutmuştur. Her imtihanın ağırlığı, gidişatı ve sonucu çok farklıdır. Hz. İbrahim çocuğu ile imtihan edilmiştir. Oğlunun hilm sahibi, itaatte kusur etmeyen bir çocuk olması ve Hz. İbrahim'in oğluna emrivaki yapmadan, onunla istişare ederek (Turan, 2013, s. 88) bu sonuca varması imtihanını bir nebze de olsa kolay duruma getirmiştir. Bu da baba-oğul arasındaki bağın ne denli güçlü olduğu, istişare ile çocuğa verilen değerın kıymetini, alınan cevap ile de çocuğun babasına karşı son derece saygılı olduğu manalarını ortaya çıkarmaktadır.

Yine yapılan istişare sonucu çocuğun fikrine değer verildiği, kendisi ile ilgili alınabilecek bir karar da onun da söz söyleme hakkının olduğuna vurgu yapılmak istenmiştir. Fikre değer vermeye birlikte çocuğun şahsına duyulan saygıyı da burada görmek mümkündür. Değer gören çocuklar hem aile içi hem de sosyal yaşantılarında özsaygısı ve özgüveni oturmuş, karakter sahibi bireyler olarak görülmektedirler. Bu hasletlere sahip olan bireyler özellikle ikili ilişkilerde hataya düşme oranlarını aza indirmiş olup, anne-baba rolüne büründüklerinde de aynı minvalde çocuklar yetiştirme yolunda ilerleyiş kaydetmektedirler.

Çalışmamızda detaylandırarak ele almaya çalıştığımız bir diğer isim de Hz. Nûh ve oğlu olmuştur. Nûh (a.s) kavmini uzun seneler Allah yoluna davet etmiş ama aralarından kendisine belirli sayıda insanlar dışında kimse iman etmemiştir. Allah'ın emri ile tarafından bir gemi inşa edilmiş ve o gemiye Allah'a iman edenlerle birlikte her hayvan cinsinden çift olarak alması emredilmiştir. Allah tarafından gelecek bir azabın habercisi olarak niteleyebileceğimiz bu hazırlıklar tamamlandığında o haşmetli gün cereyan etmiştir (*el-Hûd 11/25-41*). Nûh (a.s)'nin ailesinden de sayılı kimseler Allah'a iman etmişlerdir. Oğullarından biri de Allah Teâlâ'nın yoluna temayül etmeyenler arasında olmuştur. Bir peygamber dahi olsa baba yüreğiyle oğlunun o azap içerisinde kalmasına gönlü razı değildir. Şefkat dolu bir ses ile “*Yavrucuğum haydi gel, sende bizlerle birlikte gemiye bin, kâfirlerle birlikte olma!*” (*el-Hûd 11/42*) diyerek oğluna çağrıda bulunmuştur. Fakat

karşılığında “Beni suya karşı muhafaza edecek bir dağa sığınacağım” (*el-Hûd 11/43*) şeklinde almış olduğu cevap oğlunun ne denli ağır bir gaflet içerisinde olduğunu açıkça göstermektedir. Cevabın ardından aynı ayette geçen ifadelerle oğlunun dalgalar arasında gözden kayboluşuna şahitlik etmiştir Hz. Nûh. Bir baba olarak evladının bu şekilde helak oluşu ve onun cehennemlikler arasında olacağını bilmesi yürek sızısını daha da artırmış durumdadır. Bu hal ile Rabbine “Ey Allah’ım! Şüphesiz oğlum da benim ailemdendi” nidasında bulunmuş ve Allah Teâlâ oğlunun yapmış olduklarından dolayı “Ey Nûh! O senin ailenden değildir” ifadeleriyle sorusuna mukabele etmiştir (*el-Hûd 11/45-46*). Hz. Nûh Allah’ın kendisine yapmış olduğu bu uyarıdan sonra silkelenerek “Ey Rabbim! Hakkında bilgim olmayan şeyi istemekten sana sığınırım. Beni bağışlamaz ve bana merhamet etmezsen ben kaybedenlerden olurum” (*el-Hûd 11/47*) diyerek, çocuğu olmuş olsa bile batılın izinden giden biri hakkında hissiyatla hareket edilmemesi ve hak üzere yola devam edilmesi gerektiğinin örnekliğini bizlere göstermiştir (Kayacan ve Denizer, 2021, s. 62).

Gidilen yoldan ayrılmamak gerektiği ile birlikte iman noktasında bir araya gelinmemiş dahi olursa isyankâr olan çocuğa karşı sergilenen davranışlar da önem arz etmektedir. Hz. Nûh’un bir peygamber olmasına nazaran asi tutumuna karşın hala çocuğuna karşı “Oğulcuğum, yavrucuğum” ifadelerini kullanıyor olması peygamber olmakla birlikte baba rolünün vermiş olduğu şefkatin de bir yansıması olmuştur (Turan, 2013, s. 89). Bu durumdan yola çıkarak anne, baba ve çocuklar arasında her ne açıdan bir farklılık olursa olsun çocuğa karşı duyulan sevgi ve şefkatin baki olduğunu ifade etmek mümkündür. Bu tarz durumlarla karşılaşılması her ebeveyn için olası durumlardır. Böyle bir durumla karşılaşıldığında çocuğa karşı kullanılması gereken dil ve yaklaşımlarda anne, baba olmanın gerektirdiği şekilde naif tutumlar büyük önem arz etmektedir. Yine bununla birlikte ebeveynin tutumuna karşın çocuğun karakteristik özellikleri de ikili iletişimlerinde belirleyici unsur olacaktır (Turan, 2013, s. 89). Anne-babanın tutum ve davranışlarının sonuca götürür nitelikte olabilmesi için çocuğun da kendilerine aynıyla mukabele etmesi elzem bir konudur. Yanlış görülen hususun düzeltilebilmesi ve eksiğin tamamlanması bu şekilde daha kolay olacaktır. Aksi bir durumda sonuca ulaşmak her iki taraf için de zorlayıcı bir duruma dönüşecek ve yıpratıcı bir süreci de beraberinde getirecektir. Fakat böyle bir durumla karşılaşmış olsa bile çocuğa karşı var olan davranışlarda dikkatli olmalı, onu tamamen soğutacak eylemlerden uzak durmaya özen gösterilmelidir.

Kur'an-ı Kerim'de zikredilen Şuayb peygamber ve kızları arasındaki diyalog baba ile kız çocukları arasında diri tutulması gereken davranışları bizlere göstermektedir.²² Hz. Şuayb yaşı ilerlemiş bir peygamber ve kız evlatlara sahip bir babaydı. Yaşın vermiş olduğu ağırlık ile hayvanlarının otlatılması ve suya götürülmesi işleri kızları tarafından yapılmaktaydı. Erkek egemen bir toplulukta işlerini yapmaya çalışmaları ister istemez kendilerine bazı zorluklar da getirmekteydi. Şuayb (a.s)'nin kızları hayvanlarını suya götürmüş oldukları halde kenarda beklemekteydiler. Bu durum Hz. Musa tarafından mülahaza edilmiş, saraydayken Hz. Asiye tarafından kadınlarla nasıl iletişim kurulacağına vakıf olduğundan samimi ve iyi niyet göstergesi ses tonuyla (Efe, 2022, s. 391) kendilerine neden orada beklediklerini sormuş, aldığı cevap üzerine de onlara yardımcı olmuştur (*el-Kasas* 28/23-24). Kızların burada takınmış oldukları edebi tavır almış oldukları terbiyenin bir göstergesidir. Ataerkil bir toplumda böylesine güç bir işi yapmaları ve bunun getirdiği hassasiyetlere riayetleri de gözden kaçmamalıdır. Zira onlar rahatsızlık oluşturabilecek bir ortama girmekten kaçınmışlar ve beklemeyi tercih etmişlerdir.

Kızlar babalarının yanına döndüklerinde olayı hiç çekinmeden ve eksik bırakmadan en net haliyle ona aktarmışlardır. Çocuklarının babalarına karşı çekinmeden tüm detaylarıyla konuyu anlatmaları aralarında tesis ettikleri güven bağından meydana gelmektedir. Erkeklerin yapacağı işi yapmaları ve babalarının kendilerine sonsuz güven beslemesi bu hususun açığa çıkmasına sebebiyet vermektedir.

Mevzunun açıklanması üzerine Hz. Şuayb kızlarına yaptığı işin karşılığını ödemek üzere Hz. Musa'yı çağırmasını söylemiştir (*el-Kasas* 28/25). Konunun çalışmamızla ilgi en önemli kısmı bundan sonra açığa çıkmaktadır. Kızlarından biri kendinden emin ve zeki haliyle (er-Râzî, 2002, 17/504) "Babacığım! Onu ücretle çoban olarak tutun, çünkü ücretle tutmuş olduklarının en hayırlısı, güçlüsü ve emin olanıdır" (*el-Kasas* 28/26) diyerek herhangi bir çekince göstermeden açıkça fikrini ortaya koymuştur. Günümüz yaşam şeklinde maalesef ki hala kız çocuklarına karşı ayrımcı tavırlar sergileyen kişilere rastlamak mümkündür. Cahiliye dönemindeki düşünce yapısı bazı toplumlarda en kötü haliyle devamlılığını göstermektedir. Kız çocuğunun ve kadının ikinci planda görülmesi, düşüncelerini ifade etmesine izin verilmemesi ve asla karar verme merci olarak görülmemesi en fazla rastlanılan durumlardır.

---

²² Bkz *el-Kasas* 28/23-26.

Hız. Şuayb örneği bizlere bu konuda ufuk açmakta ve düşüncelerimize ışık tutmaktadır. Bir babanın kız çocuğunu her işte vazifelendirebileceği ve kızların da bu konuda elinden geldiğince çabalayarak başarılı olabileceği, onlarla arasında saygı ve güven tesisindeki başarıyı, şahıslarına ve fikirlerine ne denli değer verildiği açıkça gösterilmiştir. Kız çocuğunun değersizleştirildiği bazı bölgelere nazaran kızının bir erkek hakkındaki fikrini dikkatle dinlemesi onun edebinden tereddüt etmediğine, öne sürdüğü fikri kabul etmesi keskin zekâsı ve önsezileri ile birlikte ona duyduğu güveni sembolize etmektedir. Kur'an-ı Kerim'in nazil oluşundan asırlar önce vuku bulmuş bu olayı dile getirmesi manidardır. Zira kadına ve kız çocuğuna verilmesi gereken değer her dönemde olması gerektiği haliyle en hassas şekilde gözler önüne serilmiştir.

Genel hatlarıyla peygamberlerin evlatlarıyla olan ilişkilerine bakıldığında nasihatlerin önemli bir payı olduğu görülmektedir. Hem aile büyüğü hem de risalet görevini yüklenmiş şahsiyetler olarak peygamberlerin maddi ve manevi alanda çocuklarına karşı tavsiyelerde buldukları görülmektedir (Yılmaz, 2019, ss 408-453). Peygamberlerin hayatlarına yönelik ifadeleri içerisinde barındıran en güvenilir kaynak olan Kur'an-ı Kerim'de de bu durumlar aşamalı olarak ifade edilmiştir (Acar, 2021, s. 63).

Peygamberler ve çocukları arasında geçen her diyalog bizlere farklı kapılar açmaktadır. Günümüz toplumunda dini ve ahlaki bazı değerleri öne sürerek çocuklar hakkında yapılan yanlış tutum ve davranışlara şahit olmak çok zor değildir. Kız veya erkek fark etmeksizin çocuğun şahsına saygı duyulmaması kendi öz saygısını geliştiremeyen bireylere sebebiyet vermektedir. Bununla birlikte genel veya özel bir konu hakkında fikrine değer verilmemesi, istişareden tamamen uzak bir şekilde şahsıyla ilgili bir durumun sonlandırılması da bunun en acı örneklerindedir. Bireysel olarak kendisini geliştirememiş kişilerin okul, iş ve evlilik hayatlarında başarılı olmaları ve devamlılık sağlayabilmeleri çok küçük ihtimallere sahiptir.

Çalışma imkânlarımızın vermiş olduğu alan ile bu yönelimdeki genç ve çocuklarla yapılan bireysel konuşma ve görüşmelerde altta yatan sebebin ebeveyn kaynaklı olduğu maalesef en acı şekliyle görülmektedir. Anne-baba ilişkilerinde zayıf olan çocukların kendini sürekli değersiz hissetmesi, sadece fiili bir obje olarak görülmesi, başkalarını mutlu etmek için yaratılmış olduğunun düşünülmesi ve bu şekilde davranılması vb. gibi konular başlıca sıralanabilen sebeplerdir. Anne-babaların çocuklarına karşı hitapları da buradaki eksiği gün yüzüne çıkarmaktadır. Birine seslenirken güzel ifadelerin kullanılması aynıyla mukabeleye zemin hazırlarken aksi bir sesleniş karşı tarafta üzüntüye sebebiyet vermektedir. Anne,

baba tarafından kötü bir söylemle seslenen çocuk da bu üzüntüyü yaşamakta ve değersizlik hissiyle baş başa kalarak farklı alanlara meyletmeye başlamaktadır.

Çocukların yapmış olduğu davranışların altında yatan ana sebeplere haiz olma durumu ebeveynlerin rolleri arasındadır. Ebeveynler yapılan davranışları anlamlandırabilmek adına çocukla birebir iletişime geçmeli, peygamberi metodlar kullanılarak sorun teşkil eden asıl konuyu öğrenmeye çalışmalıdır. Sorunun temel kaynağı bulunduktan sonra anne-baba olarak farkında olmadan yapılan yanlış söylem ve tutumlar ortaya çıkacaktır. Bu konuda gerekli tedbirler alındığında ise kardeşler arası veya anne-baba-çocuk arasında oluşabilecek hatalı tutum ve davranışlar en aza indirgenmiş, olası bir travmatik durum da engellenmiş olacaktır. Ailedeki iç huzur tesis edildikten sonra çocuklar arası ilişkiler de düzene girecektir. Genel durumlara dikkat edildiği halde olası herhangi aksi bir durum karşısında da dışarıdan destek almaktan kaçınılmamalıdır. Aile huzuru ve iletişimi her şeyden önce gelen durum olmalı ve çocuğun geleceğine yönelik kaygı oluşturabilecek konuların zamanında üzerine gidilerek halledilmesi büyük önem taşımaktadır.

Güncel toplum düşüncelerine baktığımızda bir kişinin nesebi kendisinin gidişatı ile ilgili belli tabuları da içine almaktadır. Özellikle ataerkil toplum anlayışını ileri derecede yaşamaya devam eden geleneksel aile kurumlarında bunlar daha fazla gözle görülür şekildedir. İslami açıdan hassasiyet gösteren bir ailenin kız veya erkek fark etmeksizin bütün çocuklarının belirli bir düzeyde ilerleme kaydetmesi gerektiği düşünceleri aşikârdır. Bu şekilde bir ilerleme kaydedilmemişse yapılan gereksiz ithamlar ve suçlamalar, malayani tavırlar gündeme gelmektedir. Hâlbuki içerisinde bulunmuş olduğumuz bu debdebeli hayatın cezbesinin ne denli çok olduğunun farkında olup, imtihan içerisinde olduğunun ve karşı tarafında bu hususla imtihan edilebileceğinin gözden kaçırılmaması gerekmektedir.

Yaşayarak tecrübe ettiğimiz birçok hususta peygamberi metotlarla çocuk eğitimine önem verilmesi gerektiği tekrar tekrar gün yüzüne çıkmaktadır. Bu konuda yaşanan kültürel çevre her ne kadar etken olsa da dini vecibe alanından konuya yaklaşarak, ananevi olarak yanlış olan şeylerden anne-babaları geri tutmaya çalışmalı, bu çerçeve üzerine çocuk yetiştirme ve eğitiminde ebeveyn faktörünü bilinçlendirme yöneliminde bulunmamız gerekmektedir.

5. SONUÇ

Anne, baba ve çocuklar arasında gelişen iletişim her iki tarafın yaşam kalitesini etkileyen ve geleceğe yön vermesi açısından oldukça önemli bir durumdur. Evlilik akidesi ile kurumsallaşan aile mefhumunun bireyleri, çocuğun dünyaya gelmesi ile birlikte eş olmanın yanı sıra ebeveyn kimliğine de bürünmektedirler. Kur'an-ı Kerim'de dünya hayatının süsü, göz aydınlığı, övünç kaynağı ve fitne sebebi olarak ifade edilen çocuğa karşı yükümlülükler doğum öncesi dönemle birlikte başlamaktadır. Dünyaya gözlerini açtıktan sonra ebeveynlerin sorumluluklarının alanı biraz daha genişlemiş ve artmıştır. Bu sorumlulukların gereği gibi yerine getirilmesi ilerleyen yaşlarda anne-baba-çocuk arasındaki iletişime önemli ölçüde katkılar sağlayacaktır.

Kur'an-ı Kerim ebeveyn-evlat ilişkileri noktasında birçok peygamberden kıssalarla bizlere örneklik teşkil etmektedir. İsmi zikredilen peygamberlerin her birinin çocukları ile iletişimi ve imtihanı birbirinden farklı olmuştur. Hz. Yakûb'un oğulları Yûsuf ve Bünyamin'e karşı duyduğu sevgi diğer kardeşleri tarafından yanlış yollara başvurmalarına sebebiyet vermiştir. Özellikle Yûsuf'a karşı hissedilen öfke kardeşlerin gözünün dönmesine mahal vermiş, kıskançlık en üst mertebeye ulaşmış ve ondan kurtuldukları takdirde babalarının teveccühünün tekrar kendilerine olacağı düşüncelerine kapılmışlardır. Nitekim kardeşlerinden bir şekilde kurtulmayı başarmışlar fakat sonuç düşündükleri gibi olmamıştır. Babalarının hüznü artmış, böyle olmasına nazaran oğullarına karşı kötü bir söz söylememiş, Allah'a yönelmiş, sabrederek ondan gelecek yardımı beklemiştir. Çocuklar arasında kıskançlığa sebebiyet verecek tutum ve davranışlardan uzak durulması gerektiği ve böyle bir durum ortaya çıktığında sonucun ne denli fena bir hale dönüşeceği örneklendirilmiş olmuştur. Çocuklar arasında adaletli olunması gerektiği ve sevgiyi hissettirme konusunda da buna dikkat edilmesi tavsiye edilmiştir.

Hz. İbrahim hem çocuk hem de baba olarak zikredilmiştir Kur'an-ı Kerim'de. İman etmeyen bir babanın çocuğu olarak onu tevhid inancına davet etmiş ve bu davetin karşılığında babası tarafından hiçte hoş olmayan bir muameleyle karşılanmıştır. Buna nazaran babasına karşı kabalaşmamış "Babacığım" gibi latif bir hitapla ona seslenmiş ve en sonunda esenlik dileyerek yanından ayrılmıştır.

Yaşlılık zamanına ulaştığında baba olan Hz. İbrahîm çok büyük bir imtihanla sınanacaktır. Yolunu gözlediği evladına kavuşacak ama vakti geldiğinde onu kurban etmek gibi bir durumla karşı karşıya kalacaktır. Gördükleri rüyalar peygamberler için vahiy mesabesinde

olduğundan Hz. İbrahim Allah'ın kendisinden istediğini yerine getirecektir. Bu zaman çerçevesinde emri vaki yapmadan oğlunun fikrini almaya özen göstermiş, gelişecek durum karşısında nasıl bir tavır sergileyeceğini merak etmiştir. Aldığı cevapla bahtiyar olarak emri yerine getireceği sırada Allah'ın kendilerini müjdelemesi ile imtihanları sona ermiştir. Baba olarak çocuğuna karşı beslediği sevginin Allah sevgisinin önüne geçemeyeceği ve imtihanların herkes için değişik şekillerde zuhur edebileceği bizlere gösterilmiştir. İmtihan ne kadar ağır ve çetrefilli olsa da çocuğa da bu konuda fikrinin sorulmasının gerekliliği ifade edilmiş ve anne babaların bu konuyu dikkate almaları hedeflenmiştir.

Hz. Lokmân oğluna vermiş olduğu tavsiyelerle bizlere örnek olmuştur. Bu tavsiyelerini verirken izlemiş olduğu sıralama da çok manidardır. Önce Allah inancı ile başlaması ardından anne-babayı zikretmesi, yapılan işin mahiyetine bakılmaksızın hepsinin Allah tarafından bilindiği, namaz ibadetinin önemi ve hassasiyeti son olarak da kibirden uzak durulması gerektiği ifadeleri ayetlerde özenle işlenmiştir. Lokmân (a.s)'nin burada kullanmış olduğu üslup gayet nazik ve ince bir ifadeyle olmuştur. Telaffuzlara başlarken “Yavrucuğum” hitabını kullanması oğluna karşı beslediği sevgisinin en önemli göstergesidir. Evlada yapılacak nasihatlerde özenli davranılması gerektiği bu minvalde yapılan sıralamaya da hassasiyetle dikkat edilmesi örneklendirilmiştir.

Nûh (a.s) iman etmeyen oğluyla imtihan olunmuştur. Allah'ın gazabından kaçabileceğini düşünebilecek kadar gaflette olması ve babasının gözleri önünde helakinin gerçekleşmesi ebeveyn için en zorlu durumlardan biridir. İmani açıdan bir arada olamayan baba- oğul olmalarına nazaran baba yüreğinin şefkati ve merhametiyle oğluna “Ey yavrucuğum” diyerek hitapta bulunmuş, onun dehşet anı üzerine iman etmesini ümit etmiştir.

Nûh (a.s) ve oğlu arasında geçen bu husus anne- babalara yine örneklik teşkil etmesi bakımından önemli durumlardandır. Ebeveyn ve çocuk arasında iman ve ameller noktasında zıtlıklar yaşanması muhtemeldir. Böyle bir durumla karşı karşıya kalınsa dahi çocuğa karşı tutum ve davranışlar noktasında hassasiyet yine ön plandadır. Çocuğa karşı zıt bir tavır sergilememek çok mühim olup, yapılan davranışlarla birlikte özüne dönüş sağlamaya çalışmak daha uygun olan durumdur. Çocuğun buradaki tepkileri de önemlidir. Fakat ebeveyn olarak üzerimize düşen görevi yapmamız bizler için elzem olan noktadır. Anne- babanın çocuğuna gayri ahlaki tavırlarla yaklaşması, onu rencide edici davranışlar ve söylemler sergilemesi hem İslam ahlakı ile bağdaşmayacak hem de anne- baba rolüne uygun olmayacaktır.

Hız. Şuayb örneği de kız çocukları ve babaları arasındaki iletişim noktasında yol göstericidir. Kız evlâda karşı daha naif davranmaya çalışan anne-babalar bazı noktalarda bu konuyu farklı boyuta taşıyabilmektedirler. Fakat yaptığı her işte başarılı olacağını düşünerek ona görevler vermek, fikrine değer verildiğini hissettirmek, onu bireysel ve sosyal yönden geliştirecektir. Bu gelişim ve öz güvenle birlikte farklı karakteristik özellikleri de yerli yerine oturacak ve emin adımlarla adım atan bir birey haline gelecek, vermiş olduğu kararlar noktasında da gayet tutumlu ve başarılı bir kişilik olarak hayatına devam edecektir.

Gelişim dönemleriyle birlikte ele alınan çocuk, anne-baba rollerinin tutumlu olmasıyla birlikte ilerleyişini daha sağlam bir şekilde devam ettirebilecektir. Bu konuda kendini geliştiren ve gelişime açık olan anne-baba tavırları çok önemlidir. Çocuk yetiştirilmesi, peygamberi metotlarla birlikte kültürel farklılıkları da bünyesinde barındıran, aynı zamanda bilimsel ilerleyiş ve güncel gelişimleri de içine alan hatta alması gereken uzun bir süreçtir. Bu uzun süreçte çocuğuna destekten asla geri durmayacak olan anne-babaların da kendilerini geliştirmeleri ve gerekli her hususta bütünüyle olmasa bile belirli ölçülerde bilgi sahibi olmaları gerekmektedir. Bahsettiğimiz bu durum çocuğun gelişimini ve ilerleyişini pozitif yönde etkileyecek olan faktörlerin başında gelmektedir.

6. KAYNAKÇALAR

- Abdülbâkî, M. F. (H.1364, M.1945) *el-Mu'cemü'l- müfehres li- elfâzi'l- Kur'âni'l- Kerîm*, Kahire: Darul Hadis.
- Acar, C. (Haziran 2021). Çocuklarla ilişkiler bağlamında peygamberler ve Hz.Muhammed. Akademik Siyer Dergisi 4/8-72.
- Adler, A. (1985). *İnsanı Tanıma Sanatı*, (Ş. Beşer Çev.), (4. Baskı), İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Akalın, Ş., H. (2011). *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Akgül, M., Ekşi, A., Albayrak, A., Çiftçi, T., Çatal, A., Yapıcı, A., Kara, A., Ko., E., Özbay, E., Şimşekçakan, M., Türker, A., S. (2015). İlköğretim Din Kültürü Ve Ahlak Bilgisi Öğretmen Klavuz Kitabı, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Aktan, H. (1995). "Evlat" mad. *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*, C. 11/526, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Akyüz, V. (1991). "Anne-Baba" mad. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 3/103. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Aral, N. (2011). *Bilişsel Gelişim*. (N. Aral, G. Baran Ed). Çocuk Gelişimi. İstanbul: Ya-Pa Yayın A.Ş.
- Ateş, B., Sağar, M., E. (2022). *Çocuklarda Gelişim Alanları*. (B. Ateş Ed.) Çocuk Psikolojisi, 15-37, Ankara: Meteksan Matbaacılık.
- Ateş, S. (2013). *Kur'an-ı Kerim Tefsiri*. İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat.
- Avcı, N. (2003). *Gelişimde 0-3 Yaş Yaşama Merhaba*. İstanbul: Morpa Kültür Yayınları.
- Aydın, M. A. (1989). "Aile" mad. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 2/196, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Ayverdi. İ., Topaloğlu. A. (2007). *Türkçe Sözlük*. İstanbul: Mas Matbaacılık.
- Bağcı Ayrancı, B. (2018). *0-12 Yaş dil gelişimi uygulamaları ve yapılması gerekenler*. Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 8, Sayı: 1, Ss. 13-34.
- Balcanlı, H. (2001). *Gelişim ve Öğrenme*. (4. Baskı). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Bayraklı, B. (2003). *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, İstanbul: Bayraklı Yayınları.

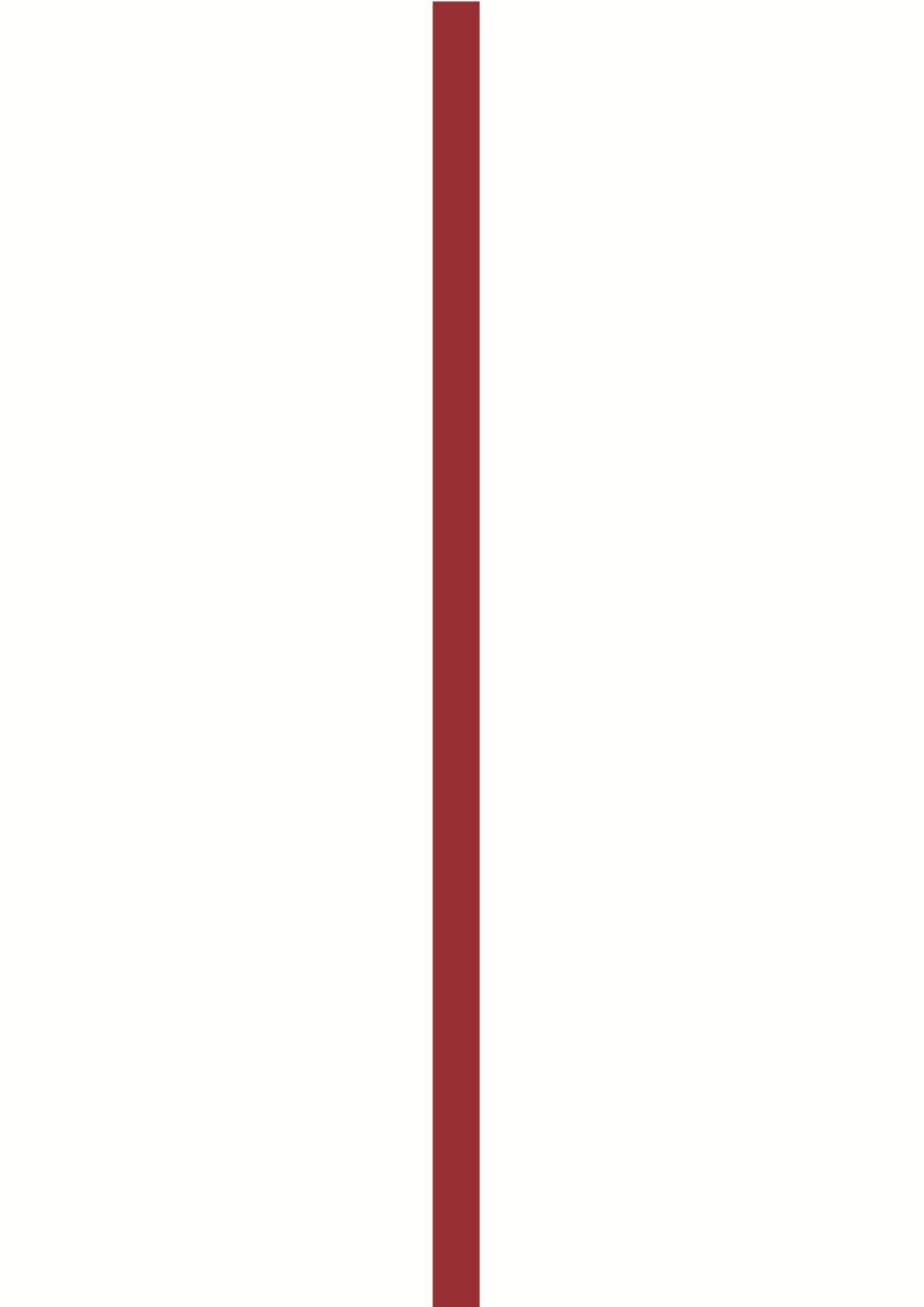
- el-Beydavî, M., Ş. (2011). *Envarut-Tenzil ve Esraru't-Te'vil*, (C. 1-5). İstanbul: Kahraman Yayınları.
- Bostan, Y. (2014). *Çocukta değer bilinci ve karakter eğitimi*. Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2, 106-112.
- Canan, İ. (1995). *Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi*, (C. 1-18), Ankara: Akçağ Yayınları.
- el- Cevziyye, İbn K.(2014). *Tuhfetü'l- Mevdûd*, (Kısa M. Çev.), (4. Basım), Konya: Kitap Dünyası Yayınları.
- Cüceloğlu, D. (2006). *İnsan ve Davranışı*, (15. Basım), İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Cürcânî, S, Ş. (1997). *Tarifât*, (1. Baskı), (A, Erkan. Çev.), İstanbul: Bahar Yayınları
- Çadem Akademi. (2015. Ağustos. 30). *Çocuk Gelişim Dönemleri*, (Erişim Tarihi: 2022, Mart 14). <https://www.cadempsikoloji.com/makale/3-cocuk-gelisim-donemleri#:~:text=Genel%20olarak%20do%C4%9Fumdan%20sonraki%20ilk,ergerlik%20d%C3%B6nemi%20olarak%20kabul%20edilir>
- Çanga, M. (2006). *Kur'an-ı Kerim Lügati İlavelerle Mu'cemü'l Müfehres*. (6. Baskı), 587.
- Çetinkaya, B. (2014). *Çocuk Ruh Sağlığı*, (4. Baskı), 1, Ankara: Pegem Yayınları
- Çiçek, A. (2022). *Linguistic development in the group of 0-6 years*. Erzincan Eğitim Fakültesi Dergisi, C 4/1, 115- 124.
- Demirci, M. (2018). *Lokmân Sûresi ve Ahlâki Öğütler*, (5. Baskı), İstanbul: Çamlıca Yayınları. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Doğan, M. (1994). *Büyük Türkçe Sözlük*. (10. Baskı), İstanbul: Ülke Yayın Haber.
- Duman, M. Z. (1991). *Ailede Çocuk Eğitimi ve Lokmân Hakîm'in Oğluna Nasihatlerinin Düşündürdükleri*. Diyanet İlmi Dergi, 27(3), 103-116.
- Dikici, A., Yıldız, F., Görücüler, M., Patır Erkek, N., Emektar Akman, Y. (t.y.) *Çocuk Gelişimi Ders Materyali 10*. Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Din işleri Yüksek Kurulu. (2021). *Fetvalar*. İstanbul: İhlas Gazetecilik Aş.
- Diyanet İşleri Başkanlığı. (1961). *Kur'an-ı Kerîm ve Türkçe Anlamı (Meâl)*, (C. 1-3). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, Harita Genel Müdürlüğü Basımevi.

- Efe, N. (2022). *Hz. Şuayb'ın kızı ve Hz. Musa örneğiyle Kur'an-ı Kerim'e göre evlilik öncesinde gençlerde bulunması gereken özellikler*. Mizânü'l- Hak İslami İlimler Dergisi 14/385-403.
- Emiroğlu, H. Tahsin. (1972). *Esbâb-ı Nüzûl*. Konya: Yeni Kitap Basımevi.
- Ergin, M. (2008). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak Basım.
- Etimoloji Türkçe. “Pedagog” mad. (Erişim Tarihi: 2023 Mart 01).
<https://www.etimolojiturkce.com/arama/pedagog>
- Güngör, M. (1996). *Kur'an'ı Kerim'de Hz. Lokmân*. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 35, 167-178.
- Hadislerle İslam*. (2014). (C. 1-7). Ankara: Özgün Matbaacılık.
- Hadislerle İslam*. (2014). (C. 4/187-188). Ankara: Özgün Matbaacılık.
- Harman, Ö. F. (2000). “İbrâhim” mad. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 21/ 269. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Harman, Ö. F. (2007). “Nûh” mad. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 33/226, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Havuz, H., H. (2023). İslâm'da Aile: Aile Mahremiyetinde Âdab-ı Muâşeret Kuralları- Kur'an Ayetleri Bağlamında-. (İ. Görkaş ve E. Uz Ed.), 73-105. Ankara: Uzun Dijital Matbaa.
- Hökelekli, H. (1993). “Çocuk” mad. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 8/355. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- el-İsfahanî, R. (2010). *el-Müfredât*, (A, Güneş., M, Yolcu. Çev.), İstanbul: Çıra Yayınları.
- İbnul Cevzî, C., A., A. (2009). *Zadü'l- Mesir Fi İlmi't- Tefsir Tefsir İlmindeki Yolculuk Azığı*, (A. Öztürk Çev.), (C. 1-6). İstanbul: Kahraman Yayınları.
- İbn-Kesîr. (1990). *Muhtasar Kur'an-ı Kerim Tefsîri*, Dr. Bekir Karlığa.(C. 1-5). İstanbul: Çağrı Yayınları.
- İbn-Kesîr. (H. 1402/1982). *Kıssaşü'l-enbiyâ'* (Atâ, A., A. Neş.), (C. 1-2). Beyrut.
- Kandemir, M., Y. (1995). “Fâtıma” mad. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 12/220, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

- Karaman, H., Özek, A., Dönmez, İ., K., Çağrııcı, M., Gümüş, S., Turgut, A. (2006). *Kur'an-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık.
- Karaman, F., Karagöz, İ., Paçacı, İ., Canbulu, M., Gelişgen, A., Ural, İ. (2007). *Dinî Kavramlar Sözlüğü*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Karaman, K., Çağrııcı, M., Dönmez, İ. K., Gümüş, S. (2007). *Kur'an Yolu Türkçe Meâl Ve Tefsir*. (C. 1-5). Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları
- Kartal, M., G. (2020). *Kur'an'a Göre Çocuk Gelişim Sürecinde Ahlaki Eğitim (Lokman Suresi Özelinde)*, (yüksek lisans tezi), Selçuk Üniversitesi. Konya.
- Kaya, N.(2010). *Psikoestetik*,(8. Baskı), İstanbul: Pegasus Yayınları.
- Kayacan, A. (2019). *Kur'an'da Çocuk Eğitimi*, (yüksek lisans tezi), Uşak Üniversitesi. Uşak.
- Kayacan, A., Denizler, N. (2021). *Gelecek nesillerin inşasına ışık tutması bakımından Kur'an'da bahsi geçen ebeveynler ve çocuklarına yaklaşımları*. Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 8 (1)/309-335.
- Köksal, M., A. (2016). *Peygamberler Tarihi*, (23. Baskı), (C. 1-2). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık.
- Kurt, Y. (2010, Aralık). *Kur'an Kıssalarında Aile*. Kur'an'da Aile Sempozyumu, Soma.
- Kutub, S. (1986). *Fizılâl-il Kur'an Kur'an'ın Gölgesinde*.(Saraç, M. Emin., Karlığa, B., Şengüler, İ. Hakkı. Çev), (C. 1-16). İstanbul: Üç-Er Ofset.
- İbn-Manzûr. (t.y.). *Lisânü'l-Arab el-Muhît*. (Hazırlayan: Yusuf Hayyat, Nedim Meraşid), (C. 1-3). Beyrut: Daru Lisanu-l Arab.
- Mesleki Eğitim ve Öğretimin Güçlendirilmesi Projesi. (2014). *Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Bilişsel Gelişim*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı.
- Mesleki Eğitim ve Öğretimin Güçlendirilmesi Projesi. (2013). *Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Ahlâk Gelişimi*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- el-Mevdûdî, Ebu'l-Al'â. (1996). *Tefhimu'l Kur'an Kur'an'ın Anlamı ve Tefsiri*., İstanbul: İnsan Yayınları.

- Mukâtil, S. (2006), *Tefsîr-i Kebîr* (1. Basım),(M. B. Eryarsoy Çev.), (C. 1-4). İstanbul: İşaret Yayınları.
- en-Nesefî, E., B. (t.y). *Medârikü't Tenzil ve Hakâiku't- Te'vil.* (H., Ünal. Çev.), (C 3-10). İstanbul: Ravza Yayınları.
- er-Râzî, F. *Tefsîr-i Kebîr Mefââtihu-l Gayb.* (S. Yıldırım, L. Cebeci, S. Kılıç, S. Doğru Çev.), (C. 1-23). İstanbul: Huzur Yayın Dağıtım.
- es-Sa'di, A., N. (H. 1435/2014). *Teysîrû'l Kerîmi'r- Rahmân Fî Tefsîri Kelâmi'l- Mennân.* (2. Basım), (M. B. Eryarsoy Çev.), (C. 1-5). İstanbul: Guraba Yayıncılık.
- es-Suyûtî, E., B. (2012). *Ed-Dürrü'l -Mensûr fi't-Tefsîr Bil-Me'sûr.* (1. Baskı), (Z. Yıldız Çev.), (C. 1-16). İstanbul: Ocak Yayıncılık.
- es-Suyuti, İ. C. (1987). *El-İtkan Fî Ulûmi'l Kur'an Kur'an İlimleri Ansiklopedisi.* (S. Yıldız., H. A. Çelik. Çev), (C. 1-2). İstanbul: Hikmet Neşriyat.
- Sürücü, İ. (2016). *Yusuf suresinde aile psikolojisi.* Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 9 (46)/966-980.
- et-Taberî, M., C. (1996). *Taberî Tefsiri.* (H. Karakaya, K. Aytekin Çev.), (C.1-8). İstanbul: Hisar Yayınevi.
- TDK Online Sözlük, (t.y.). “Aile” mad. (Erişim: 2022, Şubat 02) <https://sozluk.gov.tr>.
- TDK Online Sözlük. (t.y.). “Anne” mad. (Erişim: 2022, Şubat 03). <https://sozluk.gov.tr>.
- TDK Online Sözlük. (t.y.). “Baba” mad. (Erişim: 2022, Şubat 03). <https://sozluk.gov.tr>.
- Tunç, B. (1998). *Kur'an'ı Kerim'de anne kavramından hareketle eğitimde anne çocuk ilişkisi.* Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi, 5/195-240.
- Turan, İ. (2013). *Günümüz aile problemleri çerçevesinde Kur'an'da ebeveyn-çocuk ilişkisi.* Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 35/71-104.
- Türkiye Diyanet Vakfı Mütevelli Heyeti. (2010). *İlmihal*, (17. Basım), (C.1-2). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Unicef. (t.y.). *Çocuk Haklarına Dair Sözleşme.* (Erişim: 2022, Şubat 04). <https://www.unicef.org/turkey/%C3%A7ocuk-haklar%C4%B1na-dair-s%C3%B6zle%C5%9Fme>.

- Üzüm, İ. (2003). “ *Lokmân Sûresi*” mad. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C. 27/209-210, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Yazır, E., M., H. (1993) *Hak Dîni Kur’an Dili*. (C. 1-9). İstanbul: Çelik Yayınevi, Şura Yayıncılık.
- Yazır, E., M., H. (2021), *Hak Dini Kur’an Dili*. (A. C. Köksal, M. Kaya, Çev.), (C. 1-4). İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- Yıldız, İ. (Haziran 2020). *Kur’an’da kardeş şiddeti: Hâbil-Kâbil ve Hz. Yûsuf kıssalarına psikolojik bir bakış*. Cumhuriyet İlahiyat Dergisi, 24(1)/73-95.
- Yıldırım, C. (1991). *İlmin Işığında Asrın Kur’an Tefsiri*. İzmir: Anadolu Yayınları.
- Yılmaz, M. (2018). *Kur’an’da Peygamberlerin Evlatlarına Nasihatleri*. İstanbul: Okur Akademi.
- Yılmaz, M. (2019). *Hz. İbrâhim’in, Oğlu İsmail’e Olan Öğretileri Üzerinden Kur’an’da Peygamberlerin Evlatlarına Nasihatleri*. ULUSLAR ARASI HZ. İBRÂHİM (a.s.) VE NÜBÜVVET SEMPOZYUMU, (ss.408-453). İstanbul.
- ez-Zemahşerî, M., H. (2017). *El-Keşşâf‘An Hakâ’iki Ğavâmidi’t-Tenzîl ve ‘Uyûni’l-Ekâvîl Fî Vucûhi’t-Te’vîl*. (M., Coşkun, A., Bebek, A., Hatip, M., Sülün. Çev.) (C. 1-4). İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.

T.C.
YOZGAT BOZOK ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ